

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્

વર્ષ-૨૪

ઓગસ્ટ-૧૯૯૪

વાર્ષિક લવાજમ-રૂ. ૩૫-૦૦

અંક-૮

સંસ્થાપક-પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

આજીવન લવાજમ-રૂ. ૪૫૦-૦૦

જીવન સાગરનું મંથન અને ત્રણ દિવ્ય રત્નો

બાહ્ય સ્વરૂપમાં દેખાતા સાગરની જેમ આપણું જીવન પણ સાગર સમાન છે, જેનું મંથન કરવાથી આપણા હાથમાં ત્રણ અમૂલ્ય રત્નો આવે છે. પહેલું છે- પ્રેમનો પમરાટ-આંતરિક આનંદની અનુભૂતિ. બીજું છે- સત્યરૂપી જ્ઞાનની ગહન શોધની પ્રાપ્તિ માટે સહજ જિજ્ઞાસા ત્રીજું છે- પીડાયેલ માનવ સમયુદાય પ્રત્યે અસીમ-અસહનીય સ્તરની કરુણાનો ઉભરો અને તે નિમિત્તે સર્વસ્વનું સમર્પણ. આને જ ભક્તિ, જ્ઞાન અને કર્મની ત્રિવેણી, ઉપાસના, સાધના અને આરાધનાના રૂપે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રેમનો પમરાટ થવો અર્થાત્ ભૌતિકવાદથી ભરેલ અને સ્વાર્થના સેકંજામાં જકડાયેલ આ દુનિયા રૂપી તપતા રણમાં સારાપણાથી ભરેલ કેટલાક બિંદુઓનું વરસી જવું, અકેલાપણાનો કંટાળો, નીરસતા અને સંવેદનહીનતાની માનસિક સ્થિતિમાં તથા સખત પરિશ્રમનો ઘાક અથવા માનસિક વિક્ષોભોના ચઢાવ-ઉતાર ભરેલા જીવનમાં સારાપણું ફક્ત પ્રેમમાં છે. પ્રેમી બનીને આપણે આપણો 'અહમ્' છોડવો પડે છે અથવા આદર્શોના સમુદાય અને શ્રેષ્ઠતાની પ્રતિભૂતિ એવા આપણા ઈષ્ટ પરમ પિતા પરમેશ્વરને બધું જ સોંપી દેવું પડે છે. ગુમાવ્યા પછી પ્રેમી અર્થાત્ ભક્ત જે મેળવે છે તે લાભોગણું વધારે હોય છે. આ જ સાચી

ભક્તિનું સ્વરૂપ છે.

આ જગતમાં જ્ઞાન સત્યના રૂપે અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તેને મેળવવા માટે માનવી સતત ગહન શોધ કરતો રહે છે. જે અત્યાર સુધી જાણી શકાયું, તે અદ્ભુત છે. હજું જે જાણવાનું બાકી છે તે અસીમ્ અર્થાત્ અનંત છે કે વધુ લાભદાયક છે. ખુલ્લા મનથી તેને મેળવવા પ્રયત્ન કરવો તથા તેને માટે સાધનામાં ડૂબેલા રહીને સતત વધુમાં વધુ શીખવાની વૃત્તિ બનાવી રાખવી એક ઉચ્ચ સ્તરનો યોગ છે. આ જ જ્ઞાનયોગ કહેવાય છે.

આ દુનિયામાં દુઃખ, પતન, હારની ખૂબ કષ્ટદાયક પરિસ્થિતિઓ ફેલાયેલી છે. ફક્ત સુખ અને સુખ નથી, દુઃખ પણ સૌથી વધુ છે. બીજાઓના દુઃખમાં ભાગ પડવવા માટે અને તેઓને પતનથી બચાવવા માટે સ્વંયની પ્રતિભા અને સંપત્તિ બધું જ ખર્ચી દેવું એ જ પરમ પુરુષાર્થ છે, કર્મયોગની ઉચ્ચ સ્થિતિ છે તથા સાચી ભગવાનની આરાધના છે.

આ ત્રણ દિવ્ય રત્નોના રૂપમાં આપણને જીવન સાધના દ્વારા જે અમૃતરૂપી કણ હાથ લાગે છે, તેનાથી સમગ્ર દુનિયાને આપણે ધન્ય બનાવી શકીએ છીએ.

* * *

અંતસૂનો સ્ત્રોત યાને સંજીવની : પ્રસન્નતા

પ્રસન્નતા આંતરિક પવિત્રતા અને શુદ્ધિનું બહારનું પરિણામ છે જે જોઈ શકાય તેવું ચિહ્ન છે. જ્યારે ચિત્ત શુદ્ધ થઈને સત્વગુણયુક્ત થઈ જાય છે ત્યારે પ્રસન્નતાની સહજવૃત્તિ જાગૃત થાય છે. જ્યારે આ પ્રકારના સત્વગુણયુક્ત મહાપુરુષ કે જેમનું અંતસૂ નિર્મળ, પવિત્ર અને સ્વચ્છ બની જાય છે, જેઓએ પોતાના અંતસૂને સમજી લીધું છે તેઓ હસે છે તો સમગ્ર વાતાવરણમાં હસીનો સ્ત્રોત ફૂટી નીકળે છે. તેમની ચારે તરફ પ્રસન્નતા દેખાઈ આવે છે. દુઃખી અને ક્ષુબ્ધ વ્યક્તિ પણ તે પ્રસન્નતાના વાતાવરણમાં તેટલો સમય પોતાના દુઃખ અને કલહને ભૂલી જાય છે. મહાપુરુષો સાથે પસાર કરેલ સમય સ્વર્ગીય આનંદથી ઓછો હોતો નથી, એ વેળા એવું જણાય છે કે અન્ય લોકમાં ફરી રહ્યા છીએ કે જ્યાંના વાતાવરણમાં ઉત્સાહ, આનંદ, ઉમંગ, પ્રસન્નતા, હાસ્ય છવાયેલ છે. તેમના નિર્મળ હૃદયમાથી પ્રસન્નતાનો ફૂવારો એવી રીતે ઉડે છે કે જેમ પવિત્ર હિમાલયમાંથી ગંગા વહેતી હોય.

સમાજના વિશાળ ભવનમાં મનુષ્યનું જોડણ એવી રીતનું છે જેમ કોઈ માળામા વિવિધ મણકાઓનું હોય. ભવનના નિર્માણમાં પ્રત્યેક ઈંટનું પોતાનું વિશેષ સ્થાન છે, એટલું જ નહીં પાયામાં નીચેના સ્તરે લાગેલી ઈંટનું ખાસ મહત્ત્વ છે કારણકે તેના ઉપર સમગ્ર ભવનનો ભાર રહેલો છે. સેંટ પોલના શબ્દોમાં, “આપણે બધા એકબીજાના સાથી છીએ અને પરસ્પર એકબીજાના આશ્રયી છીએ. આથી કોઈ ભલે નિમ્ન સ્તરનો કેમ ના હોય, આપણને નફરતની દૈષ્ટિથી જોવાનો અધિકાર નથી.” જીવનમાં પ્રસન્નતાનું અવતરણ થવા માટે સમતારૂપી વ્યાવહારિક ગીતાનું આ જ સૂત્ર છે. બધાને પ્રેમ કરો, બધાના અસ્તિત્વને આપણી જ જેમ માનીને તેનું સંપૂર્ણ સન્માન કરો, પાડોશીથી લઈને સમગ્ર

દુનિયાને પ્રેમ કરવો જરૂરી છે. એનાથી આંતરિક ક્ષેત્રમાંથી નફરત, અનુદરતા, સ્વાર્થ પરાયણતા, વગેરે દોષો દૂર થશે અને પ્રસન્નતાનો પ્રકાશ દેખાવા લાગશે. અકબ્રઈ, પાડોશી પ્રત્યે કોઈ સંબંધ ન રાખવો, પોતાના સુધી મર્યાદિત રહેવાની વૃત્તિ જ દુઃખનું મૂળ કારણ છે.

ગુણદોષોનો સંબંધ એ પ્રકારનો છે જેમ દિપકના પ્રકાશમાં તેની સ્વંય છાયાનો. “જડ ચેતન ગુણ દોષમય” મુજબ પ્રત્યેક વ્યક્તિમાં ગુણ દોષ ચોક્કસ હોય છે, પરંતુ પ્રત્યેક વ્યક્તિ મૂળ સ્વરૂપે સારો હોય છે, તે ખરાબ હોતો નથી. આથી કોઈના ગુણ દોષોથી પ્રભાવિત થવું આધ્યાત્મિકતાની ઓળખાણ નથી. કર્તવ્યની સાથે વત્તોઓછો અહંકાર હોવો સ્વાભાવિક છે. આ પ્રકારનો દોષ છાયાદોષ કહેવાય છે, જેની હયાતિને પણ સ્વીકારવી જરૂરી છે. ગુણદોષ સિવાયનો મનુષ્ય મળવો મુશ્કેલ છે. આથી ગુણ દોષોનું ધ્યાન રાખ્યા સિવાય બધાનું સન્માન કરવું પ્રસન્નતાની વૃદ્ધિ કરવા બરાબર છે.

બીજાઓનો અનાદર, અવિશ્વાસ, મતભેદ, રાખવો અને પ્રસન્નતાના બદલે રાગદ્વેષ, કલેશ, જાતિયભેદ, જૂથબંધી, સંપ્રદાય ભેદ, પ્રાંતીય ભેદ વગેરેના સંકંજામાં પૂરાયેલ રહેવું તે પોતાની પ્રસન્નતા અને માનવ માત્રના સુખચેન નષ્ટભ્રષ્ટ કરવાવાળુ સાધન છે. આને અપનાવનાર ભલે ક્ષણિક સુખ કે તાત્કાલિક લાભ મેળવે, પરંતુ છેવટે તો તેની અસલિયત ખૂલી જાય છે અને લોકોની ગાળોથી લઈને આત્મદંડ ભોગવવા સુધીનો પ્રસંગ આવે છે. આત્મબળ ઘટી જાય છે. આત્મવિશ્વાસ ઘણો જ દૂર જતો રહે છે. એવો વ્યક્તિ આધ્યાત્મિક તેજ વિનાનો બનીને કચરા જેવો બની જાય છે.

ભિન્ન વિચારો, દૈષ્ટિકોણો, સ્વભાવને લીધે ભેદ હોઈ શકે એ સ્વાભાવિક બાબત છે. પરંતુ તેમની

સાથે દ્વેષ તથા કટુતાના ભાવને બદલે પ્રેમ, એકબીજાના આદરની ભીવના હોય, જેથી વિચારનો, વાતચીતનો, હૃદયની એકતાનો રસ્તો ખુલ્લો રહે અને માનવી પોતાના મનના મેલને દૂર કરી શકે. પ્રસન્નતા માટે પરસ્પરનો ગાઢ પ્રેમ, આદર, ભાવનાઓ હોવી જરૂરી છે. સ્નેહમાં તો આસક્તિ હોય છે, પરંતુ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અને આદર આંતરિક મનને શુદ્ધ કરીને તેને બળ અર્પે છે અને સમર્થ બનાવે છે.

પ્રસન્નતા મેળવવા માટે ઉદાર બનો. સંકુચિતતા અથવા દુષ્ટતાથી ભરેલાં હૃદયમાં પ્રસન્નતા પ્રગટતી નથી. બધાને માટે ખુલ્લું હૃદય રાખો. હૃદય ખોલીને મળો. દુષ્ટ તે હોય છે જે બીજાઓ પ્રત્યે સંકુચિતતા અને ઘૃણા જેવા વિરોધી ભાવો રાખે છે. વ્યવહારમાં, વાતચીતમાં, રહેણીકરણીમાં, ઉદારતા દાખવો.

ભગવાને સર્જેલા આ રસોઈઘરમાં વિવિધ પ્રકારના ઘડવાન તૈયાર છે, તેમને પીરસવામાં આપણે શા માટે કજીસાઈ કરીએ. સંપૂર્ણ ઉદારતાપૂર્વક શા માટે દરેક વ્યક્તિ સુધી ન પહોંચાડીએ અને તેમને સંતુષ્ટ ન કરીએ.

હાસ્ય, પ્રસન્નતા, હસી-ખુશી, આપણી આંતરિક પ્રસન્નતા, સદ્ભાવના, આત્મીયતાનું સિગ્નલ-પ્રતિબિંબ છે. દુઃખનની સાથે હસીને વાતચીત કરવાથી દુઃખનાવટનો ભાવ નાશ પામે છે. હાસ્ય દ્વારા ખરાબ ભાવ, ગ્રંથીઓ સહજ રીતે નાશ થઈ જાય છે. પ્રસન્નતા તે આંતરિક સ્ત્રોત-ઝરણું છે, જેના વહેવાથી અભણો જ નહીં પડોશી લોકોનું જીવન હર્યુભર્યું અને સુગંધયુક્ત ખુશાલીથી ભરાઈ જાય છે. આ જ છે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિનું પ્રથમ સોપાન.

એક મનુષ્ય કોઈ મહાત્માની પાસે પહોંચીને કહેવા લાગ્યો, જીવનનું આયુષ્ય થોડું છે. આ થોડા સમયમાં શું કરીએ. બાળપણમાં જ્ઞાન થતું નથી. ઘડપણ તેનાથી પણ ખરાબ હોય છે. રાતદિવસ ઊંઘ આવતી નથી. રોગોનો ઉપદ્રવ વધારામાં થાય છે. યુવાનીમાં કુટુંબનું ભરણપોષણ કર્યા સિવાય ચાલતું નથી. તો ભલા જ્ઞાન કેવી રીતે મળે ? લોક સેવા ક્યારે કરી શકાય ? આ જિંદગીમાં તો કદી સમય મળતો હોય તેમ જણાતું નથી. આવું કહીને દુઃખી થઈને તે રોવા લાગ્યો.

તેને રડતો જોઈને મહાત્મા પણ રડવા લાગ્યા. તે આદમીએ પૂછ્યું, “તમે શા માટે રડો છો ?” મહાત્માએ કહ્યું, “શું કરું બાળક ! ખાવા માટે અનાજ જોઈએ. પરંતુ અનાજ ઉગાડવા માટે મારી પાસે જમીન નથી. હું ભૂખથી મરી રહ્યો છું. પરમાત્માના એક અંશમાં માયા છે. માયાના એક અંશમાં ત્રણ ગુણ છે. ગુણોના એક અંશમાં આકાશ છે. આકાશમાં થોડો વાયુ (પવન) છે અને વાયુમાં ઘણી ગરમી છે. ગરમીના એક ભાગમાં પાણી છે. પાણીનો સોમો ભાગ પૃથ્વી છે. પૃથ્વીના અડધા ભાગનો કબજો પર્વતોનો છે. નદીઓ અને જંગલો જ્યાં જુઓ ત્યાં અલગ પથરાયેલા છે. મારા માટે ભગવાને જમીનનો એક નાનો ટુકડો પણ છોડ્યો નથી. થોડી પણ જમીન હતી, તો તેના પર બીજા લોકો અધિકાર જમાવીને બેઠા છે. તો બતાવો, હું ભૂખે મરીશ નહીં ?

તે મનુષ્યે કહ્યું, “આ બધું હોવાં છતાંય તમે જીવતા તો છો ને ? પછી રડો છો શા માટે ?” મહાત્મા તુરંતજ બોલ્યા, તમને પણ સમય તો મળ્યો છે, કિંમતી જીવન મળ્યું છે, પછી સમય નથી મળતો, જીવન પૂરું થઈ રહ્યું છે, તેનું રટણ કરીને કેમ હાથ હાથ કરો છો. હવે ફરીથી સમય ન મળવાનું બહાનું કરશો નહીં. જે કંઈ પણ છે તેનો ઉપયોગ તો કરો.

સ્મરણ શક્તિ માટે અભ્યાસ જરૂરી

મસ્તિષ્ક સામાન્ય રીતે જીવનયાત્રાના સાધનો અને સગવડો એકઠા કરવાનું અને શરીરની ગતિવિધિઓનું નિર્ધારણ અને સંચાલન કરવાનું કાર્ય કરે છે. પ્રાણીઓની ચેતના આ વિસ્તારમાં જ કામ કરે છે. મસ્તિષ્કની વિશદ ક્ષમતાઓનો નાનો અમથો અંશ જ એમાં વપરાય છે. તેના વડે જીવનરૂપી ગાડીની યાત્રા પૂરી થતી રહે છે. આ એનો સામાન્ય પક્ષ છે, પરંતુ બીજો એનાથી પણ વધારે વિલક્ષણ અને અસામાન્ય છે, જે દૈનિક જરૂરિયાતોને પરિપૂર્ણ કરવાં કરતાં અનેકગણો કાર્યક્ષમ છે. વિસ્તાર અને સ્તરની દૃષ્ટિથી પણ અસંખ્યગણો ક્ષમતાવાન છે. પરંતુ વપરાશમાં ન હોવાના કારણે લોકોને તેની જાણ નથી અને તે પણ મૂર્છિત કુંભકરણી ઉઘમાં પડેલો રહે છે. દૈનિક જીવનમાં મસ્તિષ્કનું યોગદાન રોજબરોજના અભ્યાસથી જણાતું નથી. આથી ઉલટું તેની ક્ષમતાની બરાબરી કદાચ કોઈ સુપર કોમ્પ્યુટર જ કરી શકે.

અન્ય પ્રાણીઓની સરખામણીમાં મનુષ્યમાં સ્મરણ શક્તિની વિલક્ષણ ક્ષમતા છે. કેટલાકની સ્મરણ શક્તિ તો એટલી પ્રખર હોય છે કે જેને જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ જવું પડે છે. એવા અનેક ઉદાહરણો છે. લોર્ડ મૈકાલેના મસ્તિષ્કની સરખામણી બ્રિટિશ મ્યૂઝીયમ લાયબ્રેરી-(લંડનનના વિશાળ પુસ્તકાલય)થી કરવામાં આવતી હતી. કહેવાય છે કે તેઓ જે વિષય પર લખતા અથવા બોલતા, તે સંબંધમાં જ્ઞાનનો સ્ત્રોત ફૂટી પડતો હતો. ઈતિહાસ, વાર્તા, ભ્રમણ, નવલકથા વિષયો પર તેઓ એકધારા પ્રવાહથી બોલતા હતા. તેઓ જે પણ પુસ્તક વાંચતા હતા તેનો મોટાભાગનો અંશ જેમનો તેમ યાદશક્તિમાં સંઘરાયેલો રહેતો હતો. મિલ્ટનના “પેરેડ્રઈજ લોસ્ટ” જેવા મહાકાવ્યને તેમણે એક

રાતમાં જ યાદ કરી લીધો હતો. એજ પ્રમાણે કવિ વાયરનના વિષે કહેવાય છે કે તેમણે જેટલી પણ કવિતાઓ લખી, જીંદગી સુધી તેમને મોઢે હતી. લાર્ડ બેકનની સ્મરણ શક્તિ એટલી તીવ્ર હતી કે તેઓ પોતાના લખેલ નિબંધો અક્ષર-અક્ષર બોલતા હતા. અમેરિકાની પ્રસિદ્ધ વનસ્પતિઓના નામ મોઢે હતા. અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ રુઝવેલ્ટ જેને પણ એકવાર મળી લેતા તેઓ તેને જીંદગીભર ભૂલતા નહોતા.

પ્રખ્યાત લેખક ડી. એચ. વિકટર હ્યુગો, જર્મનીના જોન એફ. ડોકન જેવા કેટલાય વ્યક્તિઓ થઈ ગયા છે કે જેઓ એક બે નહીં પરંતુ અનેક ભાષાઓના જાણકાર હતા. ફક્ત બોલવા-લખવામાં જ નહીં, પરંતુ લોકોની સાથે પ્રચાર પણ કરતા હતા. સ્મૃતિનાં ક્ષેત્રમાં તેમને વિલક્ષણ પ્રતિભા પ્રાપ્ત કરી હતી.

ઉપર્યુક્ત ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રમ, અભ્યાસ, દિલચસ્પી અને લગનથી સ્મરણશક્તિ વધારી શકાય છે. વસ્તુ અથવા વ્યક્તિ સંબંધી ઘટનાઓ એટલા માટે ભૂલાઈ જવાય છે કે વ્યક્તિ નવીન જ્ઞાનને જૂના સંચિત જ્ઞાન સાથે જોડી શકતો નથી. જૂદાં-જૂદાં પડેલા જ્ઞાનનો અનુભવ વિસ્મૃત થઈ જાય છે. જો નવા જ્ઞાનને જૂના સંચિત જ્ઞાન સાથે સંયુક્ત કરી દેવામાં આવે તો નવી વાતો જૂની ખૂંટીમાં અટકેલી રહી શકે છે. વિલિયમ જેમ્સ લખે છે કે માનસિક ક્ષેત્રમાં જેટલું પણ જુનું જ્ઞાન નવા સાથે જોડીને સંયુક્ત રાખવામાં આવે, તો એટલી જ નવી વાતો યાદ રાખી શકાય. જે વસ્તુ અથવા વિચારને યાદ રાખવો હોય, એને વધારી-વાગોળીને વિકસિત કરી માનસિક ચિત્ર બનાવીને જોવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. સ્મૃતિ વધારવાનું એક

પોતાનું અલગ વિજ્ઞાન છે, કે જે વસ્તુઓ હાલતી-ચાલતી ગતિ કરે છે અથવા ક્રિયા કરે છે તે વધારે સમય સુધી યાદ રહે છે. જો વિચારોને ક્રિયાનું રૂપ આપવામાં આવે તો ઘણા સમય સુધી યાદ રાખી શકાય છે. આજ કારણ છે કે જે વાતો વારંવાર ગોખવાથી અથવા બોલવાથી યાદ નથી રહેતી, તે લખવાથી લાંબા સમય સુધી યાદ રહે છે. કારણ કે જેટલી વાર આપણે કોઈ વાત લખીએ છીએ, એટલી વાર એજ વિચાર આપણા માનસિક નેત્રો સન્મુખ રહે છે. મનમાં નિરંતર ક્રિયા ચાલતી રહે છે. જે વાતોમાં વધારે ધ્યાન, તલ્લીનતા, રૂચિ, દિલચસ્પી, લગન, આગ્રહ, મમતા, મોહ થાય છે, તે એટલી જ વધારે સમય સુધી આપણા સ્મૃતિ પટ પર બનેલી રહે છે. આ રૂચિ પોત-પોતાના ધંધા, કાર્યની પસંદગી અનુસાર જુદી જુદી હોઈ શકે છે. આમ સ્મરણ શક્તિ પ્રકૃતિની ભેટ છે, પરંતુ અભ્યાસથી વધારી શકાય છે.

માનવી મસ્તિષ્ક અગણિત જાણકારીઓ, યાદો, અનુભવોનો એક રહસ્યમય ખજાનો છે. પરંતુ લગભગ એ સુષુપ્ત અવસ્થામાં જ પડેલું રહે છે. જો તેને ઢંઢોળી, જગાવી અને કામમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો ન ફક્ત સ્મૃતિ ક્ષમતામાં અભિવૃદ્ધિ કરવામાં, બલકિ પ્રતિભા, વરિષ્ઠતા, વિલક્ષણતાના દરેક ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય અગ્રણી બની શકે છે. ઉપેક્ષા, આળસ, પ્રમાદ તથા અસ્ત-વ્યસ્ત મનસ્થિતિ માનવ વિકાસ પ્રક્રિયાનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે. ચિંતા, નશો, ક્રોધ, અસંયમથી સ્મરણ શક્તિ નબળી પડે છે. નિયમિતતા, એકાગ્રતા, ચિંતન, મનન તથા ધ્યાનધારણાના સતત અભ્યાસથી દરેક જણ પોતાની સ્મરણ શક્તિમાં અભિવૃદ્ધિ કરી શકે છે, એમાં જરાય શંકા નથી.

મરાઠા સરદાર પેશવા પર પોતાના ભત્રીજાની હત્યાનો કેસ હતો. જે ન્યાયાલયમાં તેનો નિર્ણય થવાનો હતો, તેના ન્યાયાધીશ રામશાસ્ત્રી હતા. શ્રી શાસ્ત્રી સત્યનિષ્ઠતા માટે દૂર-દૂર સુધી પ્રખ્યાત હતા. આથી રાઘોબાને ભય હતો ક્યાંય તેમને સજા ન મળી જાય.

રાઘોબાની ધર્મપત્નીને એક ઉપાય સૂઝ્યો. તેમણે શ્રી રામશાસ્ત્રીને ભાંજનનું આમંત્રણ આપ્યું અને શાસ્ત્રી તેમની તરફેણમાં નિર્ણય આપશે એવો વિચાર કરીને તેમની ઘણી આગતાસ્વાગતા કરી. વાતવાતમાં તેમણે આ વાતની ચર્ચા શરુ કરી તો ન્યાયનિષ્ઠ શ્રી રામશાસ્ત્રીએ કહ્યું, “ન્યાયની દૃષ્ટિએ તો સરદારને મોતની સજા મળવી જોઈએ.” રાઘોબાની પત્ની તેમની આ નિર્ભયતાથી પ્રભાવિત તો થઈ, પરંતુ તેણે કહ્યું, “ આ પ્રકારનો નિર્ણય આપવાનું પરિણામ શું આવશે તે તમો જાણો છો ? અમે તમારી જીવતે જ જીભ કપાવી દઈશું અને કોઈ ખાડામાં દટાવી દઈશું.”

ઉત્તેજિત થયા સિવાય શ્રી શાસ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો, “આમ તમે કરી શકો છો, પરંતુ તેનાથી મને કોઈ દુઃખ થશે નહીં, ખોટો નિર્ણય આપવાની જગ્યાએ તો જીભ શું માથું કાપી દેવું સારું છે.” છેવટે વિજય ન્યાયનો જ થયો.

બ્રહ્માંડના કણોકણમાં અનાહત-નાદ

ધ્વનિશક્તિના રૂપમાં શબ્દ શક્તિને લેસરથી પણ વધુ શક્તિશાળી અને શક્તિભર્યર માનવામાં આવ્યો છે. આ જ આધાર પર વિજ્ઞાને ખગોળની દુનિયામાં બ્રહ્માંડીય આપલે િ શક્યતા રજૂ કરી છે, જ્યારે સૂક્ષ્મ જગતમાં ઘનાર બનાવોની પૂર્વ જાણકારીને અધ્યાત્મે શક્ય બનાવી છે.

અધ્યાત્મશાસ્ત્રીઓએ વાણીના ચાર રૂપોનું વર્ણન કર્યું છે-પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા અને વૈખરી. વૈખરી વાણી સ્થૂળ છે જે મોંમાંથી જીભ દ્વારા શબ્દોના ઉચ્ચારણના રૂપમાં બોલવામાં આવે છે. જીભની વાણીને કાન સાંભળે છે. પરિષ્કૃત મનની વાણી 'મધ્યમા' કહેવાય છે. મન મધ્યમા વાણીમાં બોલે છે અને તેને આંખ સાંભળે છે. હૃદયની વાણી 'પશ્યન્તી' કહેવાય છે. હૃદયની વાણી હૃદય જ સાંભળે છે. આત્માની વાણી 'પરાવાણી' કહેવાય છે. આત્માના અંતરંગ ક્ષેત્રમાંથી જે અનહદ ધ્વનિ ઉત્પન્ન થાય છે તે સંદેશને બીજા આત્માઓ સાંભળે છે. આ સંતોની, ઋષીઓની, સિદ્ધ મહાપુરુષોની, દેવતાઓની વાણી છે, જે સીધી મનુષ્યના અંતઃકરણમાં પ્રવેશી જાય છે. આ બધા ધ્વનિઓના પ્રકાર છે જે સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મતમ થતા ગયા છે.

સ્થૂળ વાણીના રૂપમાં વપરાતી વૈખરી વાણીને છોડીને જો આપણે બાકીની ત્રણ સૂક્ષ્મ વાણીઓ પર ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરીએ, તો જાણીશું કે ઈન્દ્રિયોથી પર (આગળ) અનાહત, શબ્દ બ્રહ્મ-નાદ બ્રહ્મના રૂપમાં શબ્દ શક્તિની મહિમાને શાસ્ત્રકારોએ ઘણી ગંભીરતાપૂર્વક રજૂ કર્યા છે. હવે જ્યારે વિજ્ઞાને પરાધ્વનિના રૂપમાં અશ્રવ્ય ધ્વનિઓને શોધી કાઢી છે, તો ઋષિઓને તે સત્ય સાચું લાગવા માંડ્યું છે. જેમાં કહેવાયું છે કે આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ જ 'શબ્દ શક્તિ'થી થઈ છે. વિજ્ઞાને પણ આ તથ્ય સ્વીકારી લીધું છે કે આપણે ધ્વનિ તરંગોના લહેરાતા અનંત સાગરમાં રહી રહ્યા છે. આપણે જે કાંઈ બોલીએ

છીએ તેનો વિનાશ થતો નથી, પરંતુ તે સૂક્ષ્મ ધ્વનિ તરંગના રૂપમાં આપણી ચારે તરફ હરતા ફરતા રહે છે અને અનંત કાળ સુધી અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ દુનિયામાં શબ્દના રૂપમાં આજ સુધી જેટલા વિચારો પ્રગટ થયા છે, તે બધા સૂક્ષ્મ તરંગોના રૂપમાં હજુ પણ પોતાનું અસ્તિત્વ જાળવી રહ્યા છે. ગંભીર ચિંતનની સ્થિતિમાં કોઈ કોઈવાર આ જ સૂક્ષ્મ તરંગો આપણા મસ્તિષ્કની પકડમાં આવીને આકસ્મિક નવા વિચારો આપી જાય છે. પરંતુ તેના માટે મસ્તિષ્કીય તરંગોની, ફ્રીક્વેન્સી બ્રહ્માંડ વ્યાપી સૂક્ષ્મ તરંગોની સાથે ટયૂણ થવી જોઈએ. વિદ્વાન મનીષી લાયલ વાટસને આ સંદેભમાં ઉદાહરણ રજૂ કરતાં પોતાની પ્રસિદ્ધ કૃતિ 'સુપરનેચર'માં કહ્યું છે કે ગહન ચિંતનની સ્થિતિ અને મુશ્કેલ ગાણિતિક પ્રશ્નોને ઉકેલવાના સમયે પણ આઈન્સ્ટીનના મસ્તિષ્કમાંથી હંમેશા 'અલ્ફાતરંગો' જ નીકળતા હતા અને એવા સમયે અચાનક જ તેમના મસ્તિષ્કમાં પ્રશ્નોનો ઉકેલ જડી જતો હતો. સાપેક્ષવાદનો સિદ્ધાંત પણ એવા જ એક પ્રસંગની ભેટ બતાવાય છે.

જાણીએ છીએ કે અલગ અલગ સ્થિતિમાં માનવીય મસ્તિષ્કમાંથી અલ્ફા, બીટા, થીટા, ડેલ્ટા નામના વિવિધ પ્રકારના મસ્તિષ્કીય તરંગો (બ્રેન વેવ્સ) નીકળે છે. ધ્યાનની સૌથી વધુ ઊંડી અવસ્થામાં પ્રાયઃ અલ્ફા તરંગો જ પ્રગટે છે. એવી સ્થિતિમાં સૂક્ષ્મ સંસારના સાધકો જ્યારે પોતાનો સંપર્ક સૂત્ર સ્થાપીને વિવિધ પ્રકારની જાણકારીઓ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે પણ મસ્તિષ્કીય તરંગો અલ્ફા હોય છે. ઋષીઓએ ધ્યાનની આવી જ ગહન સ્થિતિમાં વેદોને પ્રાપ્ત કર્યા હતા, એટલા માટે તેમને 'શ્રુતિ' પણ કહેવાયા છે. 'શ્રુતિ' અર્થાત્ સાંભળેલું, શબ્દ શક્તિની આ અત્યંત સૂક્ષ્મ તરંગો હોય છે જે સ્થૂળ કણોન્દ્રિયોની પકડથી દૂર છે. તંત્ર અને મંત્ર શાસ્ત્રમાં આ જ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને અનેકવિધ

વિલક્ષણ કાર્યો સિદ્ધ કરવામાં આવે છે. મંત્ર દ્વારા ઝેરી જીવોના ઝેરનો નાશ કરી શકાય છે, જ્યારે તંત્રશાસ્ત્રમાં એથી વધુ અદ્ભૂત કાર્યો પૂર્ણ કરવામાં આવે છે. પ્રાચીનયુગમાં જે દિવ્ય અસ્ત્રશસ્ત્રોનો ઉપયોગ થતો હતો, તેમાં શબ્દશક્તિની ઉર્જા દ્વારા ચાલતા ઉપાયોના પ્રયોગોનો ઉલ્લેખ મળે છે, જેનાથી જાણવા મળે છે કે આ કેટલી સૂક્ષ્મ અને સામર્થ્યવાન શક્તિ છે. આ સૂક્ષ્મ શક્તિ દ્વારા નજીકની કે દૂરની કોઈ પણ વ્યક્તિને પ્રભાવિત કરી શકાય છે.

આધુનિક વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોએ પણ હવે આ તથ્યને સાબિત કરી બતાવ્યું છે કે સૂક્ષ્મ ધ્વનિ તરંગોને પૃથ્વી અથવા અંતરિક્ષના કોઈ પણ ભાગ સુધી પોતાના અસલ રૂપમાં પ્રસારિત-સંચારિત કરી જઈ શકાય છે. રેડિયો સ્ટેશનોથી પ્રસારણોને જ્યારે 'સુપરઈમ્પોઝિશન ઓફ સાઉન્ડ વેવ'ના સિદ્ધાંત પર તીવ્ર બનાવવામાં આવે છે, તો ક્ષણ માત્રામાં તે તરંગો સમગ્ર ભૂમંડલમાં ફેલાઈ જાય છે. અંતરિક્ષમાં ગતિમાન ભૂ-ઉપગ્રહોની ગતિવિધીઓની જાણકારી પૃથ્વી પર ગોઠવેલા પ્રેક્ષક આ જ આધારે મેળવે છે અને ગતિમાન દળની સાથે વાતચીત કરે છે. આ જ આધાર પર અંતગ્રહી સભ્યતાઓ, લોકોત્તર વાસીઓની શોધખોળ ચાલી રહી છે અને તેમના સંકેતોને ઝીલવા અને તેમના માટે સંકેતો મોકલવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. સને ૧૩૮૦માં કલિકોવો યુદ્ધના સમયે રશિયાના યુવરાજ દમિત્રિ દાન્સકાયે શત્રુઓની જાણકારી આવા જ સૂક્ષ્મ તરંગોના માધ્યમથી લીધી હતી.

મનુષ્યોની કર્ણોન્દ્રિયો ૨૦થી માંડીને ૨૦૦૦ હર્ટ્ઝ આવૃત્તિવાળા તરંગોને સાંભળી શકે છે. એનાથી ઉપર અથવા ઓછી આવૃત્તિવાળી અશ્રવ્ય ધ્વનિઓને 'પરાધ્વનિ' કહે છે. સુપ્રસિદ્ધ ભૌતિકશાસ્ત્રી બી. કુદ્ર્યાવત્સેવનું કહેવું છે કે આજે જ્યારે પરાધ્વનિઓના રિસીવર બનાવી લીધા છે અને તેનાથી શ્રવ્ય ધ્વનિઓને સાંભળી શકાયા તો એમ જાણવા મળ્યું કે શ્રવ્ય ધ્વનિઓની સાથો સાથ અવાજમાં અશ્રવ્ય ધ્વનિઓ પણ ભળેલી હોય છે.

મંત્રોમાં અશ્રવ્ય ધ્વનિઓનો સમાવેશ થવાથી તેમાં વિવિધ પ્રકારનો પ્રભાવ અને પરિણામ પેદા કરવાનું સામર્થ્ય હોય છે. પરાધ્વનિઓ બે પ્રકારની હોય છે.

(૧) ઓછી આવૃત્તિવાળી 'ઈન્ફ્રાસોનિક' અને (૨) વધુ આવૃત્તિવાળી 'અલ્ટ્રાસોનિક' ઓછી આવૃત્તિઓને લીધે ઈન્ફ્રાસોનિક ધ્વનિ બધી દિશાઓમાં ગતિ કરી શકે છે. વધુમાં ઓછી શક્તિશાળી હોવાથી મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિઓ માટે ફાયદાકારક પણ હોઈ શકે છે. આ સંબંધમાં ફ્રાંસના વિદ્વાન વૈજ્ઞાનિક વાલ્ટીમીર ગૌબ્રિયુએ પોતાના લાંબા અભ્યાસ અને સંશોધન પછી બતાવ્યું કે ૭ હર્ટ્ઝ આવૃત્તિવાળી ઈન્ફ્રાસોનિક ધ્વનિના સંપર્ક ક્ષેત્રમાં જ્યારે વ્યક્તિઓને નિયમિત રૂપે કેટલાય દિવસો સુધી અમુક સમયના માટે બેસાડવામાં આવ્યા તો જાણવા મળ્યું કે તેમની માનસિક ક્ષમતામાં અસાધારણ રૂપથી પરિવર્તન જોવા મળ્યું. બધાના મસ્તિષ્ક 'અલ્ફા' અને 'બીટા' સ્ટેટ (સ્થિતિ)માં જોવા મળ્યા જે ધ્યાનની ઉચ્ચ અવસ્થામાં જ શક્ય બની જાય છે.

વાસ્તવમાં આપણી સાથે કેટલીયે ધ્વનિ તરંગો પ્રત્યેક સમયે અથગતી રહે છે, પરંતુ તેમાંથી આપણે તેને જ સાંભળી શકીએ છીએ જે શ્રવણ સીમાની અંદર આવી જાય છે. શ્રવણ સીમાની બહારની અત્યંત સૂક્ષ્મ અલ્ટ્રાસોનિક ધ્વનિઓ ૧૦ લાખથી એક હજાર કરોડ સુધીની કંપનો ઉત્પન્ન કરે છે. પરંતુ આ વિશ્વ બ્રહ્માંડમાં સંવ્યાપ્ત અનાહત નાદ આનાથી પણ સૂક્ષ્મ સ્તરનો હોય છે. અલ્ટ્રાસોનિક ધ્વનિઓનો ફેલાવો અને ગ્રહણ તો 'રાગર' જેવા યંત્રો અને સાધનોના માધ્યમથી શક્ય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ નાદને જાણવા અને સમજવા માટે સ્થૂળ ઈન્દ્રિયોનો યોગ અને તપ દ્વારા સૂક્ષ્મીકરણ કરવું એ જ એક માત્ર સાધન છે. હવે વિજ્ઞાને પરાધ્વનિઓને સમજવા માટે કેટલાક વિશેષ પ્રકારની પદ્ધતિઓને પણ વિકસિત કરી લીધી છે. આ યુક્તિઓના ઉપયોગથી હવે એ જાણી લેવું શક્ય બન્યું છે કે પરાધ્વનિ કયા માર્ગથી પસાર થઈ રહી છે. આ યુક્તિ દ્વારા તેનો ફોટો લઈ શકવો શક્ય બન્યું છે.

ગરમીના દિવસોમાં જમીનના સંપર્કમાં રહેનારી હવા ઘણું ખરું ઉપર ચઢતી જોવા મળે છે. આ ઉર્ધ્વરોહણ કરતી ધારાઓને જોઈ શકવાનું કારણ એ છે કે વાયુ ગરમ થવાથી ફેલાય છે, તેની ઘનતા ઘટે છે અને તેના પ્રકાશીય ગુણ જેવા અપવર્તન ગુંણાક બદલાઈ જાય છે. એવાજ સંપીડિત વાયુની તે ધારાઓને પણ જોઈ શકાય છે જેની ઘનતા આજુબાજુના વાયુની ઘનતા કરતાં વધુ હોય. આ જ રીતે જ્યારે પરાધ્વનિ તરંગોનું સંચારણ થાય છે, ત્યારે વાયુમાં સંકોચન-વિસ્તરણ એક પછી એક શરૂ થઈ જાય છે. વાયુનું આ પરિવર્તન ગરમીના લીધે થનાર પરિવર્તન જેવું જ હોય છે. આ રીતે ધ્વનિ તરંગોની ઇચ્છા આકૃતિ પણ એ જ રીતે મેળવી શકાય છે જે રીતે વિવિધ તાપમાનવાળી જળધારાઓનું પ્રતિબિંબ મળે છે. પડદાની જગ્યાએ ફોટોપ્લેટ રાખીને પરાધ્વનિ તરંગોનું ચિત્ર લઈ જઈ શકાય છે. પરંતુ નાદયોગના સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ તરંગોને જોવા-સાંભળવાનું સામર્થ્ય હજુ વિજ્ઞાને મેળવ્યું નથી. તેને તો યોગ સાધના દ્વારા જ જાણી સમજી જઈ શકાય છે.

અધ્યાત્મમાં નાદયોગના રૂપમાં પરાધ્વનિઓનો ઉપયોગ આત્માના વિકાસ માટે ઉપયોગમાં લેવાની વ્યવસ્થા છે. પરંતુ વિજ્ઞાને તેનો ઉપયોગ વિવિધ પ્રકારના રોગોના ઉપચાર અને સુરક્ષાના ઉપાયો જેવા અન્ય વિવિધ ક્ષેત્રોમાં કરીને લોકોના સાધનો અને સગવડોની અભિવૃદ્ધિ કરી છે. આ તરંગોનો વૈજ્ઞાનિકોએ ઉપયોગ કરીને હવે એક સુરક્ષાની ઘંટડી વિકસાવી છે કે જો એ તરંગોને રાતના સમયે ઘરમાં ફેલાવી દેવામાં આવે તો ચોર અથવા અન્ય કોઈ પણ પ્રકારની હલચલ તેની તીક્ષ્ણ આંખોથી પકડમાં બચી શકે નહીં અને તુરત જ ઘંટડી વગાડીને તેની સૂચના માલિકને આપી દે છે. આ જ રીતે સર્જરીવિદ્યા, કીટાણુનાશ, ઋતુ પરિવર્તન, મોટી ધાતુઓના ટુકડાઓને તોડવા, વગેરે ક્ષેત્રોમાં તેનો વિદ્યુત તેમજ અણુશક્તિના રૂપમાં ઉપયોગ થાય છે. આ કાર્યોને જોતાં તેના વિલક્ષણ સામર્થ્યનું સહજ જ અનુમાન કરી શકાય છે.

દક્ષિણમાર્ગી સાધનાઓમાં શબ્દ શક્તિનો ઉપયોગ જ્યાં આત્માના ઉત્થ્લન તેમજ જનકલ્યાણ માટે થાય છે, ત્યાં વામમાર્ગી સાધનાઓમાં આ પરાશક્તિનો દુરુપયોગ ઘણું ખરું બીજાને નુકસાન કરવામાં પણ થતો રહ્યો છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ પણ ધ્વનિ તરંગોમાં સમાયેલી આ ક્ષમતાઓને હવે શોધી કાઢી છે અને જાણી શક્યા છે કે મનુષ્યો સહિત પ્રાણીઓ તેમજ જડ ઈમારતો પર તેનો ખરાબ પ્રભાવ પડે છે. થોડા દિવસો પહેલાં ચેકોસ્લોવાકિયાના એક એન્જિનિયર પ્રો. ગાબરાડે પરાધ્વનિના ઉત્પાદન માટેનું એક એવું યંત્ર વિકસિત કર્યું જે તેના ઉપયોગ દરમિયાન પોતાના શક્તિશાળી તરંગોને લીધે પ્રાણઘાતક સાબિત થયું, જ્યારે તેની તરંગો એક બળદ પર પડી તો તે તડપીને તુરત જ મરી ગયો. મૃત્યુનુ કારણ જાણવા માટે જ્યારે તેનું શરીર ચીરવામા આવ્યું તો જોવા મળ્યું કે આંતરિક અવયવો બિલકુલ વિકૃત થઈ ગયા હતા.

ડોક્ટરોનું કહેવું હતું કે ધ્વનિ તરંગોનો મારો એટલો તીવ્ર હતો કે અંગ ઉપાંગો અર્ધતરલની સ્થિતિમાં આવી ગયા અને તે જ તેના મૃત્યુનું કારણ બન્યું. આ પ્રકારનો ઉપયોગ અને પરીક્ષણ માછલીઓ, દેડકાઓ તેમજ જીવજંતુઓ પર કરવામા આવ્યું અને જોવા મળ્યું કે એ બધા પર પરાધ્વનિ પ્રાણઘાતક પ્રભાવ છોડે છે. એ પણ જોવા મળ્યું કે આ તરંગોનો પ્રભાવ હંમેશા ખરાબ થતો નથી. વટાણાના બીજ પર જ્યારે પરાધ્વનિઓ ફેંકવામા આવે છે ત્યારે તેનામાં ઝડપથી અંકુર ફૂટવા લાગે છે.

આર્ષ વાઙ્મયમાં ઓમકાર શબ્દનું મહત્ત્વનું સ્થાન છે. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ એનાથી થઈ છે તેમ બતાવાયું છે. તેના ત્રણ અક્ષર અ, ઉ, મ, સમગ્ર બ્રહ્માંડની સમજ આપે છે. તે સત્, રજ, તમ રૂપી ત્રણ ગુણો, વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય રૂપી ત્રણ કાળ તથા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશની ત્રણ સર્વોપરિ શક્તિઓનો પરિચય કરાવે છે. સમગ્ર વિશ્વ બ્રહ્માંડના કણકણનું મૂળ આ જ અનાહત સ્વર છે. નાદ બ્રહ્મના સાધક આ પરાધ્વનિની સાધના કરીને સમાધિની સ્થિતિ સુધી પહોંચી જઈ શકે છે.

દામ્યત્ય જીવનમાં સાચા પ્રેમની કસોટી

લગ્ન થયા પછી થોડો સમય વિતી જાય અને બાળક ન થાય ત્યારે નવ વધૂ ચર્ચાનો વિષય બની જાય છે. જેમના ઢગલાં બંધ બાળકો છે તે બહેનો પોતાની સાથે તેમની સરખામણી કરે છે. પોતાને ભાગ્યશાળી કહે છે કે ભગવાને મને આટલા જલ્દી બાળકો આપી દીધા. પરંતુ એ બિચારીનું ભાગ્ય ના ખુલ્લું કોઈ દેવતાનો કોપ થયો લાગે છે. ગ્રહો-નક્ષત્રો નડી રહ્યા છે. વધૂ અને તેના પતિને મહેણા મારવામાં આવે છે. કલંક લગાડવામાં આવે છે. કોઈ વરને અશક્ત બતાવે છે તો કોઈ વધૂને વાંઝણી કહે છે. ઘણા લાડ લડાવવાવાળા તો વણ માંગ્યે એવી સલાહ પણ આપવા માંડે છે કે બીજું લગ્ન કરવામાં આવે. ઘરના મોટાભાગના લોકોની અથવા વડીલોની આવી ઈચ્છા જોઈને એ યુક્તિને રચવા માટે કોઈ જ્યોતિષીને મનાવવામાં આવે છે, તે કહે છે “આ વધૂના ગ્રહો ખોટા છે, તેને બાળક નહીં થાય, બીજા લગ્ન કરવાથી જ વંશ ચાલશે.” સમજદાર લોકો તો આવું થવા દેતા નથી પરંતુ જ્યાં ડોસીપુરાણ ચાલે છે અને બુદ્ધિનું દેવાળું નીકળી ગયું હોય ત્યાં એવું પણ જોવામાં આવે છે કે બીજું લગ્ન કરી નાંખવામાં આવે છે. આમ છતાં પણ જો પતિમાં કોઈ ખામી હોય ત્યારે બીજી પત્નીને પણ સંતાન થતા નથી. કોઈ-કોઈ વાર તો છોકરીઓજ છોકરીએ થતી જાય છે. પુત્રની ઈચ્છામાં છોકરીઓની સંખ્યા ઢગલાબંધ થઈ જાય છે. છતાં પણ વંશ ચલાવવાની વાત પૂરી થઈ નથી માની અસંતોષ એમનો એમ જ બનેલો રહે છે.

કોઈ સંબંધીના છોકરાને દત્તક લીધા પછી તો સ્થિતિ ઘણી જ વિચિત્ર થઈ જાય છે. દત્તક લીધેલ છોકરો જ્યારે જવાબદારી સંભાળવાની સ્થિતિમાં આવે છે ત્યારે વિચારવા લાગે છે કે નકલી બાપ ક્યારે મરે અને ઉત્તરાધિકારમાં તેની સંપત્તિનો ભાગ ક્યારે હાથમાં આવે. મર્યા પછી અથવા જીવતાં જ જો અધિકાર હાથમાં આવી જાય તો મક્તના પૈસાને દુર્વ્યસનમાં ખર્ચવાનું શરૂ કરી દે છે. સદ્ઉપયોગ તો ત્યારે જ થઈ શકે છે કે જ્યારે એ સંપત્તિને

મહેનતપૂર્વક કમાવવામાં આવી હોય. મક્તની મિલકત તો મોજ-મજા ઊડાવવામાં જ ખર્ચાય છે. ઘડપણનો આશરો થવાની વાત તો વ્યર્થ જ છે. જ્યારે સાચાં બેટાં જ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન નથી કરતા તો આ જમાનામાં નકલી બેટાઓથી કોઈ પણ પ્રકારની આશા કરવી વ્યર્થ જ છે. નકલી બાપના મરવાના દિવસો નકલી બેટા ઉત્સુકતાપૂર્વક ગણતા હોય છે. ન મરવાને કારણે એવું કાવતરું ઘડવામાં આવે છે કે ચંડાળ ચોકડીની મદદથી તેને અશક્ત બનાવીને એક ખૂણામાં બેસાડી દેવામાં આવે અને જમા થયેલ મિલકતને આવારાગર્દીમાં અને મોજમસ્તી દ્વારા સમાપ્ત કરી દેવામાં આવે.

બે પત્નીઓ જેમના ઘરમાં સંતાનના કુચકમાં ચાવી જાય છે તેમના ઘરનો કલેશ અને મનસ્થિતિ તો ઘરતી અને આકાશને એક કરતા હોય છે. એ નિશ્ચિત છે કે બે પત્નીઓનો એકી સાથે નિર્વાહ શાન્તિપૂર્વક નથી થઈ શકતો. તેમના બાળકો મોટા થઈ જાય છે ત્યારે પણ તેમની વચ્ચેનો કલેશ બનેલો જ રહે છે. આવી સ્થિતિમાં ઘર નરક બની જાય છે. કોઈનું બાળક દત્તક લેવું અથવા બીજું લગ્ન કરવું બંને પરિસ્થિતિઓમાં ઘર નરક બની જાય છે. જે પ્રાપ્તિની કલ્પના કરવામાં આવી હતી તે તો સ્વપ્નલોકની જેમ જ થવા બરાબર રહી જાય છે. આ પ્રયોગોની રત્તીભર પણ જરૂરિયાત નહોતી. જ્યારે રાઈનો પર્વત બનાવીને તેનું સમાધાન એવી રીતે ભયંકર વિચારમાં આવ્યું કે જેમાં પહેલા જેવી સ્થિતિ રહેવા કરતાં સરખામણીમાં તેનાથી પણ વધારે અહિતકારી અને અનિષ્ટ જ સિદ્ધ થાય છે.

પાડોશીઓને તો કંઈક ને કંઈક બોલવાનું જ કામ હોય છે. કોઈની ચાડી-ચુગલી કરવી, પ્રશંસા કરવાની અપેક્ષા નિંદા કરવી જ ગમે છે. ગુણોની પ્રશંસા કરવાને બદલે તેમના મનના છિદ્રોની શોધ કરવામાં, ગમે તેવી વાતોનું બખડજંતર બનાવવાનું જ રહે છે. આવા જ લોકો લગ્ન ધામધૂમથી કરવાનું મૃતભોજમાં લાંબી-મોટી પાર્ટીઓ ગોઠવવી, તીર્થયાત્રાના નામ પર દોડાદોડી કરવી, ખીસ્સા

કપાવવા જેવી અહિતકર સલાહ આપતા હોય છે. તેઓમાં ન તો દૂરદૃષ્ટિ હોય છે ન યોગ્યતાનું અનુમાન લગાવવાની શક્તિ. તેમની વણમાંગી સલાહ આમ તેમ લોકોને મળતી રહે છે. આવા અનાડીઓની વાત પર જે લોકો ધ્યાન આપે છે તેઓ નુકસાનમાં જ રહે છે. જલ્દી બાળક ન થવાને કારણે દુઃખ પ્રગટ કરવાનું અને કલંક લગાડવાવાળા આવા જ લોકો હોય છે. તેમની વાતો પર ધ્યાન ન આપવું અને બતાવવામાં આવેલ આક્ષેપોને હસી મજાકમાં ઊડાવી દેવા તે જ યોગ્ય છે.

બાળકોની સંખ્યા વધારવી એક રાષ્ટ્રીય વિપત્તિ જ છે, તેનાથી જનનીનું સ્વાસ્થ્ય, પિતાનું અર્થ સમતોલન, બાળકોનું ભવિષ્ય અને સમાજનો અભ્યોદય, બધું જ ખોરવાઈ જાય છે. માણસોની સંખ્યા આજના દિવસોમાં જેટલી વધી ગઈ છે અને જે ચક્રવૃદ્ધિ દરે ઝડપથી વધી રહી છે તે જોતાં નિર્વાહના સાધનો ઘટવા, પ્રગતિની યોજનાઓનું રોકાનું સ્વાભાવિક છે. આવી દશામાં સમજદારોની દરેક દૈષ્ટિ એજ કહી રહી છે કે જેઓમાં વસ્તુસ્થિતિ સમજવાની ક્ષમતા હોય તેઓ સ્વંય પ્રજનનથી બચે અને પોતાના પ્રભાવ ક્ષેત્રના લોકોને આ કાર્યમાં રોકથામ કરવા માટે સંમત કરે.

ઘરના કહેવાતાં મોટા-ઘરડાંઓ, પોતાનાં સડેલા મગજથી કોઈ વધુને જલ્દી-જલ્દીથી બાળકો ન થવા દુર્ભાગ્યનું કારણ માને છે. પરંતુ જો તેઓને આ તથ્યોના આધારે સમજાવવામાં આવે કે જે વાત પર તેઓ જોર આપે છે અને જરૂરી માને છે તેનું દૂરગામી પરિણામ શું હોઈ શકે છે ?

નવા બાળકો આવતાં જ તેમની આર્થિક જરૂરિયાતો એક નવા મહેમાનને પોતાના ઘરમાં સ્થાઈ રૂપથી રાખવા જેટલી બને છે અને વધે છે. માંના દૂધથી કામ નથી ચાલતું ત્યારે બજારમાંથી દૂધનો પ્રબંધ કરવો પડે છે. આવક તો વધતી નથી પરંતુ દૂધથી તેનું પેટ ભરવા માટેનો ખર્ચ વધારવો પડે છે. તે માટે બીજા ખર્ચાઓમાં કાપકૂપ કરવી પડે છે. બાળકો જલ્દી-જલ્દી કપડાં ગંદા કરે છે. તે માટે કેટલીય કપડાંની નવી જોડ બનાવવી પડે છે, તેનો સરવાળો કરતાં એક મોટા માણસના ઉપયોગમાં આવતાં વસ્ત્રોના ખર્ચ બરાબર થઈ જાય છે. બાળકો માંદા પણ વધારે પડે છે, દવાનો ખર્ચ અને

સારવારમાં આખાં ઘરવાળાને લાગેલા રહેવું પડે છે. એ એક નવું કામ વધે છે. તે સિવાય વધારે બાળકો હોવાનો મનોવૈજ્ઞાનિક પ્રભાવ જન્મ આપનારાઓ પર એ પડે છે કે તેઓ પોતાના સંતાનો માટે વધારે બચાવી શકે એ માટે ઇજનાંખનાં બચત કરવા લાગે છે અથવા જુદું ઘર વસાવી લે છે કે જેથી તેઓ પરિવારનું પોતાના સ્તરથી વધારે સારું સ્તર બનાવી શકે.

આ અભિલાષાની તીવ્રતામાં તેઓ નાના ભાઈ-બહેનોની, માતા-પિતા, મોટા-ઘરડાંઓની સેવા-મદદ કરવાની વાત ને ભૂલાવી દે છે. બાળક હોવાનો અર્થ છે જૂના પરિવારમાં તાત્કાલિક આર્થિક વ્યવસ્થામાં કાપકૂપ થવી અને ભવિષ્યમાં તેમાંથી એક નવાં પરિવારનું છુટા પડી, છટકી જવાનું છે. નિશ્ચિત છે કે આ પ્રક્રિયાનું દુષ્પરિણામ જૂના પરિવારને અનેક દૈષ્ટિથી ભોગવવું પડે છે. જો નવાં બાળકો ન હોત તો તેઓ માટે થતાં ખર્ચમાંથી પરિવાર બચી શક્યું હોત અને તે રકમમાંથી હાલના સદસ્યોની પ્રગતિ તથા સુવ્યવસ્થાનાં અનેક સાધનો મળી શક્યા હોત.

કેટલાય પતિ-પત્નીઓને તે રીત અપનાવતા જોવામાં આવ્યા છે કે બંનેમાંથી એક નોકરી વગેરેમાંથી કમાણી કરીને બીજાને ભણાવવાની અથવા પ્રગતિનો બીજો રસ્તો અપનાવવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરાવતા રહે. ત્યારપછીનો બીજો પક્ષ કમાણી દ્વારા ખર્ચ ચલાવવાનો અને પહેલાને ઉપયોગી પ્રશિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આપતા રહે. આ કમ કાયમ માટે ચાલતો રહે. પતિ-પત્ની પોતાની જાતે જ એક બીજાને બાળક માનીને તેની હિત સાધના અને મંગળ કામનાની યોજના બનાવતા રહે તો તેનું પરિણામ એટલું સુંદર અને સુખદ હોઈ શકે છે કે જેનો કોઈ અંત જ નથી. બાળકો થવાથી ધ્યાન વહેંચાય છે અને દામ્પત્ય જીવનની પારસ્પરિક ધનિષ્ટતા પર પણ તેની અસર પડે છે, નહીંતર નિઃસંતાન રહેવાથી બંને એકબીજાને વધારે સુખી, સમુન્નત પ્રસન્નચિત્ત, તંદુરસ્ત, શિક્ષિત, સ્વાવલંબી બનાવવા માટે એટલું બધું જ કરી શકે છે કે જેની સાથે સાથીદાર રોમ-રોમથી કૃતજ્ઞ રહે અને મુસીબતમાંથી બચાવી લેવાના ઉપકારનો વધારે મીઠો જવાબ ચુકવવાની વાત વિચારે. સર્વવિદિત છે કે

બાળકોની માતા ન તો ખરિવારવાળાઓની એટલી સેવા કરી શકે છે કે જેટલી તે પહેલાં કરતી હતી અને ન શરીરથી એટલી તંદુરસ્ત રહે છે જેવી માતાપિતાના ઘરથી હસતી કુદતી આવી હતી. ભણતરમાં વધારો કરવાનો અવસર તો જાણે એક રીતે ખલાસ જ થઈ ગયો હોય તેમ સમજવું જોઈએ. એક બાળકનું ગાણિતિય વજન એટલું હોય છે કે જેટલું એક પૂરા કદના માણસના બભા પર લાદીને ફરવામાં આવે કે જેને આ સ્થિતિમાં દબાયેલા રહેવું પડે છે. જેના ખોળામાં કેટલાય બીજા બાળકો હોય તેણે તો એ સમજવું જોઈએ કે સગવડતા અને પ્રગતિના અવસરો ગૂંટવી લેવામાં આવ્યા અને હવે તેને કોઈ પણ પ્રકારે મરતાં-મરતાં ગાડું જ ઘસેડવાનું છે. હવે તે પત્ની ન રહીને જનેતા બની ગઈ છે. પતિ માટે કોઈ સેવા સાધના કરવાની અપેક્ષા જે પણ કંઈ કરશે તે બાળકના માટે જ કરશે. એટલા માટે પતિ પણ નુકસાનમાં જ રહે છે અને પત્ની પણ લગ્ન કરવા છતાંય સંતાન વિનાના રહીને એક-બીજા માટે તથા પૂરા સમાજને માટે ઘણું બધું કરી શકાય છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસ, આચાર્ય કૃપલાની, જયપ્રકાશનારાયણ વગેરે એ આવા જ લગ્ન કર્યા જેમાં બાળકો ઉત્પન્ન ન કરવાનો પહેલેથી જ આદર્શ લેવામાં આવ્યો હતો.

પ્રાસંગિક પરિભાષા પ્રમાણે તેમને બ્રહ્મચારી જ કહેવા જોઈએ કે જેઓ બાળકો પેદા નથી કરતાં અને પતિ-પત્ની હળીમળીને કોઈ આદર્શ કાર્યક્રમો સ્વીકારે છે. જાપાનના ગાંધી કાગાવાએ આવીજ સહચરી પ્રાપ્ત કરી હતી અને બંનેની સમ્મિલિત શક્તિથી એ દેશના પછાત લોકો માટે ચકિત કરી દેવાવાળા સુધારકાર્ય સંભવ થયા હતા. પતિ-પત્ની ત્યારે જ એક-બીજા માટે અને સમાજ માટે માઈલના પથ્થર બની શકશે જ્યારે તેમના માટે બાળકોનો કોઈ આદર્શ ન રહે.

વિવાહિત જીવનના આવા સ્વેચ્છાપૂર્વક આમંત્રિત સંકટને સહેલાઈથી ટાળી શકાય છે. પરિવાર નિયોજનની કોઈ પણ વિધિઓને અપનાવીને વીર્યરક્ષા ન રહેવા છતાં પણ બ્રહ્મચારિણી જેવું ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ, મહત્વપૂર્ણ જીવન જીવી શકાય છે. વિવાહ બંધનમાં બંધાવાવાળા જો સાચા અર્થમાં એક બીજાને પ્રેમ કરતા હોય, એક-બીજા માટે

ભારરૂપ ન બની, પોતાના સહયોગથી બીજા પક્ષને લાભાન્વિત કરવા માંગતા હોય તો તેનો સીધો-સાદો ઉપાય એ છે કે તેઓ સાચા મિત્રોની, જેમ એકાત્મભાવથી-એક બીજા પ્રત્યે સમર્પિત ભાવથી જીવે. વચમાં કોઈને પણ અડચણ ન ઉત્પન્ન કરવા દે. બાળકોની પણ નહીં. જૂના જમાનામાં મોટાભાગનાં ઋષિ આ પ્રકારનું જીવન વિતાવતા હતા. પત્નીઓ આશ્રમ વ્યવસ્થા ચલાવતી હતી અને પતિ સાહિત્ય સર્જન, અધ્યાપન, પરિભ્રમણ, તપ, સાધના વગેરે કાર્યોમાં એક અને એકનો આંકડો બરાબર રાખવાથી તેનું સ્વરૂપ બે નહીં પરંતુ અગીયાર બની જાય છે તે રીતે જીવતા. જેમનું લગ્ન આદર્શોને સાક્ષી આપીને થયું છે તેઓ હળીમળીને કોઈ આદર્શવાદી યોજનાઓમાં જ જોડાય છે. આવ લગ્નોને સફળ, સાર્થક તથા સૌભાગ્યશાળી કહી શકાય છે. જે લગ્નોમાં પ્રજનનનો બંધ તૂટી જાય તેમને દુર્ભાગ્ય, હાર, અને બંધનોની જાળમાં પેદા કરવાવાળા જ કહેવા જોઈએ.

જેઓ આટલા સાહસોને સાથે લઈને લગ્ન કરે તેમને તેમના પરિવાર પર પોતાની વ્રતશીલતા પ્રગટ કરવા દેવી જોઈએ તેઓ નકામી મોઢું બગાડવાવાળી ચર્યા ન કરે. સંતાન માટે કોઈ જ્યોતિષીને કુંડળી ન બતાવે. કોઈ દેવી-દેવતાની માનતા ન મનાવે. એકવાર વાતને સ્પષ્ટ કરી દીધા પછી તેની ચર્યાનો ક્રમ તરત જ બંધ થઈ જાય છે અને મગરના આંસુ પાડવાની જગ્યાએ પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરવા લાગે છે. કારણકે તેના વડે આખું કુટુંબ કાપકૂપની-કુહાડીના પ્રહારથી બચી જાય છે. લગ્નનો પૂરે-પૂરો લાભ એ પરિવારને મળે છે. નકો-નુકસાન સમજાવી દેવાથી દરેક જણ સમજી જાય છે. અંધવિશ્વાસ, રૂઢિવાદિતા ત્યારે જ પોતાનો પગ મજબૂત કરે છે કે જ્યાં સુધી તેનું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં દેઢતાપૂર્વક નિરાકરણ કરવામાં નથી આવતું.

લગ્ન કોઈપણ દૈષ્ટિથી કરવામાં આવ્યું હોય તેમાં સંતાન ઉત્પાદન નડતર જ બને છે. જો કામુક્તા તેનું પ્રયોજન રહ્યું તો તે રસાસ્વાદન લાંબા સમય સુધી ત્યારે જ થઈ શકે છે જ્યારે બાળકની ઉતાવળ ના હોય. જો સાથી સહચરીની જેમ તેની પસંદગી કરવામાં આવી હોય તો આ કૃત્યમાં પણ તે ત્યારે જ સંલગ્ન થઈ શકે છે જ્યારે તેના માટે તેને પૂરેપૂરો-સમય સાધન મળે. જો એકબીજા માટે સાચા

મનથી, સ્નેહ, સદ્ભાવનાને વિકસાવવી છે તો તેની પણ આ જ રીત છે કે બચેલો બધો સમય અને મન તે કાર્યમાં લાગેલું રહે. સમાજ સેવા અને આત્મિક પ્રગતિ, ત્યારે જ શક્ય બને છે જ્યારે બંને બે શરીર એક પ્રાણ બનીને રહે. બે આંખોની જેમ, બે હાથોની જેમ, બે પગોની જેમ એક જ પ્રયાસમાં જોડાયેલા રહે. બાળકોનું વયમાં આવી જવાથી ઉપરોક્ત કાર્યોમાંથી એક પણ બની શકતું નથી. તેમાં ડગલેને પગલે મુશ્કેલીઓ આવે છે.

પતિ-પત્ની બંને જો ભાવનાશીલ, દૂરદર્શી અને વિચારશીલ હોય તો તેમણે પરસ્પર મળીને એ નિર્ણય કરવો જોઈએ કે બંને હળીમળીને સહચરત્વનો લાભ ઉઠાવે. એકબીજાને સમુન્નત, સુવિકસિત, સુસંસ્કૃત બનાવવા માટે કશુંય બાકી ના રાખે. સાથે સાથે આ પ્રયાસમાં સૌથી વધારે મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરવાવાળી સંતાન ઉત્પત્તિથી બચેલા રહેશે. આ સંકલ્પમાં જેઓ વધારે પ્રતિભાવાન હોય તેઓ બીજાની ક્યાશ, નિર્ભળતા, ઢીલાશ જેવી નીતિના પરિણામોને ખુલ્લા બતાવે, આ નિશ્ચયના સંદર્ભમાં સ્ત્રીઓ નબળી પડે છે. ઘર, પડોશીના મહેણાં-ટોણાં તેમને જ સહેવા પડે છે. પતિ પણ ઘરવાળાઓનું સમર્થન કરીને પત્નીને અપમાનિત કરવાવાળા ટોળામાં ભળી જાય છે. આવી દશામાં નારી ઉત્કર્ષના અન્યાય કાર્યોની જેમ તેણે પત્નીને સમજાવવાથી માંડીને ઘરવાળાઓને મનાવવા સુધીના કાર્યોમાં પતિએ જ આગળ રહેવું જોઈએ. બધા સંબંધિત વ્યક્તિઓને સમજાવવા જોઈએ કે બન્નેના સહચરત્વમાં ખામી નાંખવાવાળી, પરિવારની પ્રગતિમાં અડચણ ઉત્પન્ન કરવાવાળી નિરર્થક સલાહ દેતા રહેવાની, કટાક્ષ કરતા રહેવાની પોતાની નીતિ પર અંકુશ લગાવે. લગ્નને સર્વતોભાવથી સફળ સાર્થક થવામાં રૂઢિવાદી, બિનજરૂરી સડેલી-ગળેલી માન્યતાઓને જડની જેમ ઉપયોગમાં ન લાવે.

પત્ની જો બુદ્ધિમાન હોય તો પતિને પૂછે કે તેઓ સાચા મનથી પ્રગતિ અને સગવડતાભર્યા માર્ગ ભોગવવા માંગે છે અથવા મૂર્ખતા અપનાવીને, પોતાની, પોતાના સહચરીના પરિવારનું સમાજનાં સર્વનાશ કરવાવાળા કુમાર્ગને અપનાવવા માંગે છે અથવા વિચારશીલતાનો પરિચય આપીને બધાનું દરેક પ્રકારનું ભલું ઈચ્છે છે બંનેમાંથી જે વધારે સમજદાર

હોય તે ઓછાં સમજદાર સમૂહને પોતાના વિચારોથી સહમત કરે. તે યોજનાને અગ્રગામી બનવા દે, જેના આધાર પર બંને પક્ષોને માટે સરખી સગવડતા પ્રદાન કરવાવાળો માર્ગ ઉપલબ્ધ થાય છે. જેમને ઘરના આંગણમાં નાના બાળકોને હસતા-રમતા જોવાનું મન છે તેઓ વધારે બાળકોવાળી ગરીબીની રેખાથી પણ નીચે જીવન પસાર કરવાવાળા પરિવારોનાં કેટલાય બાળકોને પાળવા-ખોસવાની અથવા પ્રશિક્ષિત કરવા, સુયોગ્ય બનાવવા માટે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એ માટે તેમની શક્તિ સામર્થ્યથી ઓછા નહીં વધારે બાળકો જ મળી જશે. વિધવાઓ, ત્યક્તાઓ, વિધુરોની જવાબદારીમાં કેટલાંય એવા બાળકો હોય છે જેમનું લાલન-પાલન તેઓ સમયની વ્યસ્તતા અથવા આર્થિક કઠણાઈના કારણે સારી રીતે કરી નથી શકતા. આવા બીજાનાં બાળકોને પણ જો આત્મીયતાની સાથે પાળવામાં આવે, તેમના પર પોતાનો અધિકાર ન બતાવવામાં આવે, વારસાના પ્રલોભનમાં લોભાવવામાં ન આવે તો તે પરિપાલન વિશુદ્ધ રૂપમાં પુણ્ય પરમાર્થ સ્તરનું હોઈ શકે છે. આના આધારે એક અનુકરણીય વ્યવસ્થા ચાલી શકે છે અને અનેકોનું ભલું થઈ શકે છે. પૂરી રીતે કોઈ બાળકને પાળી ન શકાય તો ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરની જેમ અનેક જરૂરિયાતવાળાઓને થોડી-થોડી મદદ આપીને તેમની રોકાયેલી ગાડીને આગળ ધકેલી શકાય છે. આ પ્રમાણે પોતાના બાળકોને પેદા કરવાની અપેક્ષા પરાયા બાળકોને લાડ, સહયોગ આપીને પણ તે વાત્સલ્ય ચરિતાર્થ કરી શકાય છે, જે માટે લોકો પોતાની પત્નીને દુઃખ આપીને તેને બાળકો પેદા કરવા માટે વિવશ કરે છે.

દામ્પત્ય જીવનમાં વ્યાવહારિક થવાવાળી ઉચ્ચસ્તરીય પ્રેમની બે કસોટીઓ છે-એક એ કે બિનજરૂરી પ્રજનનનો બોજો ન લાદવામાં આવે. બીજો એ છે કે બંનેની મમતા પરસ્પર એકબીજાને વધારે સુયોગ સમુન્નત બનાવવામાં લાગે. બંનેનો હળીમળીને થયેલો ઉત્કર્ષ લોકહિતને માટે સમર્પિત થાઓ. લોકમંગલની દિશામાં ચાલવામાં અને આદર્શોની અનુકરણીય પ્રતિસ્થાપના કરે. પતિ-પત્નીનો સાચો સમર્પિત પ્રેમ આ પ્રમાણે વિકસિત થાય છે અને ફૂલે ફાલે છે.

મન: સંસ્થાનને અસ્તવ્યસ્ત ન થવા દઈએ

ઉપયોગી કાર્યોમાં પોતાની શક્તિને લગાડવા માટે અને સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે એ જરૂરી છે કે તેને ધર્મ કર્તવ્ય માનીને કરવામાં આવે. કાર્ય ભલે નાનું હોય અથવા મોટું, તેની શ્રેષ્ઠતામાં જ કરવાવાળાનું ગૌરવ છે. ખરાબ કાર્ય કરીને મૂકી દેવું, કરવાવાળાનું અસમ્માન અને અપમાન જ છે. ભૂંડું, ફૂલડ અને અધુરા કાર્યો એમના જ રહે છે જેઓ તેમને પોતાનાં અને પારકાંના નાના અને મોટાના વિસ્તારમાં સીમાબદ્ધ કરે છે. તેમાં સમય પણ ઘણો બગડે છે અને કામ પણ ઓછું થાય છે, સાથે સાથે તેની કક્ષા પણ હલકા સ્તરની રહે છે. આવું કર્તવ્ય કર્તાઓના વ્યક્તિત્વને જ ઓછું કરે છે એમાં કોઈ શંકા નથી.

ઘણા લાંબા સમય સુધી કોઈ પણ કાર્ય સતત કરતા રહેવું એ પણ યોગ્ય નથી, તેનાથી નીરસતા આવે અને કાર્યનું સ્તર નીચું ઊતરે છે. શરીર વિજ્ઞાની અને મનોવૈજ્ઞાનિકોના મત અનુસાર કામ કરતાં-કરતાં વચ્ચે વિશ્રામ લેતા રહેવામાં કાર્યક્ષમતા વધવાની અને સફળતા પ્રાપ્ત કરવાની વધારે શક્યતા રહે છે. વિશ્રામનો અર્થ છે કામની દિશા બદલવી. હાથ પર હાથ રાખીને બેસવાનું નામ જ વિશ્રામ નથી, કારણ કે જો ચુપચાપ હાથ પર હાથ રાખીને બેસવામાં આવે તો પણ મસ્તિષ્ક તો પોતાનું કાર્ય કરતું જ રહેશે, તે કંઈક ને કંઈક વિચારશે જ અને બિનજરૂરી શક્તિનો વ્યય કરશે. મસ્તિષ્કની બનાવટ જ એવી છે કે તે કોઈ પણ દિવસ ચુપચાપ બેસી શકતું નથી. ત્યાં સુધી કે તે સુતી વખતે પણ કંઈકને કંઈક વિચારતું જ રહે છે, આવી સ્થિતિમાં પણ તેને આરામ નથી અને સ્વપ્નાઓ બનાવીને તેની સાથે રમવા લાગે છે, જ્યારે મસ્તિષ્કને પણ આરામ મળવો જોઈએ. વિશ્રામનો અર્થ છે એવું કાર્ય કે જેમાં મસ્તિષ્ક તણાવ અથવા દબાણમાં ન આવતું

હોય. નીરસતા ન ઉત્પન્ન થાય અને કાર્યને માટે ઉત્સાહ બનેલો રહે. આવી સ્થિતિ થોડા સમય માટે કાર્યનું સ્વરૂપ બદલી દેવાથી પોતાની જાતે જ ઉત્પન્ન થાય છે. એકઘારું મુરકેલ કાર્ય કરતા રહેવું અને વચ્ચે વિશ્રામની વ્યવસ્થા ન કરવી હકીકતમાં ઓછું કામ કરવું, નુકસાન સહન કરવાની અને નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત કરવાની જ એક પદ્ધતિ છે. ઓફિસોમાં છ દિવસ કામ કર્યા પછી સાતમા દિવસે રજા આવે છે. બજાર પણ અઠવાડિયામાં એક દિવસ બંધ રહે છે. સિનેમામાં પણ વચ્ચે ઈન્ટરવલ હોય છે. શરીર રાત્રે સુઈને રજા માણે છે. આ રજાના સમયની બરબાદી નથી, પરંતુ ફરીવાર બીજા દિવસની વધારે. કાર્ય કરવાની શક્તિ એકત્ર કરવાની તૈયારી છે. શરીર અને મનને આરામ આપવો એટલા માટે પણ જરૂરી છે કે તેની કાર્યક્ષમતા, સ્થિરતા તથા સુદૃઢતા અક્ષય બનેલી રહે અને સફળતા સુનિશ્ચિત થઈ જાય.

પ્રશ્ન એ ઊભો થાય છે કે શરીર અને મનને વિશ્રામ કઈ રીતે આપવામાં આવે કે જેથી કાર્યનું સ્તર અને પરિણામ ઘણું સારું થઈ શકે. હકીકતમાં વિશ્રામ લેવો એ પણ એક કળા છે, એની એક પદ્ધતિ એ પણ હોઈ શકે છે કે મસ્તિષ્કનો બધો ભાર હટાવીને જો થોડા સમય માટે શિથિલિકરણ કરી દેવામાં આવે, તો તેના વડે થાક દૂર થઈ તાજગી લાવવામાં એટલી જ મદદ મળે છે, જેટલી ઉદાસ મન વડે કલાકો સુધી સૂતા રહેવાથી પણ મળતી નથી.

નેપોલિયન બોનાપાર્ટને રાત-દિવસ યુદ્ધના કાર્યોમાં રોકાઈ રહેવું પડતું હતું. દિવસે તે યુદ્ધના મેદાનમાં લડતો હતો અને રાતનાં બીજા દિવસની યોજનાઓ બનાવતો હતો, આ વ્યસ્તતામાં તેને પૂરેપૂરી ઊંઘ અથવા પૂરેપૂરો આરામનો સમય મળતો જ નહોતો. તેણે શિથિલિકરણની વિધિ અપનાવી.

જ્યારે પણ સમય મળતો પોતાના શરીર અને મનને પૂરી રીતે શિથિલ કરી ખાલી પડ્યો રહેતો. કોઈ કોઈ વાર તો તે આ ક્રિયા ઘોડાની પીઠ પર પણ પૂરી કરી લેતો અને તાજગીનો અનુભવ કરતો હતો. તેનાથી વિરુદ્ધ એવા પણ ઉદાહરણો છે કે જેમાં શરીર અને મન પર એકધારા તણાવના કારણે લોકો અકાળ મૃત્યુના શિકાર થઈ ગયા છે. કહેવામાં આવે છે કે રશિયાના અધિનાયક સ્ટાલિનનું મૃત્યુ મસ્તિષ્કની નસ ફાટી જવાના કારણે થયું અને તેનું કારણ એક ઘારું ઉચ્ચ ચિંતન કરવાનું જ હતું.

મનઃસંસ્થાનને અસ્ત-વ્યસ્ત કરવાનું શક્તિઓને આમ જ નષ્ટ ન કરતા રહેવાની અને સફળતા પ્રાપ્ત કરવા માટે જરૂરી છે કે ઉમંગ અને

ઉત્સાહ બનાવી રાખવામાં આવે. નીરસ કાર્યોથી બચીને શક્તિને બિનઉપયોગી કાર્યોથી બચાવવી, તેને ઉપયોગી કામોમાં લગાવવી, હળવા મનથી પરંતુ પૂરા લગનથી કામ કરવું, શ્રમ અને વિશ્રામને એકબીજા સાથે જોડીને ચાલવું એવા સૂત્રો છે જેને અપનાવીને સારામાં સારા અને વધારે કાર્યો કરી શકાય છે. એમાં શંકાને કોઈ સ્થાન નથી કે શારીરિક અને માનસિક સમતોલનનું ધ્યાન રાખતા ઉપયોગી તથા મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્યો પર પોતાની ગતિવિધિઓ કેન્દ્રિત કરવાવાળા લોકો જ સફળ, ઉચ્ચ અને સમ્માનનીય જીવન જીવી શકે છે.

ગાંધીજી નાતાલથી સ્વદેશ પાછા વળવા તૈયાર થયા તો સેંકડો વ્યક્તિઓએ તેમના વિદાય સમારંભમાં ભાગ લીધો. ચાંદી અને સોનાના આભૂષણો ઉપરાંત કિંમતી ઘડિયાળો તથા હીરાની વીંટીઓ પણ ભેટમાં મળી. ગાંધીજી એ નિર્ણય કરી ન શકતા હતા કે એ ભેટોનું શું કરવામાં આવે ? તેઓ એવી જ ઘડભાંગમાં પડ્યા હતા. જે વ્યક્તિ અન્યને ત્યાગ વૃત્તિનો ઉપદેશ આપે, સાદાઈથી રહેવાનો આગ્રહ કરે તે પછી આવી કિંમતી ભેટોને કેવી રીતે સ્વીકારી શકતા હતા.

તેમણે કસ્તુરબા તથા બાળકોને સમજાવ્યું. બાળકો તો તેમની વાત જલ્દી સમજી ગયા પરંતુ કસ્તુરબા માનવા તૈયાર ન થયા. તેઓ ગાંધીજીના નિર્ણયનો વિરોધ જ કરતા રહ્યાં. વધુ કહ્યું તો રોઈ પડ્યા. તેમણે રોતાં રોતાં કહ્યું, 'તમે અમારા તો બધા આભૂષણો લઈ જ લીધા છે. આ ભેટો અહીંના નિવાસીઓએ કેટલી શ્રદ્ધા સાથે આપી છે. પરંતુ તમે ઈચ્છતા નથી કે આ આભૂષણો મારા પુત્રોના લગ્નમાં કામ લાગે અને તેમની વહુઓ પહેરે. વધુમાં આ ભેટો તો મને મળી છે. તેના ઉપર તમારો શો અધિકાર છે ?

ગાંધીજીએ નિર્વિકાર ભાવથી સમજાવ્યું. બા ! શું તમે એટલું પણ જાણતા નથી કે આ બધી ભેટો જનસેવાના બદલામાં મળ્યા છે. આથી તેમનો ઉપયોગ જનહિત માટે જ કરવો જોઈએ.

સને ૧૯૮૬ તથા ૧૯૦૧ માં ગાંધીજીને જે ભેટો મળી તેમને સાર્વજનિક ઉપયોગના ઉદ્દેશથી બેંકમાં જમા કરાવી દીધી. તેઓ પોતાને હંમેશા સાર્વજનિક વસ્તુના પહેરેગીર માનતા હતા.

શિક્ષણનું અધ્યાત્મીકરણ થાઓ

વિવેકાનંદે એક તાર કહ્યું હતું કે રોજ મેળવવાવાળી શિક્ષાનું પ્રોતાનું મહત્ત્વ છે. સાચે જ તેની ઉપેક્ષા ન કરી શકાય. તેના વડે ભૌતિકજ્ઞાનની અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને મનુષ્ય સભ્યતાની હરોળમાં આવે છે, પરંતુ જ્યારે તેને જ સર્વોપરી માનવામાં આવે અને વ્યક્તિત્વ વિકાસ સંબંધના આદર્શો અને સિદ્ધાંતોને ભૂલાવી દેવામાં આવે, કે જેના વડે તે સુસંસ્કૃત બને છે, ત્યારે સમજવું જોઈએ કે એક પૈડાની ગાડી ગબડવી દેવા જેવો કાર્યક્રમ પ્રારંભ થઈ ગયો તથા આવનાર દિવસોમાં કોઈ ભયંકર દુર્ઘટના થવા વાળી છે.

હાલનો સમય કંઈક એવો જ છે, જેમાં ભૌતિક જાણકારીને મહત્ત્વ તો આપવામાં આવે છે, પરંતુ આત્મિક ઉત્કર્ષના ક્ષેત્રમાં આગળ વધવા માટેની અરૂચિ અને નિરૂત્સાહ જ બતાવવામાં આવે છે. અહીં નોંધપાત્ર તથ્ય એ છે કે આજે જ્યારે “શિક્ષણ” શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે, તેનો અર્થ ફક્ત વસ્તુલક્ષી જ્ઞાન જ નહીં, પરંતુ જીવનનું સમગ્ર શિક્ષણ પણ મળે છે. વિદ્વાનો અને મનીષિયોએ શિક્ષાની જે પરિભાષાઓ કરી છે, એ બધાનું તાત્પર્ય એ જ છે. મહર્ષિ અરવિન્દે કહ્યું છે કે મનુષ્યની અંદર છુપાયેલી પૂર્ણતાને બહાર લાવવા માટેની પ્રક્રિયા તથા ભૌતિક જાણકારી આપવાવાળી વિદ્યાનું સમન્વિત નામ જ શિક્ષણ છે. ગેટે અનુસાર શિક્ષા તે છે, જે શિક્ષણ આપે એ આધ્યાત્મિક અને ભૌતિક બંને પ્રકારની હોઈ શકે છે. વાલ્ટેર કહ્યા કરતા હતા કે પ્રગતિ તરફ લઈ જવાવાળી દરેક પ્રણાલી શિક્ષા છે. સ્વામી રામતીર્થનો ઉદ્ગાર છે કે જેનાથી અજ્ઞાન અને અભાવ દૂર થાય તેને શિક્ષણ કહેવામાં આવે છે. આ રીતે આ પરિભાષાઓને માપદંડ માનીને વર્તમાન શિક્ષણ પદ્ધતિને કસોટી પર કસવામાં આવે, તો એટલું જ કહેવું પડશે કે આજનું શિક્ષણ સમગ્ર ન હોઈ એકાંગી તથા અધૂરું છે. આમાં એક પક્ષીય પ્રયાસ પર જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે, જ્યારે પ્રાચીન ગુરુકુળોની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં બંને જરૂરિયાતો

સાથોસાથ પૂરી થતી હતી. ત્યાં પુસ્તકીય જ્ઞાન પ્રાપ્ત પણ થતું હતું અને આત્મવિકાસની સાધના પણ ચાલુ રહેતી હતી.

આજ કારણે જ્યાં એક બાજુ તેઓ જ્ઞાનવાન થતા હતા, ત્યાં જ આચારવાન પુરુષો જેવી પ્રખરતા અને પ્રમાણિકતા પણ તેઓમાં સાથોસાથ દેખાતી હતી. તેઓ પાણ્ડિત્યના આરાધક અને સાથોસાથ અધ્યાત્મના ઉપાસક થતા હતા. તેમના જ્ઞાન અને ધ્યાનની પ્રક્રિયા એક સાથે હાથ ધરાતી હતી. આજે તેમને અલગ કરી દેવામાં આવ્યા છે. હવે શિક્ષણના સાધકો માટે આધ્યાત્મિક મૂલ્યો મહત્ત્વહીન થઈ ગયા છે અને અધ્યાત્મપથના પથિકોને શિક્ષણની જરૂરિયાત બિનજરૂરી જણાય છે, જ્યારે વાસ્તવિક રીતે એ બંનેની જરૂરિયાત રહેતી હોય છે. જેઓને આ સમન્વિત શિક્ષણના વિલક્ષણ પરિણામનું સહેજ પણ અનુમાન છે, તેઓ આ પ્રક્રિયાની સિદ્ધિને જરા પણ નકારી શકતા નથી. પાણિનીનું વ્યાકરણ, પાતંજલિનો યોગ દર્શન, ચરક અને સુશ્રુતના ઔષધિ વિજ્ઞાન, મનુ તથા યાજ્ઞવલ્ક્યના માનવીય આચારશાસ્ત્રોમાં સૂક્ષ્મ તત્ત્વજ્ઞાન તથા ભૌદિક શક્તિઓનું અવતરણ ગુરુકુળ પદ્ધતિથી પ્રાપ્ત વિશેષતાઓનું જ પરિણામ છે. ગુરુકુળોમાં જ આરણ્યક અને ઉપનિષદોની રચનાની પ્રેરણા મળી પુરાણ અને સ્મૃતિઓ આ જ વાતાવરણના કારણે મૂર્તિમાન થઈ શક્યા. અધ્યાત્મજ્ઞાન અને ભૌતિકવિજ્ઞાન સાથોસાથ વધે અને એકરૂપ થઈને રહે. હવે એવું નથી રહ્યું ત્યારે ગુરુની સાથે રહીને શિષ્ય ઓજસ્વિતા અને તેજસ્વિતા ધારણ કરતા હતા, ત્યાં ગુરુવિહીન પુરુષોની અવગણના પણ થતી હતી. “નિગુરા” શબ્દ એક પ્રકારની ગાળ સમજવામાં આવતી હતી. તેને સામાજિક અપરાધની જેમ માનવામાં આવતી હતી. તેનાથી બચવા માટે માતા-પિતા પહેલેથી જ એવી વ્યવસ્થા બનાવી લેતા હતા કે બાળકને કોઈ આચારવાન, ગુણવાન અને વિદ્વાન ગુરુની પાસે તેના સંરક્ષણમાં મોકલવામાં

આવે, જેથી બાબક ગુરુવિહીન હોવાના ગુનાની સમજથી બચી શકે.

હવે ન તો પહેલાં જેવા ગુરુ (અધ્યાપક) રહ્યા, ન આચાર્ય. ગુરુ અર્થાત્ શિષ્ય (વિદ્યાર્થી)ને અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ લઈ જવાવાળા ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય અને જેમનું વ્યક્તિત્વ આચરણ કરવા યોગ્ય હોય. બીજી બાજુ શિષ્યના સ્તરમાં પણ આ દિવસોમાં ઘણી જ પડતી થઈ છે. તેમનામાં ન તો તે શ્રદ્ધા રહી, જે ગુરુની પ્રતિભાને આકર્ષી શકે અને ન તો આચાર્ય (શિક્ષક)માં પણ તે વાત્સલ્ય રહ્યું કે જે છાત્રને પુત્રવત્ પ્રેમ આપી શકે. શ્રદ્ધા અને પ્રેમના અભાવમાં બંને વચ્ચેનું સંબંધસૂત્ર એટલું નબળું અને હલકા સ્તરનું હોય છે કે જે થોડા જ આઘાતથી તૂટી જાય. આ સ્થિતિમાં અધ્યયન અધ્યાપનનો જે કમ ચાલે છે તે ગમેતેમ સ્થાનપૂર્તિની જેમ હાથ ધરી દેવામાં આવે છે. એનાથી ન તો શિક્ષાર્થીને સારી રીતે લાભ મળતો રહે છે અને ન શિક્ષકને સંતોષ. પરિણામ સર્વવિદિત છે. અધ્યાપક વર્ગ પોતાની જવાબદારી અદા કરતો નથી અને વિદ્યાર્થી કર્તવ્યથી વિમુખ થઈ જાય છે. આવી દશામાં તો પોપટ-રટણવાળું શિક્ષણ તો તેઓ કોઈપણ રીતે પ્રાપ્ત કરી લે છે, પરંતુ વ્યક્તિત્વ નિર્માણની એ સર્વશ્રેષ્ઠ મહત્વપૂર્ણ જરૂરિયાતથી વંચિત રહી જાય છે, જેનું પ્રાચીન ગુરુકુળોમાં પ્રથમ અનિવાર્ય રૂપનું સ્થાન હતું.

આચાર્ય વિનોબા કહેતા હતા કે જે શિક્ષણ વડે આચરણનું શિક્ષણ ન મળે, તે શિક્ષણ કોઈ જ કામનું નથી. તેઓ કહ્યા કરતા હતા કે વર્તમાન પ્રક્રિયા લોકોને શિક્ષિત તો બનાવે છે, પરંતુ આચરણવાન નહીં. તેના વડે સભ્ય કહેવડવવાનું ઢોલ તો વગાડી શકાય છે, પરંતુ સુસંસ્કૃત થવાનો પ્રયંડ અવાજ થાય નહીં. તેમના અનુસાર સભ્યતા અને સંસ્કૃતિના સમન્વયથી જ વર્તમાનમાં વાસ્તવિક પ્રગતિ શક્ય છે, અન્યથા ભૌતિક જ્ઞાન ફક્ત સગવડતાના સાધનો તો વધારી શકે છે, પરંતુ નૈતિક બંધનોના અભાવમાં તે વિનાશકારી જ સિદ્ધ થશે. આજના દિવસોમાં એજ થઈ રહ્યું છે.

જ્ઞાનનું ગૌરવ શ્રદ્ધામાં છે. શ્રદ્ધા તે આર્દશો

તથા ઉચ્ચ માનવ મૂલ્યો માટે. જ્યારે જ્યાં એની ખોટ હોય છે ત્યાં જ્ઞાન સંકુચિત રહી જાય છે. ત્યારે ત્યાં અનીતિ અને નીતિમાં કોઈ તફાવત નથી જણાતો. બંને એ માટે એક સમાન હોય છે. આવી સ્થિતિમાં નૈતિકતાને કદાચ કોઈવાર યાદ કરી લે છે, પરંતુ સામાન્ય વ્યવહાર અનીતિપૂર્ણ જ રહે છે અને અનીતિનું કારણ જ્યારે જ્ઞાન બની જાય, ત્યારે તેનું કોઈ મૂલ્ય નથી. તે નિરર્થક અને બેકાર છે. સોનું કેટલું આર્કષક હોય છે, તે બધા જાણે છે. તે મૂલ્યવાન હોય છે, એ પણ સર્વવિદિત છે, પરંતુ ફક્ત અણધર સુવર્ણના ટુકડાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી.

સોનાની શોભા આભૂષણોમાં છે. આ દશામાં તે સોનામાં સુગંધ જેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. અહીં જ્ઞાન જો સોનું છે, તો એનો સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રયોગ આભૂષણ. જાણીએ છીએ કે શ્રેષ્ઠ પ્રયોગ ત્યારે જ સંભવ છે, જ્યારે કનિષ્ઠતા પ્રતિ જાગરૂકતા બનેલી રહે અને જાગરૂકતા આધ્યાત્મિક અનુશાસન વિના શક્ય નથી. સ્પષ્ટ છે કે જ્ઞાનનો સદુપયોગ અધ્યાત્મના સમન્વયમાં છે. શ્રદ્ધા તેને સરસતા અર્પે છે. તેના અભાવમાં તે શુષ્ક બને છે અને શુષ્ક જ્ઞાન જ મુસીબતો ઊભી કરે છે. આજના દિવસોનું આસ્થા સંકટ જ તેનું પરિણામ છે.

આથી વર્તમાન શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં એવું પાયાનું પરિવર્તન જરૂરી છે, જેનાથી તેનું આધ્યાત્મીકરણ થઈ શકે. મધ્યકાળમાં તેની માંગ ભૌતિકવાદી બની ગઈ ત્યારે તે સગવડતાના સાધન એકત્ર કરવામાં અને જીવિકાનું ઉપાર્જન કરવા સુધી જ મર્યાદિત બની ગઈ. હવે એક વાર ફરીથી તેને અધ્યાત્મવાદી બનાવવાની જરૂર છે. એ માટે ભૌતિક જાણકારીની સાથોસાથ અધ્યાત્મનું શિક્ષણ પણ આપવું જોઈએ. આ જવાબદારી શિક્ષણની સંસ્થાઓની છે. તેમણે ફક્ત ભૌતિકજ્ઞાન આપવાવાળા કેન્દ્રો પુરતું સીમિત બની ન રહેતા, આધ્યાત્મિક સિદ્ધાંતોને વ્યવહારિક જીવનમાં સમાવિષ્ટ કરાવવાવાળી પ્રયોગશાળાની પણ ભૂમિકા નિભાવવી જોઈએ. સૌથી વધુ સમાધાન આજ સ્થિતિમાં શક્ય છે. આજ વર્તમાન સમયની સર્વશ્રેષ્ઠ માંગ છે.

❁ મહિલા જાગૃતિના મૂળભૂત આધાર ❁

વ્યક્તિગત દંપતિજીવન બે ગાઢમિત્રોની સંપૂર્ણ આત્મીયતા છે. એમાં બંને પક્ષ પોત પોતાની ઉપર સંયમ રાખે છે. આ લગ્નબંધન ઉચ્ચ ઉદ્દેશ્યો માટેનું હોવું જોઈએ. વાસનાની દૈષ્ટિથી તો એ ઊતરતી કક્ષાનું જ સાબિત થશે અને મોંઘું પણ પડશે. દાસીના રૂપમાં હમેશને માટે નોકરાણી, ચોકીયાત, રસોયણ મેળવવાના રૂપમાં શરૂઆતમાં તો ઘણા મોટા નફાની ભેટ મળી હોય એમ લાગે છે, પરંતુ જ્યારે તેની સાથે જોડાયેલી જવાબદારીઓ માથા પર આવી પડે ત્યારે તેનો ભાર ઉપગ્રતા કમર વાંકી વળી જાય છે. બાળકોનું ભરણપોષણ, શિક્ષણ, લગ્ન, આજીવિકા સિવાય જે પણ કંઈ કમાયા અને એકઠું કર્યું હતું એ બધું મુદ્દલ વ્યાજની સાથે ચૂકવવું પડે છે, જે લગ્નના સમયે સુંદર ઢીંગલીના રૂપમાં મનને બહેલાવવા માટે મળ્યું હતું. આરંભ અને અંતનો મધ્યવર્તી હિસાબ જોવાથી ખાતરી થાય છે કે સોદો મોંઘો પડયો. એકલવાયા રહ્યા હોત તો સંભવતઃ વધારે શાંતિથી નિશ્ચિંત રહેત.

આજ વાત તે વહુના વિષે છે કે જે પતિની સમીપતામાં સુખ અને તેની કમાણીનો લાભ લેવાની વાત વિચારે છે. તે પણ નુકસાનમાં જ રહે છે, પોતાની તંદુરસ્તી, સૌન્દર્ય, સ્વાતંત્ર્ય બધું જ ગુમાવી બેસે છે. ડગલે-પગલે અપમાનિત થતી અને એક ગુનેગારની જેમ પાંજરા જેવી કોટડીમાં કેદ રહે છે. બીજાઓનો આશરો મેળવવાની જગ્યાએ પોતાનું જ જીવન અંધકારમય બનાવી લે છે. જો સાસરાપક્ષ માટે કરવામાં આવેલ શ્રમ અને ત્યાગની અપેક્ષા પોતાના શરીર, શ્રમ, બુદ્ધિબળ, કૌશલ્ય અને વફાદારીનું મૂલ્ય માંગ્યું હોત તો તે જીવનભરમાં કદાચ ઘણી વધારે ધનવાન બની જાત. પરંતુ અંતમાં તો તેના હાથમાં વાસી વધેલું ભોજન, ફાટયા તૂટયા કપડાં અને જર્જર શરીર જ સાથે રહી જાય છે. આરંભની કલ્પના તો ઘણી બધી વસ્તુઓ મેળવવાની અને રંગીન સ્વપ્ના જેવી હતી. પરંતુ

સમગ્ર જીવનનો હિસાબ કરવાથી ખાતરી થાય છે કે સમગ્ર જીવનની રમત છમાબાજી જેવી સાબિત થઈ લગ્ન એ સામાન્ય શિવાજ છે. કોઈ આંધળો અને લૂલો પણ લગ્ન કર્યા વગર રહેવા નથી માંગતો. એ માટે સપનાઓ પણ સેવે છે, પ્રયત્ન પણ કરે છે અને પ્રથમ પગલે વિચારે છે કે મનોરથો પૂરા થવા જેવો સુઅવસર મળ્યો. પરંતુ એ કાગળની નાવડીનું દેવાળું જલ્દીથી જ નીકળી જાય છે. ખાતરી થાય છે કે જંગલમાં ફસાયેલી પક્ષી અથવા માછલી જેવી ભૂલ થઈ ગઈ. કંઈક મેળવવા માટે જેઓ લગ્ન કરે છે તેમને પસ્તાવું પડે છે.

પ્રસન્ન તેઓ થાય છે કે જેઓ સાથીને ઘણું-બધું આપવા અને લુંટાવી દેવા માટે સહચર શોધે છે. એના માટે એ જરૂરી નથી કે સાથી સુંદર, સુયોગ્ય જ હોય. કુરૂપ અને અયોગ્ય હોવા છતાં પણ જો આત્મીયતા, મમતા, સદ્ભાવના, શ્રદ્ધા પ્રસરાવવામાં આવે તો તે એવી ખાતરી થાય છે કે જાણે કોઈ દેવલોકનો વાસી હોય, હકીકતમાં આપણી જ શ્રદ્ધા સાથી સાથે અથડાઈને આપણી પાસે પાછી ફરે છે. પોતાની ઉદારતા, સાથીની પ્રતિક્રિયા બનીને પાછી ફરતી હોય છે. આદર્શોથી ભરેલો પૂરો પ્રણય જ કલ્પવૃક્ષની જેમ ફળે છે. પરંતુ જો તેની પોટ રહી તો શોષણ માટે સાથીને ફસાવવામાં આવ્યો તો સમજી લેવું જોઈએ કે તે ગાળીયો આપણાં જ ગળામાં આવીને ફસાશે. લગ્ન થયા પછીનાં થોડાક દિવસો પછી જ પોતાના કુચક્તા કષ્ટદાયક પ્રતિક્રમ સામે જ આવવા લાગશે.

જેના મનમાં સાથીની ઉદારતાનું શોષણ કરવાની ઈચ્છા હોય તેમના માટે એજ સારું છે કે આ કુચક રચવાના પ્રપંચમાં ન પડે, એકલા રહે, સ્વતંત્રતાની જિંદગી જીવે. પરાશ્રિત ન બને. જે પણ મેળવ્યું છે તેની સરખામણીમાં અનેક ગણું ખોવાની જાળ-જંજાળથી બચેલા રહે. જ્યાં સુધી સાથીની સેવા કરવાની, તેને આગળ ઉઠાવી લાવવાની, માલામાલ

કરવાની આતુરતા ન ઉકેલ્યાં સુધી લગ્નનાં પ્રસંગની ધીરજથી રાહ જુઓ. ભલેને પછી લગ્નની આજીવન પ્રતીક્ષા કેમ નજરેવી પડે. વાસનાત્મક લગ્ન તો કુતરાં અને બિલાણી પણ કરી લે છે, પરંતુ તેમને આમાં કોઈ પણ પ્રકારનાં સુખ અને સંતોષ નથી મળી શકતા. પોતાના સાથીની, બાળકોની દુર્ગતી કરવાનું પાપ જ એ લગ્ન કરનારાઓના માથા પર ચઢે છે.

સાથીની સેવા-સહાયતા કરીને તેને આગળ વધારવા સિવાય તેના પર પ્રેમનું બલિદાન કરવાની વાત જ લગ્નના સંદર્ભમાં વિચારવી જોઈએ અને દરરોજ એ જોવું જોઈએ કે સાથીને સુખી બનાવવા માટે નહીં પરંતુ સુસંસ્કૃત બનાવવા માટે કેટલું કર્યું અને ભવિષ્યમાં શું કરવાનો નિશ્ચય છે. એક-બીજાને પ્રસન્ન રાખવા ઉપરાંત સમુન્નત બનાવવાનું કર્તવ્ય અદા કરવાનું છે. તેને જ પૂરા કરતા રહેવામાં લગ્નનું સત્પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે સાચા અર્થોમાં સફળ અને સાર્થક થાય છે.

પગમાં ઠોકર વાગવાથી મનુષ્ય બેસી જાય છે. નજીકથી જોઈને હાથથી પંપાળે છે કે ઘા કેટલો ઊંડો છે અને કેવી રીતે વાગ્યું. તેમાંથી નીકળતા લોહીને બંધ કરવા માટે શું કરવામાં આવે. જે સાધનો તુરત જ પ્રાપ્ત હોય છે તેના વડે ઉપાય તો તાત્કાલિક કરવામાં આવે છે, ત્યાર પછી અન્યત્ર હોસ્પિટલ વગેરે જવાની, કંઈક સારવાર કરાવવાની જરૂર પડે છે ત્યારે એ હેતુ માટે ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે, કોઈ એ નથી વિચારતું કે પગની આંગળી જ તો તૂટી છે. બીજા બધા અંગો તો સલામત છે, તો પછી એક નાના અવયવને નુકસાન થવાથી તેના પર આટલું બધું ધ્યાન આપવાની શી જરૂર છે કે જેનાં કારણે બીજા કામો રોકવા પડે. આખું શરીર જ એક તંત્રના રૂપમાં રહી રહ્યું છે. કોઈ પણ એક અંગનાં નુકસાન થવાથી બધી શાંતિ નષ્ટ થઈ જાય છે. મન એકાગ્ર થઈને તેને સુધારવામાં લાગી જાય છે. એનાથી પણ વધારે તકલીફ ત્યારે પડે છે કે જ્યારે અડધા શરીરને લકવા જેવો રોગ લાગુ પડી જાય છે. અડધું શરીર સારું રહેવા છતાં લકવા પીડિતની સ્થિતિ એવી બની

જાય છે કે જેમા શરીર નિષ્ક્રિય નિરર્થક બની જાય છે. પીડિત વ્યક્તિની વ્યથા તંદુરસ્ત પક્ષને પણ સતાવે છે. બધું મળીને આ રોગનો દર્દી અપંગ સ્થિતિમાં જ પહોંચી જાય છે.

આ વાત મહિલા સમાજની પછાત સ્થિતિ હોવાને કારણે અને પુરુષની સુવ્યવસ્થા અને પ્રગતિમાં ભારે બેદરકારી દાખવવાના સંબંધમાં કહેવામાં આવી રહી છે. મધ્યકાળમાં સામંતવાદી અંધકાર યુગમાં નારીને વાસના અને વિલાસનું એક સાધન માનવામાં આવી અને તેથી બાંધેલા મજૂરો જેવા દાસીસ્તરના કામો લેવામાં આવ્યા. લાંબા સમયથી આવી સ્થિતિ ચાલતી આવી છે. પરિણામે શોષિત પક્ષ પણ તેથી ટેવાઈ ગયો છે. જેઓ લાભ ઊઠાવી રહ્યા છે તેઓ તો પોતાની સગવડતાઓમાં ઘટાડો થાય એવાં પોતાના તરફથી પ્રયત્નો શા માટે કરશે ? પરિસ્થિતિ એવી થઈ ગઈ છે કે અડધી માનવ સંખ્યા પોતાની મૌલિક ક્ષમતાનો એક ઘણો મોટો ભાગ નિષ્ક્રિય બનાવી ચુકી છે. સુધાર અને પરિવર્તનની દિશામાં પણ કશું જ થઈ રહ્યું નથી. પોતાની મુશ્કેલીઓને સ્વાભાવિક વ્યવહાર માની લેવાથી હેર-ફેરની જરૂરિયાતનો તે શા માટે અનુભવ કરશે અને તેના વિરૂદ્ધમાં શા માટે અવાજ પણ ઉઠાવશે.

કોઈનો કોઈ વ્યવહાર સહન નથી થતો ત્યારે તેનો વિરોધ તે વ્યક્તિથી કરે છે કે જેને દોષી સમજે છે અથવા જેનાથી ફરિયાદ કરવાની આશા હોય છે. તેને પોતાની વાત તર્કપૂર્ણ ઢંગથી નહીં પરંતુ આક્રોશથી ભરાઈને કહે છે. આક્રોશની પ્રતિક્રિયા આક્રોશના રૂપમાં જ થાય છે. શાંત ચિત્તથી વાસ્તવિક કારણ શોધવાથી અને તેનું સ્થાઈ સમાધાન કાઢવાથી જ સ્થિતિમાં સુધારા થાય છે. પરંતુ એવો પ્રયાસ પીડિત, દુઃખી અને સુધારક વર્ગમાંથી કોઈ પણ નથી કરતા, જ્યારે આ દિશામાં સાર્થક અને ગંભીરતા સાથે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એનો યોગ્ય સમય આ જ છે.

જાપાનના ગાંધી કાગાવાએ સંજોગવશાત્ મળેલી પત્નીને એ રૂપમાં પ્રશિક્ષિત કરી હતી કે તે પોતાની વ્યક્તિગત સગવડતાઓની વાતને પૂરી રીતે

મગજમાંથી કાઢી નાંખે અને પોતાના જીવનને પછાતોનો ઉદ્ધાર કરવાની સેવાના કાર્યક્રમમાં લગાડે. આવી જ રીતિ-નીતિ તે આદર્શવાદી વિચારશીલ પતિઓએ અપનાવવી જોઈએ, પોતાની પત્નીને મહિલા જાગૃતિ માટે સહમત, તત્પર તથા પ્રશિક્ષિત કરવી જોઈએ. આપણા દેશમાં સમયથી એવા રિવાજો જડ જમાવીને બેઠા છે કે મહિલા સમાજમાં પુરુષવર્ગના પ્રવેશની મનાઈ છે. કોઈ જગ્યાએ એવું થાય તો ત્યાં રોકવામાં આવે છે. વિરોધ થાય છે અને એ પ્રયાસને સફળ નથી થવા દેતા. આવી પરિસ્થિતિઓમાં આજ પ્રયાસો સફળ થઈ શકે છે કે વિચારશીલ પત્નીઓ પોતાની જાતને લોકસેવિકા સમજે અને મહિલા જાગૃતિ માટે પોતાની જાતને સમર્પિત કરવાની યોજના અને રોજનીશી બનાવે, પતિ એના કાર્યમાં સહયોગ કરે, માર્ગદર્શન આપે, યોજનાઓ બનાવે અને તેને કાર્યાન્વિત કરવામાં પોતાના પુરુષમિત્રોને પ્રોત્સાહન આપે. જેથી તેમના ઘરોમાં તે મહિલા સૈનિકાને પ્રવેશ મેળવવાની અને સહયોગ કરવાની વાત બને, ઘરના પુરુષ વિરોધ કરે તો એ સ્થિતિમાં બહારની મહિલાઓનો ઘરમાં પ્રવેશ મુશ્કેલ બની જાય છે. ભલેને પછી તો કેટલાય શ્રેષ્ઠ ઉદ્દેશ્યોને માટે પ્રવેશ કેમ ન કરવામાં આવ્યો હોય.

નારી ઉત્કર્ષની કેટલીક મહત્ત્વપૂર્ણ બાબતો એવી છે કે જેના પર આરંભથી જ ધ્યાન આપવું જોઈએ. એમાં કેટલાંક સુધારાત્મક છે અને કેટલાંક સર્જનાત્મક. બંનેને સાથોસાથે લઈને ચાલવાની જરૂર છે. કાણાંવાળા માટલાઓના છિદ્રોને પણ બંધ કરવા જોઈએ અને સાથોસાથ તેનું ખાલીપણું દૂર કરવા માટે પાણી પણ ભરવું જોઈએ કે જેથી તેનો તે ઉદ્દેશ્ય પૂરો થઈ શકે કે જે માટે ઘડો બન્યો હતો.

નારી સમુદાયમાં ત્રણ ખામીઓ એવી છે કે જે ખરાબ રીતે ખટકી રહી છે. એમાંથી એક છે તેનું બગડતું જતું સ્વરૂપ, બીજું શિક્ષણનો અભાવ, જેના કારણે તેની વિચારશક્તિ કૂવાના દેડકાની જેમ બની રહે છે. ત્રીજી છે સર્વથા પરાવલંબન. તેને એ સ્થિતિમાં હોવું જોઈએ કે ખરાબ સમયમાં કંઈક કમાઈ શકે અને આર્થિક દૈષ્ટિથી હંમેશા પરાવલંબી

ના રહે. આ ત્રણ અભાવોને દૂર કરવા માટે એવા રચનાત્મક કાર્યો હાથમાં રાખવા જોઈએ જેનાથી સંપર્ક ક્ષેત્રની મહિલાઓ પ્રગતિની દિશામાં કેટલાક કદમ ઊઠાવી શકે. કેટલાક કુરિયાજો એવા છે જે નારી જીવનની પ્રગતિમાં ભારે બાધક બનીને રહે છે. તેના ઉદાહરણ (૧) છોકરી-છોકરાંની વચ્ચે વર્તવામા આવતો અસમાનતાનો પક્ષપાત. (૨) ધૂંધટ-પ્રથા (૩) વિવાહ-લગ્નોમાં ધૂમધામ ખર્ચ, પ્રદર્શન અને દહેજ. (૪) દિનચર્યાની એવી વ્યસ્તતા જેમાં તેમને પોતાના ઉત્કર્ષ માટે જરાયે વિચારવાનો અથવા કરવાનો સમય ન મળવો.

નારી જાગરણનું સ્વરૂપ એવું હોવું જોઈએ કે ત્રીજા પ્રહરમાં બે કલાક માટેનો નારી સત્સંગ અથવા પ્રશિક્ષણ ચલાવવા માટેનો સૌ પ્રથમ પ્રયાસ કરવામાં આવે. એ કોઈપણ એક જગ્યાએ અથવા અદલી-બદલીને કેટલાય સ્થાનો પર રાખી શકાય છે. તેમાં ઉપરોક્ત ત્રણ સર્જનાત્મક તથા ચાર સુધારાત્મક કાર્યક્રમોને હાથમાં લેવામાં આવે. પહેલાં આ સાતને એવી રીતે સમજાવવામાં આવે કે-સાંભળવાવાળા વર્તમાન સ્થિતિમાં પરિવર્તન કરવાની જરૂરિયાતનો અનુભવ કરે અને આ પ્રયાસમાં જ્યાં જેનો જેટલો પ્રયત્ન થઈ શકે તેમાં પગલાં વધારવા માટે પોતાનો સક્રિય ફાળો આપે. આ સંદર્ભમાં તર્ક, તથ્ય, પ્રમાણ ઉદાહરણો રજૂ કરતાં કાર્યક્રમો ચલાવવામાં આવે. સાથોસાથ વિચાર વિનિમય દ્વારા શંકા-કુશંકાનું સમાધાન શોધવાના અવસરો પણ હાથ ધરવામાં આવે. આના આધારે ચીલાચાલુ પછાત પ્રક્રિયાની વિરુદ્ધ ઉત્સાહ જગાવી શકાય છે અને પરિવર્તનને માટે જે પણ કરવાનું હોય તેની પ્રેરણા આપી શકાય છે.

આ સત્સંગ ગોઠિઓમાં કેટલાંક એવા પ્રત્યક્ષ કાર્યક્રમ પણ જોડાયેલાં રહે છે કે જેમાં સામેલ થવાવાળા કંઈક પ્રત્યક્ષ લાભની શક્યતાનું અનુમાન લગાવી શકે. ફક્ત દાર્શનિક વિચારોને સાંભળવા માટે ઘણા દિવસો સુધી એકધારી મહિલાઓ આવતી નથી, તેઓ કંટાળવા લાગે છે, એટલા માટે જો આ સુધાર અને સંગઠનોની પ્રશિક્ષણ-પદ્ધતિને વધારે લોકોમાં

પ્રિય બનાવવી હોય તો તેની સાથોસાથ કેટલાંક એવાં આકર્ષણો જોડવાં જોઈએ કે જેનાથી તેઓ એવો અનુભવ કરે કે કેટલાક પ્રત્યક્ષ લાભ થઈ રહ્યા છે અથવા થવાના છે. આના માટે સિવવાના મશીનો ચલાવવાની, કાપડ વેતરવાનું ગણિત સમજાવવાની, જૂનાં કપડાઓમાંથી નવું કાપડ કાઢવાની પ્રક્રિયા જેવા કાર્યોને પ્રમુખતા આપી શકાય છે. એ સિવાય ધોવાની, રંગવાની, વણવાની પ્રક્રિયા માટે સાદી અને સરળ લાભદાયક રીતો સમજાવી શકાય છે. આંગણવાડીની પ્રક્રિયા પણ એવી જ સરળ છે. તેમાં સમજાવવું કે ગાય પાળવાથી આવક કમાવવાનું સાધન બને છે. સંગીતમાં પણ સ્ત્રીઓની રુચી હોય છે. બાળકો માટે રમકડાં બનાવવા દેવા, રંગ-લગાવવા જેવાં કાર્યો પણ એવાં છે કે જેમનું મહત્ત્વ સહેલાઈથી સમજામાં આવી જાય છે. તેનું આકર્ષણ રહેવાથી મહિલા વિદ્યાર્થીનીઓને આ પ્રશિક્ષણમાં સહેલાઈથી દાખલ કરી શકાય છે.

ખરેખર તેમના શિક્ષણને વધારવા માટે સૌથી વધુ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. પ્રૌઢ શિક્ષણ પર સૌથી વધારે ધ્યાન અપાવું જોઈએ. અક્ષર જ્ઞાન સિવાય તેમને એવી નાની-નાની પુસ્તિકાઓ પણ આપવી જોઈએ જે નારી જીવન તથા સમાજના બધા ઉપયોગી વિષયો પર શારીરિક, માનસિક, પારિવારિક, આર્થિક, સામાજિક તકલીફોના સમાધાન માટે જરૂરી છે. સૌથી મોટી તકલીફ એ છે કે નારીએ એ વિચારધારાને પોતાના જીવનનાં હરક્ષેત્રમાં ધારણ કરી લીધી છે કે જેનું સર્જન વિરોધી અને શોષક સમુદાયે પોતાના સ્વાર્થ સિદ્ધિના માટે કર્યું હતું. આ વિચારધારાને એ રીતે સાફ કરી નાંખવાની છે જાણે મસ્તિષ્કની નવેસરથી ઘોલાઈ કરી નાંખી હોય. વિરોધીપણાંને પ્રગતિશીલતામાં બદલવા માટે એવું કંઈક કરવું પડશે જાણે ઉલ્ટાને ઉલ્ટાવીને સીધું કરવામાં આવ્યું હોય. જોવામાં એ આવે છે કે પુરુષ તો નારીનું શોષણ અને દુઃખ દેવા માટે બદનામ છે જ, પરંતુ નારીઓનો નારીઓના પ્રતિ જે વ્યવહાર છે તેમાં પણ ક્રૂરતા અને કઠોરતાનો ઓછો સમાવેશ નથી. સાસુ- વહુની, દેરાણી- જેઠાણીની, નણંદ

ભોજાઈની પરસ્પર લડાઈ ઝગડાની વાતમા ઝીણવટથી જોવામાં આવે તો ખાતરી થશે કે સ્ત્રીઓમાં પીડિત વર્ગની બધી જ હોવાને કારણે જે સહાનુભૂતિ હોવી જોઈએ તેનો અભાવ જ રહે છે. સાસુ વહુ ઉપર જેટલાં નિયંત્રણો લગાવે છે જેટલી હેરાન કરે છે એટલાં તો પતિ અથવા સસુર, જેઠ પણ નથી કરતાં. આ અનઉદારતા એ જ વિરોધનુ પ્રતીક છે જે તેમને પછાત રહેવાના કારણે વિરોધ અને કુસંસ્કારિતાના રૂપમાં વારસામાં મળી છે.

નારી શિક્ષણમાં અક્ષરજ્ઞાન સિવાય પ્રગતિ-શીલતાનો પણ સમાવેશ હોવો જોઈએ. જેથી તેમને એ જ્ઞાન થઈ શકે કે નારીનું પછાતપણુ સ્વય તેની પર, બાળકો પર, પરિવાર પર, દામ્પત્ય જીવન અને સમાજ પર કેવી અસર પાડે છે. જો તેમને સુયોગ્ય અને પ્રગતિશીલ બનાવવામાં આવે તો તેનો શું સુખદ પ્રભાવ દરેક ઉપરોક્ત બધા વર્ગો પર થઈ શકે છે ? અડધી વસ્તીને પછાતપણામાંથી ઉગારી પ્રગતિશીલ બનાવવામાં આવે તો સમજવું જોઈએ કે માનવશક્તિની સમર્થતા જોત-જોતામાં બમણી થઈ ગઈ.

આ પુનસ્થાન જેટલી ઝીણવટથી થઈ શકે છે તેમાં સર્વ સુલભ ઉપાય એ છે કે આદેશવાદી લગ્નનાં જોડકાઓમાંથી નારીપક્ષ પોતાની જવાબદારીમાં નારી ઉત્થાનનું કામ લે અને તેમાં પૂરી તન્મયતા, તત્પરતાની સાથે લાગેલી રહે. પતિ તેનું માણેલી હરોળમાં રહીને સમર્થન કરે. વિધવાઓ, ત્યકતાઓ, નિવૃત્ત સ્તરની બીજી બહેનો પણ આ કાર્યમાં પોત-પોતાની રીતે ફાળો આપી શકે છે. મોટા ઘરોની વહુ અને બેટીઓ જેમના ભાગે ઘર ગૂંહસ્થીનું મોટું કામ નથી, ઘણી રોકાયેલી નથી રહેતી, તેઓ પણ મહિલા ઉત્કર્ષને માટે પોતાનો સમય કાઢી શકે છે. એવો નિશ્ચય હોવો જોઈએ કે શિક્ષણ આપનાર અને લેનાર બંને નક્કી કરેલ સમય પર તૈયાર રહેવાનું ધ્યાન રાખે. નારી જાગરણને માટે પુરુષો પણ કંઈક ને કંઈક કરી શકે છે, પરંતુ વધારે યોગ્ય તો એ જ છે કે તેઓ પોતાના ઘરની બહેનોને આ કાર્યમાં લાવે અને સ્વયં તેમના કાર્યની સફળતાને માટે પીઠ પાછળ રહી વાતાવરણ બનાવે.

છેવટે સાચું સુખ ક્યાં છે ?

સ્ત્રી-પુરુષ, રાજા-રંક, ધનવાન-ગરીબ, અશક્ત -સશક્ત બધાની એ આકાંક્ષા હોય છે કે તેમને સુખ મળે. સુખનું સાચું સ્વરૂપ અને તેની વૈજ્ઞાનિક જરૂરિયાત પર ઘણી ઓછી વ્યક્તિઓએ વિચાર કર્યો હોય છે મોટાભાગના લોકો તો શરીરના સ્થૂળ ઉપભોગની વસ્તુઓને જ સુખનું સાધન માને છે અને તેમની પાછળ આંધળી દોડ લગાવતા રહે છે આ સાધન અને આ સુખ એટલા નિર્બળ હોય છે કે તેનાથી વ્યક્તિની આંતરિક તરસ બુઝતી નથી. ક્ષણિક સુખનો જે આભાસ થાય છે તે પણ અતમા અગ્નિમાં ઘી હોમવાનું કામ કરે છે તેનાથી સુખ મેળવવાની આકાંક્ષા પ્રબળ થાય છે અને તેના પ્રત્યે મોહ કે આસક્તિ પેદા થાય છે

આ ભાવ સુખ ન રહેતા દુઃખ બની જાય છે, કારણ કે શારીરિક સુખ પતનની તરફ લઈ જાય છે અને તેનાથી શક્તિઓનું પતન થાય છે અને આ અશક્તિ જ દુઃખનું કારણ બને છે. આથી ઈન્દ્રિયોની હારની વાસનાને સુખ ગણતા નથી.

ધન-દોલત જેને સુખનું સાધન માનીએ છીએ તે પણ સુખ ક્યાં આપી શકે છે. આવું રહ્યું હોત તો હેનરી ફોર્ડ, રોકફેલર વગેરે મુખ્ય ધનવાનો મહાસુખી બન્યા હોત. ધનના કારણે ઉત્પન્ન થનાર ભય, આળસ, ભોગ વગેરેથી મનુષ્યનું હૃદય હમેશા કાંપતું રહે છે. ધનવાનોને સહેજ નુકસાન થાય છે ત્યારે હાર્ટકેલ થઈ જાય છે. આ બતાવે છે કે ધનનો ભાવનાઓથી સંપૂર્ણપણે વિરુદ્ધનો સંબંધ છે. આથી લાભકારક પરિસ્થિતિઓમાં રહીને અને અઢળક ધનસંપત્તિના સ્વામી બનીને પણ મનુષ્ય સુખી રહી શકશે એમાં શંકા જ છે.

શારીરિક દૃષ્ટિથી ઘણા મજબૂત કે બળવાન થવામાં પણ સ્થિરતા નથી સંસારની બીજ વસ્તુઓની જેમ શરીરમા પણ પરિવર્તન થતું રહે છે.

આજની સ્વસ્થ સ્થિતિ હંમેશા આ જ પ્રકારની રહેશે તેની કોઈ નિશ્ચિતતા હોતી નથી.

એક બીજી વાત એ પણ છે કે શારીરિક દૃષ્ટિએ તંદુરસ્ત વ્યક્તિ પણ ઘણીવાર અહંકાર, ખોટો દેખાવ અને બીજાઓ પર પોતાનો પ્રભાવ જમાવવાની ભાવનાથી ખરાબ અને અમાનવીય કર્મ કરવા લાગે છે ગુનાઓના કાયદાકીય દંડથી મનુષ્ય બચાવ કરી શકે છે, પરંતુ પાપની પ્રક્રિયા જ્યારે મસ્તિષ્કમા વિદ્રોહ ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે મનુષ્યના બાહ્ય અને આંતરિક જીવનમાં અશાંતિની આંધી છવાઈ જાય છે. આવી વ્યક્તિઓનો અત હમેશા ઘણો અસહ્ય, નિર્દય અને ભયાનક હોય છે

તો પછી શું સૌંદર્યને સુખ માની લેવું ? પોતાના હયાતિયા પરિવારથી શુ સુખ મળે છે ? ઘણું ભણ્યાગણ્યા છીએ તેનાથી શુ સુખી છીએ ? વિચારતા જાઓ. એકેએક પરિસ્થિતિ પર સંપૂર્ણ વિચાર કરી લો, બહારના સાધનો સુખ આપી શકતા નથી. સૌંદર્યનું આકર્ષણ મનુષ્યને નીચે પાડે છે વધુમા તે હમેશા સાથે રહેનાર પણ નથી. પરિવારમાં ઘણા લોકો હોય છે, પરંતુ બાપ દિકરા વચ્ચે બનતું નથી. દિકરીઓના લગ્નના પ્રશ્નો મુંઝવે છે દિકરાઓ દુષ્ટ અને દુર્ગુણી હોય, સ્ત્રીઓ ફૂલ હોય તો નરકની સ્થિતિ જોવા માટે દૂર જવાની જરૂર નથી.

કહેવાતી અર્થપ્રધાન વિદ્યા પણ મનુષ્યને સંતોષ આપતી નથી. આજે શિક્ષણનો વ્યાપ વધવાની સાથે જ બેકારી પણ વધી છે. દેખાદેખી, બનાવટ, કેશન, નકામા ખર્ચ વગેરે ખરાબીઓ આજકાલ ભણેલા લોકોમાં વિશેષ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. પરિણામ સ્વરૂપે તેઓ આપણા કરતાં પણ વધુ દુઃખી રહેલા જોવા મળે છે. આવી દશામાં શિક્ષણને પણ સુખનો આધાર કેવી રીતે માની શકાય?

મનુષ્યના દુઃખનું મુખ્ય કારણ તેની સ્વયંની અજ્ઞાનતા છે. આના લીધે મનુષ્યનો દષ્ટિકોણ પણ અલગ થઈ જાય છે. જેવી સ્થિતિમા હોય છે તેને યોગ્ય સમજીને જીવનનો સુમત્ર ક્રિયાકલાપ ચાલે છે આ જીવન વ્યાપારમા જ્યારે મુશ્કેલી પેદા થાય છે ત્યારે નસીબને દોષ આપે છે. ભગવાનને ગાળો દઈને રોતા કકળતા રહે છે.

આપણી સ્થિતિ બરાબર તે નાટકના રાજાજેવી છે જે નાટક પૂરું થવાં છતાંય એ વાત પર અક્કડ રહે છે કે મારો તે ખજાનો, રાણી, સેના, સિપાઈ લાવો, નહીંતર ઘેર જઈશ નહીં. ત્યારે નાટક કંપનીનો માલિક તેને સમજાવે છે કે ભાઈ તને રાજા તો આ નાટકની સફળતા માટે બનાવ્યો હતો. તું ખરેખર રાજા નથી. તુ એક ગરીબ વ્યક્તિ છે જેને મહેનતાણું આપીને આ કંપનીમાં ભરતી કર્યો હતો.

આવા મૂર્ખ રાજા પર લોકો હસે છે, કહે છે કે બિલકુલ બુદ્ધિહીન છે. પરંતુ આપણે બધા બરાબર તે રાજા જેવા છીએ જેઓ પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભૂલીને હાડમાંસના આ દાનવશરીર પર અભિમાન કરી બેઠા છીએ. દરેક વાત, સુખ અને સાધનોનું ચિંતન આ પંચભૌતિક શરીરને ધ્યાનમા લઈને કરીએ છીએ. પરંતુ જ્યારે આ જીવનનું નાટક પૂર્ણ થાય છે અને આપણને શરીરના સ્ટેજ પરથી ઉતારી દેવામા આવે છે ત્યારે કેટલા દુઃખી થઈ શકીએ છીએ તેની કલ્પના પણ કરી જઈ શકાતી નથી.

આ દુનિયામા તે પરમેશ્વર વિવિધ રૂપોમા રૂપાંતરિત થઈને પોતાનો પ્રકાશ પાથરી રહ્યા છે, તે ક્ષેત્રમાં સમાયેલ છે. તે સાક્ષીરૂપ છે, તે હંમેશનો, અવિનાશી પરમાત્મા જ સાચા આનંદનો સ્ત્રોત છે, તેને ઓળખવાની પ્રેરણા આપતા ઉપનિષદ્કારે લખ્યું છે, “ધૂર્ધુવઃ સ્વસ્ત્રયો લોકા વ્યાપ્ત ધોમ્બ્રહ્મતેણુહિ. સ એવ તથ્યતો જ્ઞાની

યસ્તવ્દેતિ વિચક્ષણા

“અર્થાત આ પૃથ્વી, આકાશ અને પાતાળમા જે સર્વત્ર બિરાજમાન પરમાત્મા છે તે જાણવા યોગ્ય છે તેને જાણ્યા સિવાય મનુષ્ય દુઃખ, કલેશ અને સતાપથી વિમુક્ત થઈ શકતો નથી.

મનુષ્ય જીવનમા સાત્ત્વિકતાની ઊંચી સ્થિતિ મેળવી લેવી તે સર્વ સુલભ અને સરળ ઉપાય છે, તેના માટે ક્યાય મોટો શોરબકોર કરવાની જરૂરિયાત નથી. નિષ્કામ ભાવનાથી દુનિયાના બધા કર્મોનું પાલન કરતા જઈને મનુષ્ય પોતાની ભૌતિક સાત્ત્વિકતા મેળવી શકે છે. મનુષ્ય સત્યનું આચરણ કરે તેમા કઈ મુશ્કેલી છે પરમાત્માની ઉપાસના, સદ્વ્યવહાર, સહૃદયતા ઉદારતા, નિષ્કપટપણુ એ બધા ક્યા વજનદાર પથ્થરો છે કે જેને ઉપાડી શકાય નહીં. મનુષ્ય આ સદ્ગુણોને પોતાના જીવનમા વિકસિત કરવાનું સાહસ કરે તો એવી કોઈ પણ મુશ્કેલી નથી જે તેની સુખની પ્રાપ્તિ રોકી શકે મનુષ્ય જીવનની સરળતા, શુદ્ધતા અને સાત્ત્વિકતાની ત્રણ શક્તિના આધાર પર જ તેનું ભૌતિક, ભાવનાત્મક અને પારલૌકિક સુખ વિકસે છે

આપણા શ્રેષ્ઠ અતઃકરણનો જે દિવ્ય પુરુષ આ શરીરમા બિરાજમાન છે તે જ ધન, શક્તિ, વિદ્યા તથા સૌંદર્ય બધુ જ છે. બહારના સાધનમા જે સુખ જોવા મળે છે તે ઝાંઝાના નીર સમાન જ છે. તેમા ભટકતો માનવી મૃગની જેમ છેતરાય છે.

આ તથ્યને જેટલું વિચારી શકીએ તેટલુ જ સારુ છે જેટલુ આપણા જીવનમા સમાવીએ તેટલુ જ લાભકારી છે. સત્ય અને ન્યાયના ઢાચામા ઘડાયલા મનુષ્ય જીવનને એની જ પ્રાપ્તિમા સતોષ મળી શકે છે.

*

ગાયત્રીની હંસયોગ સાધના

શરીરના નિર્વાહ માટે અનાજ અને પાણીથી પણ વધુ મહત્ત્વ વાયુનું છે. વાયુમાં પ્રાણવાયુનું ઓક્સિજનનું મહત્ત્વ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. ઓક્સિજનનું મહત્ત્વ વિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે જાણે છે. લોહીનો લાલ રંગ તેને લીધે જ છે. આ બળતણ સળગવાથી શરીરનું એન્જિન ગરમ થાય છે અને બધા યંત્રો પોતપોતાનું કામ યોગ્ય રીતે કરે છે. ઓક્સિજનનું એક નામ પ્રાણવાયુ છે. તે યોગ્ય માત્રામાં મળતો રહે તો શરીર બળવાન બની રહેશે.

પ્રાણ ઓક્સિજન કરતાં વધુ સૂક્ષ્મ સ્તરનો છે, જેને જીવનશક્તિ, પ્રતિભા અને પ્રખરતાના રૂપમાં સમજવામાં આવે છે. સૂક્ષ્મ પ્રાણના રૂપમાં જીવન મેળવવા માટે પ્રાણાયામ કરવામાં આવે છે. તેના અનેક પ્રકાર છે. તેમાંથી એક સૂર્યવેદન અનુલોમવિલોમ બ્રહ્મવર્યસ સાધનામાં પ્રાણ સાધનાના નામથી સમાયેલ છે.

આ સાધનામાં મનસ્થિતિને બ્રાહ્મી કેન્દ્રી બનાવવી પડે છે. પોતાને શરીર અને મનથી ઉપરની સ્થિતિમાં અનુભવ કરાવવાવાળી બ્રહ્મચેતના જગાડવી પડે છે. આ પ્રકારની ભૂમિકા બની જવાથી શ્વાસ પ્રક્રિયામાં એટલું દિવ્ય આકર્ષણ પેદા થાય છે કે તેની મદદથી અનંત અંતરિક્ષમાંથી દિવ્ય પ્રાણને પોતાના માટે આકર્ષિત કરવો અને પ્રાપ્ત અંશને સંગ્રહી રાખવો શક્ય બને છે. આનું નામ સોહમ સાધના છે.

પ્રાણાયામ દ્વારા શ્વાસ લેવાની પ્રક્રિયાને પૂરક કહે છે. હંસયોગમાં શ્વાસ લેવાની સાથે અત્યંત ઊંચ સૂક્ષ્મ આવરણોમાં ઉતરીને એ શોધવું પડે છે કે વાયુના પ્રવેશ વેળાએ સીટી વાગવા જેવો અવાજ પણ તેની સાથે પણ ભળેલો છે. આ અવાજ પ્રકૃતિની ગતિ નથી પણ બ્રાહ્મી છે અને ઈશ્વરીય

સંકેતો, સંદેશાઓ અને અનુદાનોથી ભરેલી હોય છે. શ્વાસ સાથે અંદર પ્રવેશ કરે છે અને સમગ્ર જીવ સત્તા પર પોતાનો અધિકાર જમાવી લે છે. સોહમના કુંભકમાં એ જ ભાવના રહે છે કે જીવન સંપત્તિ પર સંપૂર્ણ અધિકાર 'સો' હમ પરમેશ્વરનો થઈ ગયો. શ્વાસ છોડતી વેળાએ સાપના ફૂંકાડ જેવી અહમ્ની ધ્વનિનો અનુભવ અભ્યાસ વેળાએ કરવો પડે છે અને ભાવના કરવી પડે છે કે અહંતાનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું છે. અહમ્ની જગ્યાએ 'સ' એ પરમેશ્વરની પ્રતિસ્થાપના થઈ ગઈ છે. વેદાન્ત યોગની આ જ એકત્વ અદ્વૈત સ્થિતિ છે. એમાં પહોંચવામાં અયમાત્મા બ્રહ્મ-પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ-શિવોહમ્- સચ્ચિદાનંદોહમુત્ત્વમસિ વગેરે બોધક શબ્દોમાં વ્યક્ત થયેલી ભાવનાઓની અનુભૂતિ થાય છે.

આત્મા અને પરમાત્માની સાથે નિરંતર આપણા સંબંધને યાદ કરવા અને સંપર્ક જોડી રાખવા માટે પ્રત્યેક શ્વાસની સાથે 'સોહમ્'નો છે-હું તે પરમાત્મા છું, શિવોહમ્-સચ્ચિદાનંદોહમ્- વગેરે શબ્દોમાં સોહમનું સ્પષ્ટીકરણ છે. આ સત્યને દરેક પળે યાદ કરવાથી અને યાદદાસ્તને સુદૃઢ બનાવવાની સુવિધા આ જ 'અજપા' જાપમાં મળે છે.

ગાયત્રીની આ બ્રહ્મવર્યસ સાધના પંચકોશોને જગાડવાની સાધના છે. તેનાથી બ્રહ્મનું સંઘાણ-બ્રહ્મસાક્ષાત્કારનો લાભ મળે છે. તેના કેટલાયે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રના એવા પ્રતિક્ષણ છે જેનાથી ક્રમશઃ આત્માનો પરમાત્માના રૂપમાં વિકાસ થતા અપૂર્ણતાનું પૂર્ણતામાં રૂપાંતર થાય છે.

આનંદ કંદનો આશરો લેવાથી મળતી સિદ્ધિઓ

વત્સ ! 'તમે મારા કુળના નથી'. આચાર્ય શ્રીનિવાસે ખૂબ પ્રેમથી કહ્યું. 'જે અધિકારી જેને માટે યોગ્ય હોય, તેને તેમાં જોડાવવું જોઈએ.' આચાર્ય શ્રી નિવાસ પ્રખર વિદ્વાન છે. તેમના વિરદ્ધ મતવાળા ગૃહસ્થ શિષ્યોની સંખ્યા પણ ઓછી નથી. તેણે કેટલાય વર્ષોથી એ સંકલ્પ કરી રાખ્યો હતો કે તે આચાર્યના શરણે જશે. આચાર્ય અહીં નસીબજોગે આવ્યા હતા. તે કેટલીય ઈતેજારીથી આ દિવસની રાહ જોતા હતા, પરંતુ આચાર્યએ તેનો સ્વીકાર કર્યો નહીં.

“આહાર શુદ્ધો સત્વ શુદ્ધિ. સત્વ શુદ્ધિ ધ્રુવા સ્મૃતિ.”

અમારા માર્ગનું મુખ્ય સાધન વિવેક છે અને વિવેકનો અર્થ છે ભોજનની શુદ્ધતા જેવો શુદ્ધ વિવેક'. આચાર્યે સમજાવ્યું. સમર્પણની પરિપક્વતા માટે ચિત્ત શુદ્ધ હોવું જોઈએ. અમારી યોગ્યતાનો મુખ્ય આધાર છે અન્નની શુદ્ધિ દ્વારા ચિત્તની શુદ્ધિ. જેટલું શક્ય હોય, તેને અપનાવશો તો તમને લાભ જ થશે.

અન્નની શુદ્ધિ-અન્નમય કોશની અર્થાત્ સ્થૂલ દેહની શુદ્ધિ પ્રથમ જરૂરી છે, તેને કોઈ કેવી રીતે અસ્વીકારી દેશે, પરંતુ આજે આ વાત ઘણુંખરું અસંભવ છે. અનાજ અને શાક જે જમીનમાં જે ખાતરથી ઉત્પન્ન થાય છે, ખાદ્ય પદાર્થો જે મિશ્રણ અને ખરાબ થયેલી સ્થિતિમાં બજારમાં મળે છે, એની કોઈ ક્યાં સુધી સાવધાની રાખી શકે. અપવાદ રૂપે કોઈ ખૂબ જ સુખી સજ્જનના માટે ભલે તે શક્ય હોય, સામાન્ય સાધકના હાથની તે વાત હોતી નથી. આહારમાં સ્વરૂપ દોષ, સંગદોષ અને અર્થદોષ ન હોય એ વાત તેને તે સમયે પણ ઘણી સરળ જણાઈ નહીં. આજની સ્થિતિ તો જેવી છે તેવી પ્રત્યક્ષ જ છે.

‘વત્સ ! તમે અમારા કુળના નથી.’ તે યોગીરાજ અનંત શંભુનું શરણ લેવા ગયો હતો, પરંતુ ત્યાં પણ તેને તે જ ઉત્તર મળ્યો, “પ્રાણની શુદ્ધિ દ્વારા ચિત્તની શુદ્ધિ અમારો ઉપાય’ છે. સામાન્ય પ્રાણાયામ કરશો તો તમને લાભ થશે, પરંતુ હઠયોગની શુદ્ધિ સમાધિ માટે જેટલા પ્રાણાયામ જે જે મુદ્રાઓ જરૂરી છે તેની તાણ સહન કરવા યોગ્ય તમારું શરીર નથી.

‘ક્રિયાની શુદ્ધિથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. સ્વયંને બળપૂર્વક સત્કર્મમા જોડેલું રાખો. તેનાથી અન્નદોષ તમને અસર કરી શકશે નહિ. યોગની ક્રિયાઓને સાધારણ અભ્યાસ મનોબળ વધારશે. ‘યોગિરાજે સમજાવ્યું, પરંતુ પરમાર્થ પ્રાપ્તિનો તમારો પોતાનો માર્ગ આ નથી, સમય આવવા દો, યોગ્ય ગુરુની પ્રાપ્તિ તમને ચોક્કસ થશે.’

પ્રાણના સંયમથી અથવા ક્રિયાની શુદ્ધિથી એ તાત્પર્ય છે કે પ્રાણમય કોશની શુદ્ધિ દ્વારા ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે, વાત હંમેશા યોગ્ય છે, પરંતુ બુદ્ધિ જેને યોગ્ય કહે છે, શું આપણે તે કરવામાં સફળ થઈ શકીએ છીએ ? મનની ગુલામીથી મુક્તિ મેળવી લેવી જો આટલું સરળ હોત...

ધર્મસ્ય તત્ત્વ નિહિતં ગૃહાયામ્.

આપણી બુદ્ધિ હંમેશા યોગ્ય જ નિર્ણય કરે છે, એવું પણ હોતું નથી. તેમને જણાયું કે આ તેનો માર્ગ નથી. તે પ્રાણાયામ તથા મુદ્રાઓનો વ્યાયામ કમ ચલાવી શકશે નહીં. ક્રિયાની શુદ્ધિ માટે સાવધાન રહેશે. સફળ કેટલો થશે, તે સ્વયં જાણતો નથી.

‘ભાવના શુદ્ધ રહે તો ક્રિયા શુદ્ધ થાય છે, ભાવનાની શુદ્ધિથી પ્રાણમય કોશની શુદ્ધિ થઈ જાય છે અને અન્નમય કોશ પણ શુદ્ધ થઈ જાય છે. અન્નદોષ વિશેષ મુશ્કેલી કરતો નથી. તેઓ મહાત્મા શ્રી સીતારામશરણની નજીક ગયા હતા. મહાત્માજીએ

ભારે મધુર વાણીમાં તેમને સમજાવ્યું. 'ભગવાનનું રૂપ, ગુણ, લીલાના ચિંતનની ભાવનાનો અભ્યાસ કરો. માનસિક પૂજાને તમારું દૈનિક કાર્ય બનાવી દો અને પ્રતિકૂળ ભાવનાથી મનને બળપૂર્વક હઠવી દો. સંસારના વ્યક્તિઓ તથા પદાર્થોનું ચિંતન મનને કરવા દો નહિ. મનને રાગ અને દ્વેષના પ્રવાહથી દૂર રાખો. દયા, ક્ષમા, સેવાના ભાવોને મનમાં સ્થિર કરો.'

તેને મહાત્માજીએ આદેશ આપ્યો હતો, 'થોડા દિવસ અભ્યાસ કર્યા પછી અમારી પાસે આવશો.'

'મહાત્માજી ઘણા વિનમ્ર છે.' એટલા માટે જ તેમણે સ્પષ્ટ કહ્યું નહિ કે તમે અમારા શિષ્ય થવા માટેના અધિકારી (યોગ્ય) નથી. તેમનું એવું વિચારવાનું કારણ છે. તે પ્રયત્ન કરીને હારી ગયો છે. પૂરા ત્રણ મહિના તેમણે પ્રયત્ન કર્યો છે. મન કંઈ પોતાના હાથમાં છે કે જે ઈચ્છીએ તે વિચારી શકાશે. બે ક્ષણ તો અપેક્ષિત ચિંતનમાં લાગતું નથી. વિચારવા ઈચ્છીએ કંઈક, મન અન્યથા વિચારે છે. કારણ વગરની માથાઘડ વગરની વાતો મનમાં આવતી રહે છે, પરંતુ માનસિક પૂજા થઈ શકતી નથી.

મનોમય કોશની શુદ્ધિથી ચિત્તની શુદ્ધિ, મન તો ચિત્ત જ છે. મન શુદ્ધ થઈ જાય, તો ભાવના શુદ્ધ થવા લાગે, તેને જણાય છે કે આ જ સાધ્ય છે. શરૂઆતમાં આ જ સાધન બની જાય, આ તેને પોતાની કાબૂની વાત જણાતી નથી. આથી, મહાત્માજી પાસે જવાનો ઉત્સાહ તેનામાં જણાતો નહીં અને એવામાં એક દિવસ તે સ્વામી આત્માનંદજીની પાસે જઈ પહોંચ્યો. તેમનું પ્રવચન ચાલતું હતું, "બુદ્ધો શરણમન્વિચ્છ", તમે હંમેશ શુદ્ધ બુદ્ધમુક્ત અદ્વિતીય સચ્ચિદાનંદ બનો. બુદ્ધિનું શરણ સ્વીકારો. આ સમગ્ર પ્રપંચ તમારી દૈષ્ટિમાત્ર છે. તેણે સ્વામીજીની ઘણી પ્રશંસા સાંભળી છે. સ્વામીજીમાં તેની શ્રદ્ધા છે. સંતસેવામાં તેને પ્રેમ છે. પરંતુ

સ્વામીજી એટલા મોટા વિદ્વાન છે અને એટલી ઉચ્ચ વાત કહે છે કે તેમની સમજમાં કશું ઉતરતું નથી.

શાંતિ, શિક્ષા, વિસ્મૃત, તિતિશા, શ્રદ્ધા અને સમાધાન આ છ સંપત્તિ યુક્ત જિતેન્દ્રિય, વિરક્ત, એકાગ્રચિત્ત સાધક જ્યારે ચાર સાધનનો આશરો લે છે, વિવેક વૈરોગ્ય હાથ લાગી જવાથી જ્યારે તેનામાં મુમુક્ષા જાગે છે, ત્યારે ગુરુ દ્વારા સાંભળેલું તત્ત્વ અંતઃકરણમાં મનન દ્વારા પ્રગટ થાય છે અને તેનો મહાવરો કરવાથી અવિદ્યામાં ઘટાડો કરવાની સફળતા મળે છે. છ સંપત્તિ જીવનમાં આવે નહીં, ચાર સાધનો યોગ રીતે અપનાવવામાં આવે નહીં તો સાંભળેલું તત્ત્વ ફક્ત બૌદ્ધિક જ્ઞાન બનીને રહી જાય છે. વિજ્ઞાનમય કોશની શુદ્ધિથી, જ્ઞાનની શુદ્ધિથી, અંતઃકરણની શુદ્ધિ પર સ્વામીજી ભાર મૂકે છે. તેમનું કહેવું છે કે અંતઃકરણની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તો તે પોતે જ શાંત સ્થિર બની જશે. એકાગ્રતા સિવાય તો ચિત્તમાં ક્રિયા થશે જ નહીં. પરંતુ ચિત્તથી એકાગ્રતા ન કરવામાં આવે અને તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે તે શું સરળ છે, એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં, હું આ કૂળનો નથી, એ વાત તેણે જાણે જ નક્કી કરી દીધી.

તે પ્રસંગને ઘણા વર્ષો પસાર થઈ ગયા. તે તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા હતા. એમ તો તે પંઢરપુર, ડાકોરજી, વૃંદાવન વર્ષમાં એકવાર ન જાય તો તેમને ચેન પડતું નહિ. આ વેળા તેમનું ચિત્ત ઘણું અશાંત હતું. આથી ઘેરથી નીકળી પડ્યા હતા. વૃંદાવન ફરતી વેળા રમણ રેતીની બાજીથી પસાર થઈ રહ્યા હતા ત્યારે જોયું એક ફક્કડ તેમણે બોલાવી રહ્યો હતો, 'અરે, અહીં તો આવ. હું તારા માટે આવીને બઠો છું અને તું જોતો પણ નથી.' લાંબું પાતળું શરીર, વિખરાયેલા વાળ, કમરમાં મેલી લંગોટી અને આખા શરીર પર લપેટાયેલી વ્રજરેતી, તે અવધૂતનો રંગ સફેદ કે કાળો, એ કહેવું પણ મુશ્કેલ હતું. કોઈ ચિહ્ન ન હતું કે જેથી તેનો સંપ્રદાય જાણી શકાય.

'અહીં બેસ'. તેમની નજીક જઈને પ્રણામ કર્યા

તો અવધૂતે તેને નજીક બેસવાનો આદેશ આપ્યો. તુ ક્યા ભટકે છે ? તુ મારા કૂળનો છે ?' પ્રભુ તે એકાએક ભાવક્ષુબ્ધ થઈ ગયો 'વત્સ ! તમે મારા કૂળના નથી.' બધા મહાપુરુષો પાસેથી આ સાબળી સાંભળીને તેઓ નિરાશ થઈ ગયા હતા. એક સતે તેને પોતાના કૂળનો તો કહ્યો.

આનંદની શુદ્ધિ કરો આનંદ કદનો આશરો લો. અવધૂત મોટેથી હસ્યા તેમની આખો આસુથી ભરેલી હતી. તેમણે હાથ જોડી રાખ્યા હતા. પરંતુ તેની મુદ્રાથી સ્પષ્ટ હતુ કે મહાત્માની વાત તે સમજ્યા નથી.

"જુઓ, રોટી ખાધા સિવાય તો મારું કામ પણ ચાલતું નથી. અવધૂત હસતા જતા હતા અને કહેતા જતા હતા, કોણ કેવી રીતે કમાય છે, તેના ઘરનો ચૂલો અને વાસણો કેવા છે, સાધુ આ બધુ પૂછીને ભિક્ષા લેતા નથી. ભિક્ષામાં મળેલુ અન્ન સાધુ માટે પવિત્ર છે. આ અન્નશુદ્ધિને તું સમજે છે ?"

'બરાબર તો નથી સમજતો.' તેણે ધીમેથી કહ્યુ.

'સીધી વાત છે, પેટ ભરવા માટે જીવન નિર્વાહ માત્ર માટે ભોજન કરો, અન્નમા સ્વાદ ન માણો. સ્વાદ માટે ભોજન ન કરો તો અન્ન શુદ્ધિ આહારમા આનંદ લો. પરંતુ સ્વાદમા આનંદ નથી, તે ભગવાનનો પ્રસાદ છે, તેનો આનંદ લો તો આહારની પરમ શુદ્ધિ થઈ ગઈ

તેમની આંખો ચમકી પડી. અન્નમય કોશની શુદ્ધિ એટલી સરસ થશે, આ વાત તો કદી તેમના ધ્યાનમાં આવી ન હતી.

'નાક પકડીને બેસવાની જરૂરિયાત નથી. અવધૂત સ્વભાવે હસમુખા હોવાથી વારવાર હસતા હતા. ક્રિયા જરૂરી છે, એથી કરો. આનંદ મેળવવા ક્રિયા કરો. ક્રિયામાં આનંદ લો નહીં, એમા આનંદ લો કે તમો ક્રિયા પરમાત્મા માટે કરો છો. પ્રાણમય કોશની શુદ્ધિ આટલેથી જ છે.

'મનની પાછળ લાકડી લઈને ના પડો.' અવધૂતે

આ વેળા ચમકાવી દીધા. તે તેની રીતે દોડદોડ કરવા દો. ફક્ત એટલુ ધ્યાન રાખો કે મનોવેપારમા, મનની કલ્પનાઓમા તમારે આનંદ લેવાનો નથી. તમારુ મન જ્યારે પરમાત્માના વિષયનું ચિંતન કરશે ત્યારે તમે આનંદ લેશો. તમારી રુચિ નથી તો તે ભટકે છે.

'થોડી મુશ્કેલ વાત છે, પરંતુ ઘણી મુશ્કેલ નથી તેઓ વિચારવા લાગ્યા. 'છેવટે થોડો અભ્યાસ તો પ્રાપ્તિ માટે કરવો જ જોઈએ.'

'બુદ્ધિના વિચારોમાં આનંદ લો નહીં. દુઃખી ના થાઓ, ચિંતા કરો નહીં. ઉદાસ ના રહો.' અવધૂત દેઢ અવાજે આ વેળા કહી રહ્યા હતા. 'હસવાનુ શીખી લો તો ઉદ્ધાર થઈ ગયો. ચિંતા કે દુઃખ આવે તો અદ્વિતીય કરીને હસો. ચંચળ મન તમને છકાવી દેવા ઈચ્છે છે. તે તમારુ ગંભીર ફૂલેલુ મોં જોઈને હસવા ઈચ્છે છે. તેના ખિલેલા હસતા મોની વાત વિચારો.

'પરંતુ ભગવન્ ' તેણે વચમાં વિનંતી કરી કે, 'મનમા વિકાર પણ આવે છે.'

'ત્યારે મન ક્યાંક નજીક જ હોય છે. તે ઉછળકૂદ કરતું હોય છે.' અવધૂત હસ્યા. તે પેટ પકડીને હસી હસીને બેવડ બની જવા ઈચ્છે છે અને તમે બેસી રહો છો.

આવા સમયે ખૂબ જ જોરથી હસો અને પછી જુઓ કે વિકારનો કેવો કચ્ચરઘાણ થાય છે. ગિરધરલાલે માથું જમીન પર ટેકવ્યુ, જ્યારે તેમણે માથુ ઊંચુ કર્યુ ત્યારે અવધૂત ઉછળતા કૂદતા નીકળીને એક બાજુ દોડી જઈ રહ્યા હતા.

તપથી બ્રહ્માએ આ સૃષ્ટિ રચી. સૂર્ય તપ્યો અને સંસારને તપાવવામાં સમર્થ બન્યો. તપના બળથી જ શેષનાગ પૃથ્વીનું વજન ઉઠાવે છે. શક્તિ અને વૈભવનો ઉદય તપથી જ થાય છે

પ્રતિકૂળતાઓનો સામનો કરવાની મનઃ સ્થિતિ બનાવો

હંમેશા અનુકૂળતા જ રહે તે જરૂરી નથી. જીવનમાં પ્રતિકૂળતાનું સ્થાન અને ઉપયોગ છે. જો હંમેશા સારી સગવડો જ મળતી રહે તો વ્યક્તિને કોઈ મોટો પરિશ્રમ કરવાની જરૂર ન જણાય. સંઘર્ષમાં પડવાનો કોઈ અવસર ન આવે એ માટે સુજબજ, સાહસ એન ધીરજને સ્વીકારવી જરૂરી છે તે બધાની કદાપિ જરૂર પડશે જ નહિ તેમ માનવું નહિ. ઉપયોગ વગરની વસ્તુ સડી જાય છે અને ઘટતી જાય છે. જેને પ્રતિકૂળતાઓનો સામનો કરવો પડ્યો નથી, જે હંમેશા સુખસગવડોમાં જ ડૂબેલો રહે છે તેની પ્રતિભા અદૃશ્ય થતી જાય છે, પલાયન થતી જાય છે. મુશ્કેલીઓને જોઈને તેઓ હતાશ થઈ જાય છે અને નાના કષ્ટને મોટું સ્વરૂપ આપીને જરૂરિયાત કરતાં વધુ ગભરાઈને બેમોત મરે છે.

ધારોકે સગવડોની વધારે માત્રાથી જીવન સુખની સુવિધાઓ મળે છે. પ્રગતિની દિશામાં સરળતાપૂર્વક વધુ ઝડપથી ચાલી શકાય છે. આ બધું હોવા છતાં આ પરિસ્થિતિમાં એક તૈયારી રહેલી હોય છે કે કાર્યની પ્રગતિ માટે જે સંપૂર્ણ પરાક્રમની જરૂર પડે છે તેને પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર મળતો નથી. આખ્ય અને પરાક્રમના બંને સ્ત્રોતો સૂકા પડી રહે છે.

જેને હંમેશા પ્રકાશમા રહીને જ કામ કરવું પડતું હોય છે તેને રાત્રિનું અંધારું વધુ ભયાનક લાગે છે. તેને સૂમસામ જગ્યાએ જતાં તેનું દિલ ઘડકી ઊઠે છે. જરૂરી કામ હોવા છતાં પણ ત્યાં જવા માટે તે હિંમત કરતો નથી. પરંતુ ઘણા લોકો એવા છે કે જેમનું કાર્ય અંધારામાં કામ કરવાનો સંબંધ ધરાવે છે. ચોર ઝડૂ અંધારામાં ગાઢ કોતરોમાં છૂપાઈ રહે છે અને અંધારી રાતમાં તે ઘાડ પાડવા કે ચોરી કરવા નીકળે છે. અંધકારમય વરસાદમાં પણ ખેતરની પાળમાંથી પાણી બહાર ન નીકળે તે માટે ખેડૂતને અંધારી રાતમાં તેને સાચવવા જવું પડે છે. અભ્યાસથી ડરને ભગાડી શકાય છે અને

સાહસિકતાને કમશઃ વધારી શકાય છે.

જેમને તેમના પિતૃઓએ વારસામાં આપેલી સંપત્તિ પુષ્કળ હોય એવા લોકો ઓછા હોય છે. જેમણે વ્યાજ અને ભાડાના સહારે જીવવાની વ્યવસ્થા કરેલી હોય અથવા આગળની પેઢીઓ માટે પણ સુનિશ્ચિત હોય એવા અપવાદો માટે સંચયને સુરક્ષિત, સુવ્યવસ્થિત રાખવાની હિંમત અને દીર્ઘદષ્ટિની જરૂર પડે છે. સારું સ્વીકારવું અને ખરાબ ત્યાગવું પડતું હોય છે અને, જો એમ કરવામા ન આવે તો સંચિત થયેલું હોય તે પણ બીજાઓ કોઈ પણ પ્રકારે છેતરીને ચોરી જાય છે કે લૂંટી જાય છે. કમાવવા કરતાં તો તેને રાખવું અને પચાવવું તે કઠિન કાર્ય છે. ખેડૂત પૂરેપૂરી મેહનત કરીને ખેતી કરે છે. વિકસાવે છે પરંતુ પાક તૈયાર થતાં જ જો તેની અસાવચેતી રાખવામા આવે તો છોડ પર લાગેલા દાણા પશુપક્ષીઓના પેટમાં પહોંચી જાય છે. કામ કરનારે તો ખાલી હાથે જ રહેવું પડે છે. સતર્કતા દરેક સ્થિતિમાં જરૂરી છે.

આમ તો મનુષ્ય જન્મની સાથે એકલો જ આવે છે અને છેલ્લે શ્વાસ છોડતાં ચિતા પર એકલો જ સુવે છે. એટલા માટે મિત્રો અને મદદગારોની આશા રાખીને જીવતા રહેવાના સમયે પરાવલંબી થઈને કામ ચાલી શકે નહિ. છતાં પણ એટલું જ તથ્ય તો છે કે પ્રત્યેકે એટલું યાદ રાખવું કે હળીમળીને રહેવું, સહકારના પ્રસંગો હાથમાંથી સરકી ન જાય. બીજાની મદદ, સદ્ભાવના પ્રાપ્ત કરવાનો એકજ ઉપાય છે. પહેલ પોતાનાથી જ થાય. દડાને જે દિશામાં જેટલી શક્તિથી ફેંકવામાં આવે છે તે આગળના અવરોધો સાથે અથડાઈને તેટલી જ ગતિથી પાછો વળે છે. લોકવ્યવહારથી આપણી ભૂમિકા જેટલી સદ્દેશ્યપૂર્ણ હોય છે તેટલી જ પ્રમાણમાં બીજાના સદ્વ્યવહાર આપણને પ્રાપ્ત થાય છે.

ઘણીવાર પ્રતિકૂળતાઓ સાથે આવે છે. લોકોના

દુર્વચ્છાર વચ્ચે આવે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં ઘણી વ્યક્તિઓ ગંભીર થઈ જાય છે. સામનો કરવો, બચીને નીકળી જવું તો દર પણ પોતાની વાત પણ રજૂ કરતા નથી. પોતાના કાર્યોને મનમાં ને મનમાં દબાવી રાખવા સંકોચવશ પોતાની સમસ્યાઓ અને મુશ્કેલીઓને રજૂ ન કરવી એક અવગુણ છે અને તે ગુંગળામણ પેદા કરે છે. ગુંગળામણ આપણામાં એક વિશાળતા છે જે અંતમાં પ્રગટ ન થતાં નુકસાનકારક સિદ્ધ થાય છે.

પથ્થરના કોલસા સળગાવીને ઠંડીના દિવસોમાં ઘણા લોકો ઓરડાને ગરમ કરવાની દૈષ્ટિએ તેને નાની રૂમમાં બંધ કરી દે છે અને તાત્કાલિક ઠંડીથી બચવાનો લાભ મેળવે છે, પરંતુ તેના ઝેરી ગેસની તે રૂમમાં સૂવાવાળાનો શ્વાસ ઘૂંટી વાળે છે. સવારે તે બંધાઈ કો મરેલા જોવા મળે છે. જે લોકો પોતાની સમસ્યાઓને સંતાડી રાખે છે અને જીવનમાં પ્રગટ થવા દેતા નથી તેમનો અસંતોષ અને આકોશ છુપાઈ રહે છે તે મનને એમ સમજાવે છે કે ચૂપ રહીને તેની શાંતિ બનાવી રાખવી પણ આ તે સમયની શાંતિ અશાંતિ કરતાં પણ મોંઘી પડે છે. બીજા લોકો હકીકતને સમજી શકતા નથી. ગુંગળાવવા પર નિરાશાના, મનમાં વેરભાવ રાખવાના, રીસાવવાના, ખરાબ સ્વભાવનું લાંછન લગાડે છે. ઉપેક્ષા કરનારને પછાડવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે સહાનુભૂતિની જે આશા રાખી હતી તે પણ હાથમાંથી સરકી જાય છે. સમસ્યાઓના સમાધાનનો સીધો ઉપાય એ છે કે પોતાની વાત આવેશમાં નહિ પરંતુ તથ્યો અને દલીલોની સાથે સંબંધિત વ્યક્તિઓની સામે રજૂ કરવી. આટલેથી કામ ચાલે

તેમ ન હોય તો જે હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે, સમજૂતીનું વાતાવરણ બનાવી શકે છે તેમની સામે પ્રશ્ન રજૂ કરવામાં આવે અને તેનું સમાધાન શોધવા માટેનો સહયોગ મેળવવામાં આવે. કહેવાય છે કે મા પણ માગ્યા વિના પિરસતી નથી. મુસીબતોનું સાચા અર્થમાં સદ્ભાવભર્યું સમાધાન બીજા પાસેથી પૂછી શકાય છે. હકીકતની જાણ થતાં જ સંગાસંબંધીઓ પણ તેની તરફ ધ્યાન આપે છે અને સત્યનો પ્રક્ષ લઈને ભ્રમિત લોકોને સમજાવે છે, અનીતિ કરવાવાળાઓને રોકે છે. એવું ન થાય તો ગુંગળામણને ખુલ્લી કરવાથી આપણું મન હલકું બની જાય છે. આ લાભ પણ કંઈ નાનો નથી.

ગુંગળામણ ભરી પરિસ્થિતિને પોતાના પક્ષની કરીને મુસીબતોને સમજીને મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી શકાય છે. આ હેતુ પ્રગટ થવો જરૂરી છે. મૂળ હકીકતને પ્રગટ કરતા રહેવાથી અનીતિ કરવાવાળા પર ક્રોધ વરસે છે અને લોકોનું દબાણ વધે છે. પોતાના કાર્યો પર ફરીથી વિચાર કરવાનું મન થાય છે અને તેથી દબાણ નષ્ટ થાય છે અથવા ઘટે છે. ડરીને ચૂપ બેસી રહેવું અથવા માફ કરતા રહેવું તે શાંતિપ્રિય હોવાનું લક્ષણ નથી. સહનશીલતા તો એ કહેવાય છે કે જેમના પર અશુભ પ્રતિક્રિયાઓ થતી નથી. અનુકૂળતાને તે પ્રગતિ માટે ઉપયોગમાં લે છે અને પ્રતિકૂળતાઓની સામે પરાક્રમનો લાભ લે છે. પ્રતિકૂળતાઓથી લડવાની માનસિક સ્થિતિ બનાવવી અને લક્ષ પ્રાપ્ત કરવું એવું કાર્ય છે કે જેના સહારે વ્યક્તિત્વને સુવિકસિત અને પ્રતિભાચુક્ત બનાવી શકાય છે.

સંદેહ ભ્રમ, મોહની વિપૂલતાને કારણે આ સંસારને માયા કહેવામાં આવે છે. જે જેવું છે તેવું તે જણાતું નથી. અહીં દરેક પ્રસંગમાં કબીરજીની ઉલટવાસિયોની વિપુલતા છે. સમસ્યાઓ ઉકેલનારની જેમ દરેક વાત ઉપર વિચારવું પડે છે. એ બધા ગોરખઘંઘા બુદ્ધિ પર અસાધારણ જોર કર્યા સિવાય સમજી શકાતા નથી. આ જાદુઈ ઈમારતમાં ભૂલભૂલામણી જ ભરેલી છે. આંખ-મિયામણીની રમત કોઈ જાદુગર અહીં રમતો-રમાડતો રહ્યો છે.

નરમેઘ યજ્ઞ

આકાશમાર્ગેથી જીમુતવાહન ચાલ્યા જઈ રહ્યા હતા. અચાનક તેની નજર રમણીય દ્વિપ ઉપર પડી. વિશાળ અને મનોહર દ્વિપ અને તેમાં કિડા કરતા નાગ કુમાર, પરંતુ વિદ્યાધર માટે તેમાં કોઈ આકર્ષણ ન હતું. તેમને એક વિચિત્ર દેશ્યે ચોકાવ્યા હતા. દ્વીપના બહારના ભાગમાં થોડે દૂર સુધી એક ટાપુ ચાલ્યો ગયો હતો અને તેના લગભગ ખૂણા ઉપર એક ઉજ્જવળ શિખર દેખાઈ રહ્યું હતું.

રમણક ઉપર તો કોઈ ઉચો પર્વત નથી. આ હિમ શિખર અહીં અને આટલું ઉજ્જવળ. પોતાના મૂળ ભાગથી ઉપર સુધી આ ઉજ્જવળ પર્વત. જેટલું ધ્યાનથી તેમણે તેને જોયું તેટલી જિજ્ઞાસા વધતી ગઈ. તે ત્યાં ઉતરી પડ્યા. ઉતરતાંની સાથે જ તેઓ ચોકી ઉઠ્યા. હે ભગવાન ! કોઈપણ તે દેશ્ય જોઈને વિહ્વળ થઈ ઊં અને જીમુતવાહન તો અત્યંત સહૃદયી પુરુષ હતા. તેઓ સ્તબ્ધ, ચક્રિત, ભયભીત, થઈ ઊભા રહી ગયા. ત્યાં કોઈ પર્વત નહોતો. તે પર્વત આકાર દેખાઈ રહેલો હાડકાનો અકલ્પનીય ઢગલો હતો. ત્યાં ઢગલે ઢગલા હાડપિંજરો હતા અને તેમાં માંસ અને સ્નાયુ લેશમાત્ર પણ ન હતા. જેમ કોઈ સાવધાનીપૂર્વક સાફ કરીને હજારો હાડપિંજરો ત્યાં કમબદ્ધ સજાવ્યા હોય.

શું છે આ ? અહીં શું આ હાડકાં છે ? તે હાડકાંના પર્વતના ઉપરના ભાગના હાડપિંજરો એવાં લાગતાં હતાં, જાણે કે તેમને હજુ થોડા સપ્તાહ પહેલાં જ ત્યાં નાખવામાં આવ્યાં હોય. પરંતુ પૂછવું કોને ? આ અશુભ જગ્યાએ-આસપાસમાં કોઈ પ્રાણી ન હતું. લગભગ આખોય દ્વિપ નીરવ-નિર્જીવ હતો. તેઓ તે અંતરીપથી દ્વિપના મધ્યભાગ તરફ આગળ વધ્યા. તે વિદ્યાધર માટે નાગજાતિથી કોઈ ભય ન હતો. આ જાતિ તો તેમના પિતાની મિત્ર છે અને શત્રુ હોય તો પણ તેમના સિદ્ધ શરીરનું કશું જ

બગાડી શકે તેમ ન હતી. શું છે ત્યાં અંતરિપના અંતિમ ભાગમાં ? ત્યાં જે પહેલો નાગ મળ્યો તેને જ પૂછી લીધું. તે તરણુ નાગે એક વખત નજર તે બાજુ નાંખી અને તેની આંખો ભરાઈ આવી. તેણે ખૂબ જ ઉદાસ વાણીમાં કહ્યું-“અમારામાં કોઈ તે અશુભ સ્થળની ચર્ચા નથી કરતું તે બાજુ મોઢું કરવાથી પણ અમે બચીએ છીએ. પરંતુ તેનો આતંક અમારામાના બધા ઉપર હમ્મેશા રહે છે.”

“એવી શી વાત છે ત્યાં ?” તેમણે પોતાનો પરિચય તો ન આપ્યો, પણ આ દ્વિપના મહેમાન છે, એવું તેમણે જણાવી દીધું. આજે પૂર્ણિમા છે. સોનેરી વર્ણનું મૃત્યુપક્ષી આજે ત્યાં ઉતરશે અને એક નાગના શરીરના હાડકાંનું પીંજરું તે પર્વત તરફ આગળ વધી જશે. તે તરુણ નાગે વ્યથિત સ્વરોમાં કહ્યું. “આજના દિવસે તમો તે તરક જવાની ભૂલ ન કરતા.” સોનેરી વર્ણનું મૃત્યુપક્ષી શું ? હજુ પણ કોઈ વાત સમજમાં નહોતી આવતી. માથું ઉકાવ્યું તો તે તરુણ નાગ ચાલ્યો ગયો હતો. કોઈ વૃદ્ધ નાગ પાસેથી જ આ કોયડો ઉકલી શકે તેમ હતો.

વિનતાનો પુત્ર ગરુડ અમારો આતંક છે. દરેક તહેવારે તેના માટે ઘણી બધી ખાદ્ય સામગ્રી લઈને કોઈને ફોઈએ તો અંતરિપના અંતમાં આવેલા તે મહાવૃક્ષ પાસે જવું જ પડે છે. તે વિનત પુત્ર ગરુડ સામગ્રીની સાથે તેને લાવવાવાળાને પણ ખાઈ જાય છે. પહોર પહેલાં તે હાડપીંજરામાંના શરીરને આરોગી ઉડી જાય છે. ખૂબ જ કઠીનાઈથી વૃદ્ધ નાગે રોકાઈ રોકાઈને ક્રોધ, ક્રોભ તેમજ પીડિત સ્વરોમાં કહ્યું.

વૃદ્ધ બોલી રહ્યો હતો. “પહેલાં તો તે અસંખ્ય નાગોનો ઈચ્છા અનુસાર વિનાશ કરતો હતો. આતો અમારા તે વંશ શત્રુની ઉદારતા છે કે તહેવારે ફક્ત એક બલીનું વચન લઈને અમારી જાતિને છવતી

રાખી છે. થોડીવાર રોકાઈને ફરીથી બોલ્યો, અમે બધા અમારી જૂની માતાના સ્વાભાવિક દંપતીના ગુનાની શિક્ષા ભોગવી રહ્યા છીએ. તેમાં ગરુડને દોષ પણ કેવી રીતે ગણાવી શકીએ.”

“ભૂતકાળમાં જે કંઈ પણ થયું હવે તેને ભૂલી જવું જોઈએ.” જમૂત વાહન જેમ પોતાની જાતને કશુંક કહી રહ્યો હોય તેમ બોલી રહ્યા હતા. નાગમાતા કદ્દરે દેવી વિનતાની સાથે કપટ કર્યું હતું. માતાના કહેવાથી નાગ ભગવાન સૂર્યના રથના ઘોડાના પૂંજમાં લપેટાઈ ગયા. દૂરથી ઘોડાના પૂંજ કાળા જણાય. દેવી વિનતા પોતાના વચનોની સ્પર્ધાના નિયમમાં હારીને પુત્ર સાથે નાગમાતાની દાસી થઈ ગઈ. માતા તથા સ્વયં પોતાને આ દાસપણાથી મુક્ત કરવા માટે અમૂત હરણ કરવા માટે વિનત પુત્રને જે પરિશ્રમ કરવો પડ્યો, દેવો સાથે જેઓ તેના સમાન અધિકારી હતા, સંગ્રામ કરવો પડ્યો અને દાસપણાના સમયે નાગોએ તેને વાહન બનાવી તેનો તથા તેની માતાનો વારંવાર તિરસ્કાર કરીને જે અપરાધ કર્યો, તેથી નાગો ઉપર તેમનો રોષ સહજ અને સ્વાભાવિક હતો જ.”

“અમે ગરુડને દોષ નથી દેતા” વૃદ્ધ નાગે દુઃખભર્યા સ્વરોમાં કહ્યું. ગરુડ અત્ર અથવા ફળ ખાવાવાળું પ્રાણી તો છે નહીં. તેને જ્યારે જીવનો આહાર કરવાનો છે ત્યારે પૃથ્વીના પાલક પાસેથી તેણે પોતાના દુશ્મનોને ખોરાક સ્વરૂપે મેળવવાનું વરદાન મેળવી લીધું. એમ તો અમારા પૂર્વજોના ખરાબ કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત કરી રહ્યા છીએ. લાંબા સમય સુધી આ પ્રાયશ્ચિત અમારી જાતિ ઉપર આવી પડ્યું છે.”

એવું નથી. સંતાનોને હંમેશ માટે પૂર્વજોના અપરાધોની શિક્ષા આપવામાં આવે, તે ઊચિત તો નથી જ. જમૂત વાહને ગંભીર શ્વરોમાં કહ્યું-“ગરુડ એટલા નિષ્કુર ના હોઈ શકે. મને તેની ઉદારતા ઉપર વિશ્વાસ છે.”

“ખરાબ નસીબવાળાં નાગ સિવાય વિશ્વમાં

બધા માટે તે ઉદાર છે.” વૃદ્ધ નાગે લાંબો શ્વાસ લીધો.

“આજે પૂર્ણિમાનો દિવસ છે. કોને જવાનું છે આજે ગરુડના બલિ બનીને ?” જમૂત વાહને થોડી વાર વિચારીને પૂછ્યું.

દ્વિપના તે આવાસમાં આજે રડવાનો અવાજ અટક્યા વગર આવી રહ્યો છે. આજે તેમનો વારે છે. વૃદ્ધને એ કહેવામાં ખૂબ જ કષ્ટ થયું. તે ત્યાંથી એક બાણુએ યાદગયો. પણ જે સંકેતથી કહી દીધું હતું તે શાપિત ઘરને શોધવામાં વધુ સમય લાગે તેમ ન હતો.

બેટા ! તુ હજુ યુવાન છે, હજુ તારા રમવા આનંદ કરવાના દિવસો છે. તુ મને જવા દે. આ વૃદ્ધ વગર પણ તું આ પરિવારનું પાલન-પોષણ કરી શકીશ.” એક વૃદ્ધનાગ તે પરિવારમાં રોતા-રોતા પુત્રને વિનંતી કરી રહ્યો હતો.

“હું જઈશ, મારા જવાથી પરિવારને કોઈ નુકસાન નહીં થાય. હવે હું તમારા સંતાનોના રક્ષણમાં શરીર આપીને ધન્ય બની જાઉં, એટલી રજા આપો.” વૃદ્ધ નાગણે આંખો લૂછી લીધી.

“માતા ! ગરુડને સ્ત્રીની બલિ ક્યારેય મોકલવામાં નથી આવી. કોઈ નાગ પરિવાર એટલો કાયર નથી નીકળ્યો કે કોઈ સ્ત્રીને મોતાના મોંમા મોકલીને પોતાનું રક્ષણ ઈચ્છે. ગરુડને પણ આવી બલિ કદાચ અસ્વીકાર્ય હોય. તેમણે જો આને આપણું કપટ અથવા અપમાન માન્યું તો સમગ્ર જાતિ વિપત્તિમાં પડી જશે.

પિતાની સેવામાં પુત્રનું શરીર કામ આવે એવું પુત્રનું શ્રેષ્ઠ સૌભાગ્ય આજે મને મળી રહ્યું છે.

હું આજે તેને નહીં છોડું.” યુવક નાગમાં કોઈ વ્યાકુળતા ન હતી. આખાય પરિવારમાં તે જ સ્થિર અને ધીરજવાન દેખાઈ રહ્યો હતો.

“આ અવસરે તમો બધા આજે મને આપશો.” અચાનક ઘરમાં પહોંચીને જમૂત વાહને બધાને ચોકાવી દીધા.

“તમે ? તમો ગમે તે હો, અમારા મહેમાન છો” આખો પરિવાર સન્માનમાં ઊભો થઈ ગયો. “દયાધામ ! તમો અમારી પરીક્ષા ન લો. આ તો અમારી કૌટુંબિક સમસ્યા છે.”

“મને તમારો કોઈ સત્કાર સ્વીકાર્ય નથી. હું મહેમાન છું અને તમારી પાસેથી ગરૂડની પાસે તેની બલિ સામગ્રી લઈ જવાનો અવસર માંગવા આવ્યો છું.” જમૂત વાહનની વાણીમાં દેઢતા હતી. “તમો મને નિરાશ કરશો તો પણ હું ત્યાં જઈશ. તમો મને રોકી નહીં શકો.”

“મહેમાનની આવી માગણીનો કેમ કરીને સ્વીકાર કરી શકાય ?” નાગ પરિવાર ધર્મસંકટમાં પડી ગયો. તેઓ આસન પણ ગ્રહણ કરી રહ્યા ન હતા. છેવટે તેમના આગ્રહનો વિજય થયો. તેઓ જશે જ, એ જાણીને ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ નાગ પરિવારે તેમની વાત માનવી પડી. છતાંય તે યુવક તેમની સાથે તે અંતરીપના અંતિમ છેડા સુધી ગયો. રમણક દ્વીપમાં આજે પહેલી વખત એકી સાથે બે વ્યક્તિ તે બલિ સ્થાન સુધી પહોંચ્યા હતા. જમૂત વાહનને ખૂબ આગ્રહ કરીને ગમે તે પ્રકારે તે યુવકને પાછો મોકલી દીધો.

આકાશમાં ઉડતા ગરૂડની પાંખોથી ઉઠતા સામવેદના વેદમંત્રોનું સંગીત ગૂંજી ઉઠ્યું અને એક સોનેરી પ્રકાશ બધી દિશાઓમાં ફેલાઈ ગયો. આખીય ધરતી અને સાગરનું પાણી સોનાના સ્પર્શથી વિચલિત થઈ ઉઠ્યું. ઉચો હાડકાંનો ઢગલો સોનેરી વર્ણનો બની ગયો. જમૂત વાહન તે છટાને મુઘ્ધ આંખોથી નિહાળી રહ્યા હતા. તેમનામાં થોડો પણ ભય કે કંપન ઉત્પન્ન થયો ન હતો.

એક વખત પ્રચંડ પવનથી સાગર ભુબ્ધ થયો અને ત્યારે ગરૂડ નીચે ઉતરી આવ્યો. મોટા વૃક્ષ પાસે અંતરીપ ઉપર તેમણે બલિ સામાન જોતાં જ ભોજન કરવાની શરૂઆત કરી. તેઓ પણ આશ્ચર્યચકિત હતા-“આજે સામગ્રી લાવવાવાળો આ કેવો છે ? રોતો નથી કે ભયભીત નથી કે વ્યાકુળ પણ જણાતો નથી.”

ભૂખ્યા ગરૂડ પાસે વધારે વિચારવાનો સમય ન હતો. બલિ સામગ્રી જલદીથી પૂરી કરી તેઓ જમૂત વાહનને સમૂળગો ગળી ગયા અને ઉડીને હાડકાના પર્વત ઉપર બેસી ગયા. ભોજન પછી વિશ્રામ કરી નાગના દેવના હાડપિંજર બહાર નીકળીને જતા રહે છે.

“મહાભાગ ! તમે કોણ છો ?” ગરૂડે વ્યાકુળતા અનુભવી, તેમણે ડોક આમ તેમ ફેરવી, હાડકાં ઉપરથી નીચે ઉતરી આવ્યા. લાગતું હતું કે કોઈ તપેલું લોકું ગળી ગયા હોય. જમૂત વાહનને તેમણે જલદીથી બહાર કાઢી નાંખ્યું અને પૂછ્યું “તુ નાગ ના હોઈ શકે. તેજસ્વી બ્રાહ્મણ અને ભગવાનનો ભક્ત જ પોતાના તેજથી મારી અંદર આવી જવાળા ઉત્પન્ન કરી શકે છે.”

જમૂત વાહનનું આખું શરીર ગરૂડના જઠરના દ્રવ્યથી લથપથ થઈ રહ્યું હતું. તેના શરીરમાં કેટલીય વેદના હતી. પરંતુ તેઓ અવિચલિત, સ્થિર અને શાંત હતા. તેને ઓળખતાં ગરૂડ બોલ્યા,-“તમે એક ભુદ્ર નાગ માટે પોતાની બલિ આપવાનું કેમ વિચાર્યું ?”

“આ જગતમાં કોઈ ભુદ્ર નથી. બધાની અંદર સમાન સ્વરૂપે પરમ પુરુષની સત્તા છે. આ શરીર કોઈનાય કામ આવે આથી વધારે સૌભાગ્ય બીજું શું હોય ?”

“હું આપને કેવો સ્નેહ અર્પું ?” ગરૂડનો અવાજ શિથિલ હતો. જમૂત વાહન શાંત અવાજે બોલ્યા.-“તમે જો મારા ઉપર પ્રસન્ન હો તો બધોય દ્વેષ ભૂલીને આ નાગદ્વીપના રહેવાસીઓને નિર્ભયતા પ્રદાન કરો.”

“મહાભાગવત્, દયાધર્મના ધનવાન જમૂતવાહન હું મારી જાત ઉપર લજિજત છું. તમારી ઈચ્છા પૂરી થાઓ, તમારું આત્મદાન સાર્થક થયું. હવે આ દ્વીપ ઉપર ગરૂડ નહીં ઉતરે. તમારી જીવદયાનો પ્રકાશ બધે જ ફેલાય.” કહેતાં કહેતાં ગરૂડ ઉડી ગયા. જમૂત વાહનના મોઢા ઉપર સંતોષની રેખાઓ ચમકી ઉઠી.

શિષ્ટાચારની તાલીમ બાળપણથી જ આપવી જોઈએ

મોટે ભાગે જોવામાં આવે છે કે ખરાબ વર્તન કરવાનો, આવેશમાં આવી કૂદી પડવાનો સ્વભાવ બાળપણથી જ શરૂ થાય છે અને પછી તેને છોડવવો અઘરો થઈ પડે છે. એટલા માટે સુયોગ્ય અને જાગૃત વાલીઓએ અને અધ્યાપકોએ બાળકોના સંબંધમાં કામકાજની વાતો સિવાય એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે ક્યાંક તેની ટેવોમાં ખરાબી તો ઘર કરતી નથી. ખરાબ ટેવોમાં ગંદા રહેવાની આદત જેવી અશિષ્ટ વ્યવહાર કરવાની વાત પણ ખટકે તેવી છે. તે માટે તેને શરૂઆતથી ટોકવામાં આવે અને શિક્ષણ આપવામાં આવે. બાળકોને ઉપદેશ ઓછો યાદ રહે છે. સારી રીત તો એ છે કે તેમની સાથે સારો વર્તાવ કરીને તેમની પાસેથી તે પ્રમાણેનું અનુકરણ કરવાની તક આપવી જોઈએ. પ્રાથમિક શાળાનું શિક્ષણ અહીંથી શરૂ થાય છે.

ભારતીય સમાજમાં બે પ્રકારના લોકો છે જે પોતાના બાળકો પ્રત્યે બેદરકારી રાખી વર્તે અને અસભ્યતાની કાયમી છાપ પાકી કરે છે. એક તો તેઓની આવક ઓછી અને બાળકોની સંખ્યા વધારે હોય છે. આવા માબાપ દરેક વાતે આર્થિક વિટંબણાનું બહાનું બતાવી કોઈ વિશેષ ધ્યાન આપતા નથી. જો કે તેમને શિષ્ટાચારની નાની નાની વાતો ગળે ઉતારવામાં કોઈ વિશેષ અડચણ પડતી નથી. છતાં પણ તેમની માનસિકતાને શું કહેવું? બીજા તે લોકો છે જે પોતાના એકના એક અથવા ઘણી બહેનો પછી જન્મેલ છોકરાને જરૂરિયાત કરતાં વધારે લાડમા રાખે છે અને તેના પ્રત્યે વધારે પડતું આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરી દે છે, જેથી બાળકોમાં એટલી જ વધારે ખરાબીઓ પ્રવેશ કરે છે. માબાપ જાણીબૂઝીને આવાં બાળકોના નામ પણ જેવાં તેવાં રાખે છે જે તેના આચરણમાં ખરાબ પ્રભાવ ભરી દે છે. જો કે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બાળકોનાં શુભ, શિષ્ટ અને સુંદર નામ રાખવાની પદ્ધતિ લાંબા સમયથી ચાલી આવે છે. આ પ્રધાને અપનાવવી વાલીઓ માટે લાભદાયક પૂરવાર

થાય છે.

વિદ્વાનોનું કહેવું છે કે જાગૃત અને સમજદાર વાલીઓએ એવું કરવું જોઈએ કે તેઓ બાળકોથી છુપાઈને તેમની વાતો સાંભળે. કોઈની વસ્તુઓ પૂછ્યા સિવાય ઉપાડી જવી તથા ચાડી ચુગલી કરવાની ટેવને શરૂઆતથી જ ઉત્પન્ન થવા ન દે. મોટપણે પણ તેમનો સામનો કરવાની, દલીલબાજી તથા વિરોધી ખરાબ વર્તનને વિકસિત થવાની તક ન મળે. બાળકોને સભા, સમાજ, પ્રદર્શન, ઐતિહાસિક, ધાર્મિક અને પ્રાકૃતિક શોભાના સ્થળો ઉપર અવશ્ય સાથે લઈ જવાં જોઈએ. પ્રકૃતિ પોતે એક મહાન શિક્ષકની ગરજ સારે છે.

વાતચીતમાં બાળકોને માનપૂર્વક આપ કહીને બોલાવવા જોઈએ. નામની સાથે 'જી' 'શ્રી' શબ્દો જોડી દેવામાં આવે. તેમની સાથે વાતચીત સજ્જનતાની ભાષામાં કરવામાં આવે અને વર્તન શિષ્ટતાની મર્યાદામાં કરવામાં આવે. આ બાબતે તેઓ અનુકરણ કરવા પ્રેરાય છે અને શાલીનતાના ઢાંચામાં ઢળે છે. તેમને 'તું' શબ્દ ન બોલવામાં આવે અને તેની પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થવા ન દેવી. આમ કરવાથી તે શિષ્ટતાની મર્યાદાથી પરિચિત થાય છે અને તે પ્રમાણેના અભ્યાસી બને છે. કપડાંને, વાળને, બેસવાની રીતને, પણ આ રીતે કેળવવી કારણ કે માત્ર બોલચાલથી નહીં પહંતુ રહેણીકરણી અને રીતભાતથી પણ ખબર પડે છે કે શું યોગ્ય છે અને શું અયોગ્ય છે ?

બાળકોની ટીકા કરવાથી એટલો લાભ નથી થતો કે જેટલો તેમની સમક્ષ આદર્શ ઉપરાંત મહામાનવોના પવિત્ર વ્યવહારોને ઉદાહરણના માધ્યમથી પ્રસ્તુત કરવાથી થાય છે. નાનું બાળક જો કંઈ કહેવા માગે તો તેની વાત ધ્યાનથી સાંભળવી જોઈએ જેનાથી તે પોતાને ઉપેક્ષાની ભાવનાનો અનુભવ ન કરે. આવી નાની નાની બાબતોમાં પણ કિશોરોના વિકાસમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો આપણે સ્વસ્થ નાગરિક તૈયાર કરી શકીએ છીએ.

જીવનને એક રમત માનીને જીવો

રાત અને દિવસની જેમ મનુષ્યના જીવનમાં આશા અને નિરાશાની ઘડીઓ આવતી હોય છે. આશા જીવનમાં સંજીવની શક્તિનો સંચાર કરે છે, તેમ નિરાશા વ્યક્તિને જીવનમાં મૃત્યુ તરફ ખેંચી જાય છે. નિરાશ વ્યક્તિ જીવનથી ઉદાસ અને વિરક્ત થવા લાગે છે. એને ચારે તરફ નિરાશા અને અંધકાર ફેલાયેલો લાગે છે. નિરાશા માણસને આત્મહત્યા કરવા મજબૂર કરે છે. આશાવાદી વ્યક્તિ અસાધ્ય રોગમાં પણ જીવવાની આશા રાખે છે. શ્રેયાર્થીએ નિરાશાની બીમારીથી બચવું જોઈએ, નહીં તો તે તે તન અને મનથી ભાંગી પડે છે.

નિરાશાનો સંબંધ માનસિક શિથિલતા સાથે જોડાયેલો હોય છે, જે કોઈ બીમારી અથવા શારીરિક ગરબડથી પેદા થાય છે. કોઈ અપ્રત્યક્ષ ઘટનાથી પણ શરીરની આંતરિક સ્થિતિમાં પરિવર્તન થતું રહે છે. તેનો પ્રભાવ માનસિક સ્થિતિ પર પણ પડે છે. કોઈ બીમારી પછી પણ નિરાશાની ભાવના પેદા થાય છે. કોઈવાર બંધકોશ, ગંદો વાયુ, વિશ્રામનો અભાવ, દોડદોડીભર્યું જીવન વગેરેને લીધે નિરાશા અને ઉદાસીનતા પેદા થઈ જાય છે.

પરંતુ ઉપરોક્ત કારણો એવાં સામાન્ય છે કે વ્યક્તિ ધારે તો તે ઠીક કરી શકે છે. પોતાના સ્વાસ્થ્યનો સુધાર, વ્યવસ્થિત જીવન, પ્રાકૃતિક નિયમોનો આશરો લઈને નિરાશાનાં કારણોને સરળતાથી દૂર કરી શકાય છે. સ્વાસ્થ્ય સારું થતાં જ મન પણ સ્વસ્થ બની જાય છે. પછી તેના પર આવો નિષેધાત્મક પ્રભાવ પડતો નથી.

ઘણીવાર નિરાશા જન્મવાનું કારણ મનુષ્યની અંદર રહેલો અસંતોષ અને અશાંતિ હોય છે. ઘણાની માનસિક સ્થિતિ ઘણી જટિલ હોય છે, પરંતુ થોડું ધ્યાન રાખવાથી તેને નિરાશાથી બચાવી શકીએ છીએ.

આપણી નિરાશાનાં અનેક કારણો હોય છે, જેવાં કે જે સત્ય છે તેનો સ્વીકાર ન કરવો, આપણી

કલ્પના અને ખ્યાલોમાં રાચવું, એ બરાબર છે કે દરેક વ્યક્તિને પોતાની ભાવનાઓ, કલ્પનાઓ હોય છે, પરંતુ આખી દુનિયા આપણી ઈચ્છા જેવી જ બની જાય તે અશક્ય છે. હા, આપણે આપણી ભાવના પ્રમાણે જીવનભર કાર્ય કરી શકીએ, પરંતુ બીજા એવું જ કરે એ અપેક્ષા રાખવી એ અયોગ્ય છે. કોઈ ઈચ્છે કે રાત થાય જ નહીં, વરસાદ પડે જ નહીં, પરંતુ તે શક્ય નથી. સંસાર પરિવર્તનશીલ છે. પૃથ્વી પર મનુષ્ય ન ઈચ્છે છતાં ઘડપણ, મૃત્યુ, મિલન, વિયોગ, લાભ, નુકસાન બધું જ જોવું પડે છે.

જીવન જેવું છે એવું સ્વીકારીએ તો જ આ દુનિયામાં જીવી શકાય છે. વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર કરીને તમે જીવનપથ પર આગળ વધી શકો. એવું નથી થતું કે જીવનમાં સંઘર્ષની પળો ન આવે. જો તમે જીવનમાં આવતી મુશ્કેલ પરિસ્થિતિઓથી હારી ગયા હોય, આપણી ભાવનાઓથી પ્રતિકૂળ ઘટનાઓથી ઠોકર ખાધી હોય જીવનની ઉજ્જવળ શક્યતાઓથી નિરાશ થઈ ગયા હો તો તેમાંથી બચવાનો એક જ માર્ગ છે. ઊઠો અને જીવનપથની મુશ્કેલીઓનો સામનો કરીને આગળ વધો. તો જ તમે તમારા લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકશો. જીવવું હોય તો સત્યનો સ્વીકાર કરવો પડશે. એના સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો જ નથી. ઘણીવાર આપણે અપ્રિય અવસરોને રોકી શકતા નથી.

ઘણી વ્યક્તિઓ પોતાના વીતેલા જીવનની ભૂલો, અપમાન, નુકસાન કે દુઃખને યાદ કરી નિરાશ થઈ જાય છે. જ્યારે કેટલાક ભવિષ્યની કલ્પના કરીને શોકાતુર થઈ જાય છે, પરંતુ આ બન્ને સ્થિતિ માનસિક અસ્વસ્થતાનું ચિહ્ન છે. જે વાત થઈ ગઈ છે, જે ઘટના ઘટી ચૂકી છે એના પર વિચાર કરવો કે એને યાદ કરવી એ મહાન ભૂલ છે. એને ભૂલી જવું એ શ્રેષ્ઠ છે. એવી જ રીતે ભવિષ્યની કલ્પના કરી ભયભીત થવું એ પણ ખોટું છે. કેટલીકવાર કોઈ વાત જ ન હોય તેવી ખોટી કલ્પના કરીને નકામા પરેશાન થતા હોઈએ છીએ. આગળ શું થશે તે તો ભવિષ્ય જ

બતાવશે. નિરાશાથી દૂર રહેવાનો અને જીવનને સરસ, આશાવાદી બનાવવાનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય એ છે કે ભવિષ્ય માટે આશાવાદી અને ઉજ્જવળ કલ્પનાઓ કરવામાં આવે. આનંદના અને સુખના પ્રસંગને પ્રેમથી માણવો જોઈએ. સુખદ ભવિષ્યની કલ્પના મનમાં રાખવી જોઈએ.

એવું નથી બનતું કે કોઈ વ્યક્તિના જીવનમાં કેવળ પરેશાનીઓ અને દુઃખ જ હોય, અંધકાર જ હોય એવું નથી. જીવનમાં ઉજ્જવળ પક્ષ પણ હોય છે. આપણે એ ઉજ્જવળ પક્ષને જ જોઈએ, આશાવાદી રહીએ, તો નિરાશા આપણી પાસે ફરકી શકતી નથી, પરંતુ આપણે તો જીવનના અંધકારને જ જોઈએ છીએ. પરિણામે નિરાશા જ મેળવીએ છીએ.

નિરાશાનો સંબંધ મનુષ્યના દૈષ્ટિકોણ સાથે છે. જેવી એની ભાવના હોય તેવી પ્રેરણા મળે છે. જે સ્વાર્થી હોય કે પોતાનો જ લાભ જોતા હોય તેમને નિરાશા, અસંતોષ તથા દુઃખ મળે છે. આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક સત્ય છે. જેમના જીવનમાં પરમાર્થ, સેવા અને જનકલ્યાણની ભાવના હોય એમનામાં આશા, ઉત્સાહ અને પ્રસન્નતાની અવિરત ધારા વહે છે. તેનાથી આપણે બીજાની સેવા કરી, જરૂરિયાતવાળાને મદદ કરી, બીજા માટે ભલાં કામ કરીને નિરાશામાંથી છુટકારો મેળવી શકીએ છીએ. પરમાર્થી વ્યક્તિના જીવનમાં ક્યારેય નિરાશા પેદા થતી નથી.

એક જ પ્રકારની ઘરેડનું જીવન વિતાવનારના જીવનમાં નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે. મોટે ભાગે સરકારી નોકરી કરનારા કર્મચારીઓ જીવનનો અંત સમય નિરાશામાં પસાર કરે છે. જીવન નિર્વાહ માટે કામ કરવું એમાં કશું જ ખોટું નથી, પરંતુ જીવનમાં અન્ય પ્રવૃત્તિઓથી દૂર રહીએ તો નિરાશા છવાઈ જાય છે. કલા, સંગીત, સાહિત્ય, રમતગમત, મનોરંજન, સામાજિક સંપર્ક, યાત્રા, તીર્થયાત્રા અને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ વગેરેમાંથી જેમાં રુચિ હોય તેને દૈનિક કાર્યમાં સ્થાન આપવું જોઈએ.

નિરાશાનો સંબંધ આપણે આપણા વિશે વધુ પડતું વિચારીએ તેની સાથે પણ છે કારણ કે તેનાથી આપણામાં અપરાધ ભાવના વધે છે. મનુષ્ય પોતાને અપરાધી, કુર્મી અને પાપી સમજે છે. આમ તો દરેક મનુષ્ય પોતાના જીવનમાં ક્યારેક ભૂલ કરી બેસે છે. ખરાબ કામ થઈ જાય છે, પરંતુ એના પર વધારે વિચાર કરવો એ માનસિક કમજોરી છે. આપણામાં હીનતાની ભાવના પેદા થાય છે અને નિરાશા મનમાં ઘર કરે છે. પોતાના વિશે બહુ વિચાર નહીં કરવાનો. જીવનને એક ખેલ સમજીને જીવવાનું, જેમાં ભૂલ પણ થાય, હાર પણ થાય અને જીત પણ થાય. અજ્ઞાન અને નાસમજની અવસ્થામાં બધું જ થાય, પરંતુ એક ભૂલને જીવનભર રટતા રહેવાથી મનોબળ ક્ષીણ થઈ જાય છે અને નિરાશા જીવનમાં ઘર કરી જાય તેવી શક્યતા વધી જાય છે.

ગાંધીજીની મહેરણાને કાર્યના રુપમાં પરિવર્તન કરનારાઓમાં બાબા રાઘવદાસનું નામ આગલ પડતું છે. તેમનો આશ્રમ બરહન (ગોરખપુર) માં હતો. ત્યાંના લોકો તેમને ઉચ્ચ કક્ષાના મહાત્મા ગણતા અને તેમના પ્રત્યે અખૂટ શ્રદ્ધા ભાવના રાખતા હતા. એકવાર બરહનના શહેરી વિસ્તારની સફાઈ કમિટીની અવ્યવસ્થાને લીધે કેટલાય અઠવાડિયા સુધી સંડાસ સાફ થઈ શક્યા નહીં. આને લીધે સમગ્ર વિસ્તારમાં ગંદકી ફેલાઈ ગઈ. બાબા રાઘવદાસે કમિટીના કર્મચારીઓને લખ્યું. વારંવાર કહેવા છતાંય કર્મચારીઓ અવજા કરતા રહ્યા. ત્યારે બાબાજી સ્વયં વસ્તીમાં પહોંચ્યા અને સંડાસોને પોતાના હાથે સાફ કરવા લાગ્યા. ગંદકી ઘણી વધારે હતી. તેઓ સંપૂર્ણ એકાગ્રતાથી કામમાં જોડાયેલા રહ્યા. આ જોઈને સમગ્ર શહેરમાં ઉહાપોહ થઈ ગયો. મોટા મોટા ઘરના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ સફાઈના કામમાં મદદ કરવા લાગ્યા. જોતજોતામાં શહેરના સંડાસોની સફાઈ થઈ ગઈ. પછી તો સફાઈ કમિટીના કર્મચારીઓની આંખો ખુલી અને સફાઈની તુરત જ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં આવી.

મન સ્વસ્થ તો શરીર પણ સ્વસ્થ

મનુષ્ય શરીર કાર્ય કરવાનું સાધન છે. સ્વાસ્થ્ય સારું હોય તો જ વ્યક્તિ કંઈક કરી શકે છે. દુનિયામાં મોટામાં મોટી મુશ્કેલીઓનો સામનો વ્યક્તિ કરી શકે છે. પરંતુ સ્વાસ્થ્ય સારું ન હોય, શરીર કામ કરવાનું બંધ કરી દે તો દુનિયાનાં બધાં જ સુખ-સાધન નકામાં બની જાય છે. તેથી દરેક વ્યક્તિએ પોતાના શરીરની-આરોગ્યની કાળજી રાખવી જોઈએ.

બીમારીની સ્થિતિમાં આપણા શરીરનાં અમુક અંગો જ નહિ, આખું શરીર, કૌટુંબિક, શારીરિક તથા સામાજિક પરિસ્થિતિઓના દબાણથી કમજોર થઈ જાય છે. દરેક રોગનો ભાવનાઓ સામે વત્તો-ઓછો સંબંધ અવશ્ય હોય છે.

ક્રોધ આવે ત્યારે આપણો ચહેરો લાલચોળ થઈ જાય છે, ભયમાં પીળો થઈ જાય છે, તો ખુશીમાં આપણો ચહેરો ફૂલની જેમ ખીલી ઊઠે છે. વિવિધ ભાવોના કારણે આપણા ચહેરામાં જે ફેરફાર થાય છે તે લોહીના દબાણ અને સંચાલનના કારણે થાય છે. ધૂણાના કારણે ઘણા લોકોને ઊલટી પણ થઈ જાય છે. આવેશના કારણે આંતરડાં પર અસર થાય છે અને ભયના કારણે આંતરડાં એકદમ ઢીલા પડી જાય છે. કેટલાકને તો ડરના કારણે ઝાડા પણ થઈ જાય છે. ઝાડા થતાં જ વ્યક્તિ દવા લેવા માટે ડૉક્ટર પાસે જાય છે. ડૉક્ટર તેને પહેલું એ જ પૂછે છે કે કાલે તેણે શું ખાધું? તેઓ તેની માનસિક સ્થિતિ જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. આ બધી બાબતો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભાવનાઓ, માનસિક અવસ્થાઓના કારણે શરીરમાં ઘણા ભૌતિક ફેરફાર થઈ શકે છે. મનોવિજ્ઞાન આ જ સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરે છે અને આજકાલ મોટા-મોટા રોગોનું મૂળ વ્યક્તિની માનસિક સ્થિતિને જ ગણી તેનું નિદાન તથા ઈલાજ કરવામાં આવે છે.

દાખલા તરીકે કંઠની ગ્રંથિનો સોજો અને હૃદયના ઘબકારા વધી જાય તે એક પ્રકારનો રોગ છે જેનો સીધો સંબંધ ભય સાથે જોવા મળે છે. કોઈ પ્રકારનો આઘાત લાગવાના કારણે વ્યક્તિનું માનસિક સંતુલન બગડી જાય છે. તેને ભયમુક્ત

કરવા માટે હૃદયના ઘબકારા વધી જાય છે અને કંઠ ગ્રંથિમાંથી નીકળતો રસ વધારે પ્રમાણમાં નીકળવા લાગે છે. જો ભયની સ્થિતિ લાંબા સમય સુધી રહે તો શરીરમાં કંઠ ગ્રંથિમાંથી નીકળતા રસ અને “એપ્રેલેનીન” નામના તત્ત્વનું પ્રમાણ વધી જાય છે. તેને આપણે “ગ્લોઈટર” નામના રોગની સંજ્ઞા આપીએ છીએ. જેનો ઈલાજ આજકાલ નસોની તાણ દૂર કરી માનસિક રૂપથી કરવામાં આવે છે, પરંતુ જો રોગ વધી જાય તો ઓપરેશન સિવાય તેનો કોઈ ઈલાજ રહેતો નથી.

આ પ્રમાણે વધારે પડતો માનસિક શ્રમ કરનાર વ્યક્તિઓને “અલ્સર”ની બીમારી થઈ જાય છે. વધારે પડતા કામના દબાણથી અથવા કોઈ બીજા કારણસર મન અશાંત રહેવાથી એમને “ગેસ્ટ્રિક” નામનો રોગ થઈ જાય છે. આમાશયમાં તેજાબી રસ ઉત્પન્ન થવા લાગે છે અને એ રસ આંતરડાંને જ ખાવાનું શરૂ કરી દે છે. જેના કારણે અલ્સર થાય છે. જે રીતે શારીરિક વિકૃતિઓના કારણે અનેક પ્રકારના રોગો થાય છે તે રીતે માનસિક વિકૃતિઓના કારણે સંધિવાત, શિરદર્દ, ખંજવાળ, ચામડીના રોગો જેવા અનેક વિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

આ બધા જ રોગોથી છુટકારો મેળવવાની અચૂક દવાનું નામ છે-“આનંદી સ્વભાવ”, જે શરીર અને મન બંનેને તંદુરસ્ત બનાવે છે. પ્રસન્ન રહેનાર વ્યક્તિના મનમાં સ્ફૂર્તિનો સંચાર થવા લાગે છે. આ રીતે આત્મવિશ્વાસથી વધીને રોગ કીટાણુઓનો નાશ કરનારી બીજી કોઈ ઉત્તમ દવા નથી.

આત્મવિશ્વાસ અને આનંદી સ્વભાવથી અનેક રોગોથી બચી શકાય છે. આનાથી ઊલટું જેઓ બીકણ હોય છે તેમના પર બીમારીની અસર બહુ જલદી થાય છે.

જેમ આપણામાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ ક્ષય રોગના કીટાણુઓના પ્રભાવથી બચી શકતી નથી, માત્ર શરીરના સ્વસ્થ કીટાણુ જ તેમનો સામનો કરી શકે છે. જો શ્વેતકણો દુર્બળ હોય તો વિષાણુ કોઈને

કોઈ રીતે શરીર પર પોતાનો કબજો જમાવી લે છે. જેઓ નિરાશવાદી છે, પોતાની શક્તિઓ પર જેમને વિશ્વાસ નથી તેઓ રોગોના ભોગ જલદી બને છે. તેમનું મન રોગોનો સામનો કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

આ સંબંધમાં વ્યાન આપવા જેવી વાત એ છે કે આશા, ઉત્સાહ અને વિશ્વાસ વગર કોઈ રોગનો ઈલાજ થઈ શકતો નથી. જો રોગીને દાકતર અને તેની દવા બંનેમાં વિશ્વાસ હોય તો જ ઈલાજ સફળ થાય છે. જ્યારે રોગીને દાકતર પરથી યા તેની ચિકિત્સા પદ્ધતિ પરથી વિશ્વાસ ઊઠી જાય અથવા રોગને અસાધ્ય માની હતાશ થઈ જાય છે, ત્યારે ઈલાજ સારી રીતે થઈ શકતો નથી.

કોઈ પણ રોગની ચિંતા કર્યા કરવી એ રોગને નોતરું આપવા જેવું છે. મનુષ્ય શરીર તેના વિચારો પ્રમાણે બદલાતું રહે છે. જે વ્યક્તિ પોતે બીમાર પડી જવાની, જલદી મરી જવાની આશંકા કરે છે, તે હકીકતમાં જલદી રોગી બની જાય છે યા મૃત્યુ પામે છે. બીમારીની પૂર્વચિંતાના કારણે મનને સદા ચિંતિત-ઉદાસ કરી દેનારી માનસિક અવસ્થાને મનોવિજ્ઞાનમાં “હાઈપો-કોન્ડ્રિયા” કહેવામાં આવે છે જેના કારણે શારીરિક રોગો થવાની સંભાવના વધી જાય છે. આ સ્થિતિમાં સ્વાસ્થ્યની ચિંતાના કારણે વ્યક્તિ કોઈને કોઈ રોગનો અચૂક શિકાર બની જાય છે.

માત્ર દવાની શીશીઓ-ટૉનિક વગેરેનું સેવન કરતા રહીને સારા આરોગ્યની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. આ બધાની સાથે ઉજ્જવળ ભવિષ્યની આશા, ઉત્સાહ પણ જરૂરી છે. ઘણા લોકોની આદત એવી હોય છે કે અમુક વસ્તુ ખાવી જોઈએ, અમુક વસ્તુ ન ખાવી જોઈએ, અમુક વસ્તુ ખાવાથી આમ થઈ જશે-તેમ થઈ જશે, કેળાં ખાવાથી ખાંસી-શરદી થઈ જશે આવી વાતો માત્ર વ્યક્તિના હૃદયમાં એ વસ્તુઓ પ્રત્યે ભય જ પેદા કરે છે. આ બધું સદૈવ અનુચિત છે. આરોગ્યનો પહેલો નિયમ એ છે કે ખાવાની ઈચ્છા થતાં મનપસંદ અને આરોગ્યવર્ધક વસ્તુઓ શેક્યા-તળ્યા વગર ખાવી જોઈએ. ભૂખ ન

હોય ત્યારે કોઈ પણ વસ્તુ ખાવી જોઈએ નહિ.

શરીરની અસર મન પર અને મનની અસર શરીર પર થાય છે. માઈલો સુધી માર્ય કરનારા સિપાઈઓની શારીરિક શિથિલતા દૂર કરવા તથા મનમાં ઉત્સાહ પેદા કરવા માટે માર્યની સાથે સાથે બેન્ડ પણ વગાડવામાં આવે છે. આ રીતે માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે હૃદયમાં જીવનસંગીત ભરવું જોઈએ. રગોમાં પ્રસન્નતાનો સંચાર કરવો જોઈએ.

શરીર ભલે કમજોર હોય, પરંતુ મન સબળ સાવધાન હોય તો તે પોતાની શક્તિ તથા સ્વાસ્થ્ય દ્વારા રોગોથી છુટકારો મેળવી શકે છે. આમેય રોગોનું કારણ શારીરિક કરતાં માનસિક વધારે હોય છે. જો આપણું મન શરીરને સાથ ન આપે તો શરીરને રોગી બનતાં વાર લાગતી નથી.

પ્રખ્યાત ક્રાંતિકારી કર્નેયાલાલ દત્તનું વજન જેલમાં પણ પંદર પાઉન્ડ વધી ગયું હતું. જેઓને ફાંસીની સજા ફટકારવામાં આવે છે, તેમનું સ્વાસ્થ્ય ભયના કારણે બગડતું જાય છે, પરંતુ અહીંયાં તો ઊલટું થયું. થોડા મહિનાઓમાં શરીરનું વજન વધી જવું તે માનસિક સ્વસ્થતાનું જ પરિણામ હતું. તેમને પોતાના દેશ માટે પ્રાણ ન્યોછાવર કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. આ કારણે તેમનું મન પ્રસન્ન હતું.

આજકાલ દરરોજ નવા-નવાં માનસિક રોગો પેદા થતા જાય છે. તેનું એક જ કારણ છે કે આપણે શરીરને જ સ્વાસ્થ્યનું મુખ્ય કારણ ગણ્યું અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય તરફ ધ્યાન જ ન આપ્યું. મન કે જે શરીર કરતાં કેટલાયગણું શક્તિશાળી છે. તેની સ્વસ્થતા વગર શારીરિક આરોગ્યની કલ્પના કરવી વ્યર્થ છે.

સ્વસ્થ રહેવાનો મૂળ મંત્ર એ જ છે કે મનને સ્વસ્થ તથા સબળ બનાવો. આવનાર સમયમાં પરિસ્થિતિઓ વધારેને વધારે જટિલ બનતી જશે. માનસિક આરોગ્ય સુધાર્યા-વધાર્યા વગર તેનો મુકાબલો થઈ શકશે નહિ. આવો, આજથી જ આપણે મનને સશક્ત, સબળ બનાવવાનું શરૂ કરીએ જેથી નાના-મોટા રોગોથી બચી સ્વસ્થ રહી શકીએ.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

(યુગસંધિનો કાળ અને આપણી જવાબદારી)

જૂન મહિનાની આ પત્રિકામાં ગાયત્રી જયંતીના પુણ્ય પર્વ પ્રસંગે પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનું એક ઉદ્બોધન છે જે આપણને બદલાતા આ વિષમ સમયમાં કંઈ વિચારવા અને કરવા માટે આગળ વધવા જગાડે છે. આ સંદેશ આપણી ભુવ્તને છોડીને મહાનતાના માર્ગને સ્વીકારવાનો સંદેશ આપે છે. ૧૯૮૦ની વસંતની પૂર્વવેળાએ શાંતિકુંજના વિસ્તારમાં ચાલતા સત્રો દરમિયાનની દૈનિક ઉદ્બોધનની હારમાળાની એક કડી માત્ર આ ઉદ્બોધન છે. ઉદ્બોધનનો એક એક શબ્દ એવો છે જે આજે ચૌદ વર્ષ પછી પણ એટલો જ સમયાનુકૂળ છે. જેટલો તે સમયમાં હતો. વિશેષ કરીને એટલા માટે કે આપણે યુગ પરિવર્તનની તે મહાલીલાની ક્ષણોની અતિ નજીક આવી પહોંચ્યા છીએ. વાંચો, આત્મચિંતન કરો અને ઊંડું મનન કરો-આ અમૃતવાણીનું.)

ગાયત્રીમંત્ર અમારી સાથોસાથ- ઊં ભૂર્ભુવઃ
સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્.

મિત્રો, આપણે બધા પરિજનોએ કેટલીક માન્યતાઓ આપણા મનમાં ઊંડે સુધી ઉતારી લેવી જોઈએ. એક એ છે કે જે સમયમાં અમે અને તમે બધા જીવી રહ્યા છીએ તે એક વિશેષ સમય છે. આ યુગ પરિવર્તનનો સમય છે, એમાં યુગ બદલાઈ રહ્યો છે, જે રીતે પ્રાતઃકાળનો સમય વિશેષ મહત્ત્વપૂર્ણ સમય હોય છે. તે વેળા દરેક વ્યક્તિ સામાન્ય કામ ન કરતાં વિશેષ કામ કરે છે. આ સમયે અભ્યાસથી માંડીને ભજન કરવાના ઉચ્ચસ્તરના કાર્યો થાય છે, કારણ કે પ્રાતઃકાળનો સમય સૌથી વધુ મહત્ત્વપૂર્ણ માનવામાં આવે છે. આ સમય આ પ્રકારનો છે. આ સંધ્યાકાળ છે, એમાં યુગ બદલાઈ રહ્યો છે. આ વિશેષ સંધ્યાકાળને આપણે વિશેષ કર્તવ્યો માટે સુરક્ષિત રાખવો જોઈએ. આપણામાંના દરેક સાધકે

એમ માનીને ચાલવું જોઈએ કે આપણું વ્યક્તિત્વ વિશેષ છે. આપણને ભગવાને કોઈ વિશેષ કામ માટે મોકલ્યા છે. કીડી-મકોડ અને બીજા સામાન્ય પ્રકારના પ્રાણીઓ પેટ ભરવા માટે અને બચ્ચાં પેદા કરવા માટે જન્મ લેતા હોય છે. મનુષ્યોમાંથી પણ ઘણા નરપામર અને નરકીટક છે જેમના જીવનનો કોઈ હિસાબ નથી. પેટ ભરવા અને બચ્ચાં પેદા કરવા સિવાય બીજું કોઈ કામ તેઓ કરી શકતા નથી. પરંતુ કેટલીક વિશેષ વ્યક્તિઓ પર ભગવાન વિશ્વાસ કરે છે કે તેઓ અમારા કામમાં આવશે અને તે ફક્ત પોતાના જ ગૌરવધંધામાં ફસામેલા રહેશે નહીં તેમ માનીને અહીં મોકલે (જન્મ આપે) છે. યુગ નિર્માણ પરિવારના પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાની બાબતમાં આવી જ માન્યતા બનાવવી જોઈએ કે આપણને ભગવાનના વિશેષ કામ માટે મોકલ્યા છે. આ કોઈ વિશેષ સમય છે અને આપણામાંથી દરેક વ્યક્તિએ એવો અનુભવ કરવો જોઈએ કે આપણે કોઈ વિશેષ જવાબદારી લઈને આવ્યા છીએ. સમયને બદલવાની જવાબદારી અને યુગની જરૂરિયાતો પૂરી કરવાની જવાબદારી આપણા ખભા ઉપર છે. જો આ ત્રણ વાતો પર તમે વિશ્વાસ કરી શકો તો તમારી પ્રગતિનો દરવાજો ખુલી શકે છે અને તમો મહામાનવોના રસ્તા પર સફળતાપૂર્વક ચાલી શકો છો, જે આપણી યુગ નિર્માણ પરિવારનો ઉદ્દેશ છે.

આ વિશેષ સમય શાંતિના સમય જેવો નથી. આ આપત્તિકાળ જેવો સમય છે અને આપત્તિકાળમાં કટોકટીની જવાબદારીઓ હોય છે. આપણા ઉપર સાધારણ જવાબદારીઓ નથી, પરંતુ યુગની પણ જવાબદારીઓ છે એમ માનીને આપણે ચાલવું જોઈએ. સાથોસાથ એ પણ માનીને ચાલવું જોઈએ કે રીંછવાનર જેવી ભૂમિકા નિભાવવાની છે. જેમ

પાંડવો વિશેષ ભૂમિકા નિભાવવા માટે આવ્યા હતા અને ગોવાળિયાઓ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સાથે વિશેષ ભૂમિકા નિભાવવા આવ્યા હતા. ગાંધીજીના સત્યાગ્રહીઓ તેમની સાથે વિશેષ ભૂમિકા નિભાવવા આવ્યા હતા. બુદ્ધની સાથે બૌદ્ધ ભિક્ષુકો કોઈ વિશેષ જવાબદારી નિભાવવા માટે આવ્યા હતા. તમે બધા એ રીતનો વિશ્વાસ કરશો કે મહાકાળે સૌંપેલી અમારી સાથેની વિશેષ જવાબદારી પૂરી કરવા આપણે આવ્યા છીએ. જો આ વાત માની લેશો તો તમારી સામે નવા પ્રશ્નો, નવી સમસ્યાઓ, નવા કારણો અને નવા આધારો પેદા થશે.

એ માટે તમારે તમારી પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર કરવાનું પ્રથમ પગલું ભરવું પડશે. જે રીતે સામાન્ય માણસો જીવે છે તે રીતે જીવવાથી તમે ઈન્કાર કરશો અને એમ કહી દો કે અમે તો વિશેષ વ્યક્તિઓ અને મહામાનવોની જેમ જીવીશું. જ્યારે ફક્ત પેટ જ ભરવું છે તો ગંદી રીતે શા માટે ભરવું, શ્રેષ્ઠ રીતે કેમ ન ભરવામાં આવે ? પેટ ભરવા સિવાય જે કાર્ય કરી શકીએ છીએ તેને શા માટે ન કરવામાં આવે ? જ્યારે તમારી સામે આ પ્રશ્ન જવલંત રૂપે આવીને ઊભો થાય ત્યારે તમો તમારી મનસ્થિતિમાં જરૂરી ફેરફાર કરી દો. તમે મનસ્થિતિ એવી બનાવી લો કે લૌકિક આકર્ષણોમાં ભટકતા ન રહેતાં ભગવાનનો પાલવ પકડવાથી વધુ ફાયદો જણાશે. ભગવાનના સહયોગી બનવું વધુ ફાયદાકારક છે. દુનિયાનો ઈતિહાસ બતાવે છે કે ભગવાનને શરણે જનાર, ભગવાનને પોતાના સહયોગી બનાવનાર કદી નુકસાન ભોગવતા નથી. જો આ વાત પર વિશ્વાસ કરી શકીએ તો સમજી લેવું કે આપણે એક ઘણો મોટો પ્રકાશ મેળવી લીધો છે. ઊંચા ઉઠવા માટે મનસ્થિતિ બદલી અને સંસારનો પાલવ ન પકડતા ભગવાનના શરણમાં જવું જરૂરી છે. આ જ આપણું બીજું પગલું હોવું જોઈએ.

ત્રીજું પગલું આત્મિક પ્રગતિ માટે આપણું એ હોવું જોઈએ કે આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓ, કામનાઓ,

ઈચ્છાઓ, મોટાઈના કેન્દ્રથી હટીને મહાનતાની સાથે જોડાઈ જવાય. આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓ એવી ન હોય કે આપણે જીવનભર વાસનાને પૂરી કરતા રહીએ અને તૃષ્ણાના માટે આપણો સમય અને બુદ્ધિનો ખર્ચ કરતા રહીએ અને આપણી મોટાઈનો, આપણા ગર્વનો, ઠાઠમાઠનો લોકો પર રૂઆબ જમાવવા માટે આપણે જાતજાતના તાણવાણા ગુંથતા રહીએ. જો આપણું મન આ વાત માની લે અને અંતઃકરણ સ્વીકાર કરી લે કે આ લલચ્યામણી વાતો છે, છિછરી વાતો છે, હલકી વાતો છે. જો આપણે ક્ષુદ્રતાનો ત્યાગ કરી શકીએ તો પછી આપણી સામે એક જ વાત ઊભી હશે કે હવે આપણે મહાનતા ગ્રહણ કરવાની છે. મહાન પુરુષોએ જે રીતે આચરણ કર્યું હતું, તેઓની ચિંતન કરવાની જે રીત હતી, તે રીત આપણી હોવી જોઈએ અને આપણી ક્રિયા પદ્ધતિઓ તે જ રીતની હોવી જોઈએ. જેવી શ્રેષ્ઠ મનુષ્યોની રીત હોય છે તેવી રીત આપણી ક્રિયાપદ્ધતિમાં, દૈષ્ટિકોણમાં, માન્યતાઓમાં, ઈચ્છા-આકાંક્ષાઓમાં પરિવર્તન કર્યા પછી વ્યાવહારિક જીવનમાં પણ થોડાક પગલાં ભરવાં જોઈએ.

સાધકો માટે આ જ રસ્તો છે કે મન અને ઈન્દ્રિયોની ગુલામીને છોડી દઈએ. ઈન્દ્રિયોની ગુલામીને આપણે છોડીને તેના માલિક બનીએ. આજ સુધી આપણે અસહાય રૂપમાં દીન-દુર્બળના રૂપમાં ઈન્દ્રિયોના ફટકા સહન કરતા રહ્યા છીએ અને તેના દબાણને લીધે જ્યાં ત્યાં ભટકી રહ્યા છીએ. મન આપણને જ્યાં ઈચ્છે ત્યાં ઘસડી જાય છે. કોઈ વાર ખાડામાં ધકેલે છે તો કદીક અન્ય જગ્યા પર મોકલે છે. ઈન્દ્રિયો આપણી પાસે ન જાણે શું ને શું કરાવી લે છે, મન ન જાણે શું કરવાનું કહ્યા કરે છે. આપણે અસહાય તેમજ ગુલામની રીતે તેમનું જ કહ્યું માનીએ છીએ. હવે આપણે આ પરિસ્થિતિઓને બદલવી પડશે. અમારી તમને પ્રાર્થના છે કે તમો તેના માલિક બનો. માલિક પોતાની લાલસા-વાસનાને છોડી દે. ઈન્દ્રિયોનો નોકરાણીની જેમ ઉપયોગ કરીએ, પરંતુ મનનો નોકરની જેમ

ઉપયોગ કરીએ. મનને હુકમ કરો તમારે અમારું કહેવું માનવું જ પડશે. ઈન્દ્રિયોને કહો કે તમે અમારી મરજી સિવાય જેમ ઈચ્છો તેમ કરી શકો નહીં. અમારી આજ્ઞા સિવાય કેવી રીતે કરશો ? આ રીતે ઈન્દ્રિયો ઉપર આપણે હુકમ કરી શકીએ તો આપણે ગુલામીના બંધનોમાંથી મુક્ત થઈશું. જેના માટે આપણે મુક્ત ઈચ્છીએ છીએ તે ભવબંધનોની છે. વાસ્તવમાં આ કોઈ ભવબંધનોથી મુક્ત નથી. આપણું મન અને ઈન્દ્રિયોની ગુલામીનું નામ ભવબંધન છે. તેનાથી જો આપણે છુટકારો મેળવીએ તો આપણે સ્વાભાવિક રીતે જીવન મુક્ત બની જઈએ છીએ અને મોક્ષ મળી જાય છે, પરંતુ તેના માટે સાહસ એકદંડ કરવું પડે.

સંસારમાં રહીને આપણે આપણા કર્તવ્યો પૂરા કરીએ, હરી ખુશીથી રહીએ, સારી રીતે રહીએ, પરંતુ તેમાં એટલા ડૂબી ન જઈએ કે તેમાં ફસાઈ જઈને આપણા જીવનના ઉદ્દેશોનું ધ્યાન ન રહે. જો આપણે તેમાં ફસાઈશું તો મરીશું. માખી ચાસણી ઉપર દૂર બેસીને રસ લેતી રહે છે ત્યાં સુધી તો ઠીક છે. આ રીતે તે સ્વાદપણ માણતી રહે છે અને સ્વંયને સુરક્ષિત પણ રાખે છે, પરંતુ કોઈ એવી મૂર્ખ નાખી જેમકે તમે છો, ચાસણી ઉપર અમર્યાદિત રીતે તૂટી પડીએ ત્યારે મધ ખાવાનું તો દૂર, ચાસણી ખાવનું તો દૂર, તે પોતાની પાંખોમાં પણ લપેટી લે છે અને કમોતે મરે છે. તમોએ આફ્રિકામાં જોવામાં આવતાં વાંદરાની વાત સાંભળી હશે. તેમના વિશે કહેવામાં આવે છે કે શિકારી લોકો તેમને મુઠ્ઠીભર ચણાની લાલચમાં ફસાવી દે છે. તે વાંદરાને ગિબ્બન કહે છે. તેને ફસાવવા માટે લોખંડના ઘડમાં ચણા ભરી દેવામાં આવે છે અને ગિબ્બન તે ચણા ખાવા માટે આવે છે, મુઠ્ઠી બંધ કરી ઘડમાં નાખે છે, પરંતુ જ્યારે મુઠ્ઠી બહાર કાઢવા ઈચ્છે છે ત્યારે તે નીકળતી નથી. જોર કરવા છતાંય નીકળતી નથી. હિંમત પણ હોતી નથી કે મુઠ્ઠી ખોલીને હાથ બહાર કાઢી શકે.

તે મુઠ્ઠી ખોલવાનું પણ જાણતો નથી. તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તેના હાથ બહાર નીકળતા નથી. શિકારી આવી જાય છે અને તેની મારી નાંખે

છે. તેની ચામડી ઉતારી લે છે. અમારી અને તમારી સ્થિતિ આફ્રિકાના ગિબ્બન વાંદરા જેવી છે. આપણે લાલસાઓ માટે, વાસનાઓ માટે, ઈચ્છાઓ માટે, તૃષ્ણાઓ માટે, અહંકારની પૂર્ણતા માટે, મુઠ્ઠી બંધ કરીને વાંદરાની જેમ ફસાયેલાં રહીએ છીએ અને આપણી જીવન સંપત્તિને વેડફી રહીએ છીએ. આનાથી આપણે છૂટવું જોઈએ અને સ્વંયને તેનાથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આપણે આપણી શુદ્ધતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જ્યારે આપણે શુદ્ધતાનો ત્યાગ કરીએ છીએ ત્યારે કશુંય ગુમાવતા નથી, પરંતુ કંઈનું કંઈ કમાવીએ છીએ. કાર્લ માર્ક્સ મજદૂરોને એ જ કહેતા હતા, “મજદૂરો એક થઈ જાઓ, તમારે ગરીબી સિવાય કશું ગુમાવવાનું નથી. “હું કહું છું કે અધ્યાત્મના માર્ગ પર ચાલવાવાળા વિદ્યાર્થીઓ તમારે તમારી શુદ્ધતા સિવાય બીજું કશુંય ગુમાવવાનું નથી, પરંતુ મેળવવાનું છે. આધ્યાત્મિકતાના માર્ગ પર મેળવવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. તેના હાથે એક જ વસ્તુ આપી દેવાની છે, તે છે શુદ્ધતા અને સંકુચિતતા. શુદ્ધતા અને સંકુચિતતાને છોડવામાં જો તમોને વધુ કષ્ટ ન પડે તો અમારી પ્રાર્થના છે કે તમો તેને છોડી દો અને મહાનતાના માર્ગ પર ચાલો. જીવનમાં ભગવાનને તમારા ભાગીદાર બનાવી દો. ભગવાનની સાથે તમારી જાતને જોડી દો. તમારી જાતને જોડી દેવાથી આ ભાગીદારી અને મુલાકાત તમારા ઘણા જ કામમાં આવશે. ગંગાએ પોતાની જાતને હિમાલય સાથે જોડી દીધી છે. ગંગા અને હિમાલયનો તાલમેળ તથા સંબંધ યોગ્ય રૂપે થઈ ગયો અને ગંગા હંમેશા પાણી વાપરતી રહી છતાંય તેને પાણીની કદીય ખોટ ન પડી. હિમાલયની સાથે જોડાવવાની અર્થાત્ ભગવાનની સાથે આપણે આપણો સંબંધ જોડીએ તો આપણા જીવનમાં કદી તંગી કે મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડશે નહીં, જેમ કે સામાન્ય લોકો ડગલે-પગલે તેને અનુભવે છે. ગંગાનું પાણી સૂકાતું નથી પરંતુ નાળાનું સૂકાઈ જાય છે, કારણ કે તેણે મહાન સત્તા સાથે સંબંધ જોડ્યો નહીં. પૂરનું પાણી આવતાં સૂકાયેલું નાળું ઉછળાવા લાગ્યું જેવું પાણી

સૂકાઈ ગયું કે નાળું પણ સૂકાઈ ગયું અને નવ મહિના સૂકું પડી રહ્યું. વરસાદી નાળું ત્રણ મહિના પછી સૂકાઈ ગયું પરંતુ ગંગા યુગોથી વહેતી આવી છે, કદી સૂકાઈ જવાનું નામ લેતી નથી. આપણે પણ જો હિમાલય સાથે જોડાવવાની અર્થાત્ ભગવાનની સાથે જોડાવવાની હિંમત કરી લઈએ તો આપણને પણ સૂકાઈ જવાનો પ્રસંગ આવશે નહીં.

આપણે સ્વયં ભગવાનને સમર્પિત થઈ જઈએ તો જ ભગવાનને મેળવીશું. કઠપૂતળી પોતાના હાથે બાજગરના હાથમાં ગઈ અને બાજગરની સમગ્ર કળાનો લાભ મેળવ્યો. આપણે પણ ભગવાનની સમગ્ર કારીગરીનો લાભ ઉઠાવી શકીએ છીએ, શરત માત્ર એ જ છે કે આપણે સ્વયંને અને પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓને અને આપણી દુષ્પ્રવૃત્તિઓને ભગવાનને સોંપી દઈએ. પતંગે પોતાની જાતે બાળકના હાથમાં જઈને કશુંય ગુમાવ્યું નહીં, પરંતુ પતંગ દોરીની મદદથી બાળક દ્વારા આકાશને સ્પર્શવા લાગી. જો પતંગે આટલી હિંમત અને બહાદુરી બતાવી ન હોત અને બાળકના હાથમાં પોતાનું સૂકાન સોંપ્યું ન હોત તો શું પતંગ ઉડી શકતી હતી, ના, જમીન પર જ પડી રહેત. બંસી કોઈ ગાયકના હાથમાં સમર્પિત થઈ ગઈ. ગાયકના હોઠોને સ્પર્શી અને ગાયકના હોઠોએ એવી હવા ફૂંકી કે ચારે તરફ મધુર સંગીત ગુંજવા લાગ્યું. આપણે સ્વયંને ભગવાનની સાથે એવી રીતે જોડીએ જેમ કઠપૂતળી, પતંગ અને બંસી સ્વયંને જોડે છે. એવી રીતે ન જોડાઈએ કે પળેપળ ભગવાન પર હુકમ ચલાવતા રહીએ અને આપણી મનોકામનાઓ પ્રદર્શિત કરીએ. આ ભક્તિની નિશાની નથી. ભગવાનની આજ્ઞા પર ચાલવું તે આપણું કામ છે. ભગવાન પર હુકમ ચલાવશો અને તેમની સામે જાત જાતની માંગણીઓ રજૂ કરવી તે તો વેશ્યાવૃત્તિનું કામ છે. આપણામાંથી કોઈએ પણ ઉપાસના લૌકિક કામનાઓ માટે નહીં કરતા ભગવાનની ભાગીદારી કરવી. ઉપાસનાનો ઉદ્દેશ ભગવાનને યાદ રાખવા માટે, ભગવાનની આજ્ઞા પાળવા માટે અને ભગવાનને સમર્પિત થવા માટેનો હોવો જોઈએ. જો આપણે આવી ઉપાસના

કરીશું તો હું વિશ્વાસ કરાવું છું કે તમારી ઉપાસના સફળ થશે. તમને આંતરિક સંતોષ મળશે. માત્ર આંતરિક સંતોષ ન મળતાં વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થશે. વ્યક્તિત્વના વિકાસનું નિશ્ચિત પરિણામ એ હોય છે કે માનવી ભૌતિક અને આત્મિક બંને પ્રકારની સફળતાઓ પર્યાપ્ત માત્રામાં મેળવે છે.

મારી તમોને એ સલાહ છે કે તમો હંસતી-હસાવતી જિંદગી જીવો, ખેલતી-ખીલતી જિંદગી જીવો. હળવી-ચિંતામુક્ત જિંદગી જીવો. જો તમે હળવી ચિંતામુક્ત જિંદગી જીવશો તો તમો જીવનનો બધો જ આનંદ મેળવી શકશો. જો તમે વાસના, તૃષ્ણા, લોભ, લાલચમાં પડશો તો નુકસાન વેઠશો. તમો તમારા કર્તવ્યોને પૂર્ણ કરવા માટે જિંદગી જીવો અને હસીખુશીથી જીવો. કોઈ કર્તવ્યની ઉપેક્ષા પણ ન કરો, પરંતુ તેમાં એટલા બધા મશગુલ પણ ન બનો કે કોઈ લૌકિક કામને વધુ મહત્ત્વ આપવા લાગીએ અને આપણા મનની શાંતિ ગુમાવી બેસીએ.

આપણે માળીની જિંદગી જીવવી જોઈએ, માલિકની નહીં. માલિકની જિંદગીમાં મોટી જવાબદારી છે અને ઘણું કષ્ટ છે. માળીની જિંદગીની જેમ રખેવાળી કરનાર ચોકીદારની જેમ આપણે જીવીએ તો મેળવીશું કે જે કંઈ કરી લીધું તે અમારું માત્ર કર્તવ્ય હતું. માલિકને ચિંતા રહે છે કે સફળતા મળી કે નહીં, તેમને એટલી ચિંતા રહે છે કે પોતાનું કર્તવ્ય અને ફરજ પૂરા કર્યા કે નહીં. આપણે દુનિયામાં રહીએ, કામ દુનિયામાં કરીએ, પરંતુ પોતાનું મન ભગવાનમાં રાખીએ અર્થાત્ ઉચ્ચ આદર્શો અને ઉચ્ચ ઉદ્દેશ્યો સાથે જોડાયેલા રહીએ. કમળનું પાન પાણી ઉપર તરે છે, પરંતુ ડૂબતું નથી. આપણે દુનિયામાં ડૂબીએ નહીં. આપણે ખેલાડીની જેમ જીવીએ. હારજીતની બાબતમાં બહુ ચિંતા ન કરીએ. આપણે અભિનેતાની રીતે જીવીએ અને આપણો વેશ બરાબર ભજવ્યો કે નહીં તે જોઈએ. આપણા માટે આટલો સંતોષ પૂરતો છે. જો પરિણામ ન મળે તો આપણે શું કરી શકીએ ? ઘણી વાતો પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત છે. પરિસ્થિતિઓ

આપણને અનુકૂળ ન રહે તો આપણે શું કરી શકીએ છીએ ? આપણે આપણું કર્તવ્ય પૂર્ણ કરી લીધું તે આપણા માટે પૂરતું છે. આ દૈષ્ટિથી જો તમે જીવશો તો તમારા આનંદને કોઈ પણવી શકતું નથી અને તમને એ વાતની પરવાર નહીં હોય કે જ્યારે કદીક સફળતા મળે ત્યારે તમે પ્રસન્ન થાવ. ચોવીસ કલાક તમે ખુશીથી જીવન જીવી શકો છો. જીવનની સાર્થકતા અને સફળતાનો આ જ ઉપાય છે.

તમે મુનીમની રીતે જીવો, માલિકની રીતે નહીં. તમે કેદખાનાના કેદી સાથે તમારી સ્વંયની તુલના કરો કે જેનું ઘર કોઈ બીજી જગ્યાએ છે. તે જેલમાં રહે છે પરંતુ યાદ પોતાના ઘરવાળાને કરે છે. સૈનિક લશ્કરમાં કામ તો કરે છે, પરંતુ પોતાના ઘરવાળાનું ધ્યાન રાખે છે. આપણે આપણા ઘરવાળાનું ધ્યાન રાખીએ અર્થાત્ ભગવાનનું પણ ધ્યાન રાખીએ. જે લોકના આપણે રહેવાસી છીએ, જે લોકમાં આપણે જવાનું છે, તેનું પણ ધ્યાન રાખીએ. આ લોકમાં આપણે આવ્યા છીએ, તો સારું છે કે અહીંના પણ કેટલાંક કર્તવ્યો અને જવાબદારીઓ છે. ચિંતામાં ડૂબી ના જઈએ તો આપણા માટે જીવનની યથાર્થતા બની શકે છે.

સાધકોમાંની કેટલીક વ્યક્તિઓ અમોને પૂછતી રહે છે કે અમે શું કરીએ ? હું તેમાંના દરેકને કહું છું કે આ પૂછશો નહિ, પરંતુ એ પૂછશો કે શું બનીએ. જો તમે કંઈક બની જાઓ છો તો તે કરવા કરતાં વધુ કિંમતી છે. પછી જે કંઈ પણ તમે કરતા હશો તે બધુ યોગ્ય જ હશે. આપ બનવાનો પ્રયત્ન કરો. જો તમે બીબું બની જશો તો જે કંઈ ભીની માટી તમારા સંપર્કમાં આવશે તે તમારી જેમ જ તમારા આકારના રમકડા બનતી જશે. તમે સૂરજ બનશો તો ચમકશો અને દોડશો. તેનું પરિણામ શું હશે ? જે લોકો માટે તમે કરવા માગો છો તે લોકો તમારી સાથોસાથ ચમકશે અને દોડશે. સૂરજની સાથે નવ ઝાડો અને બત્રીસ ઉપઝાડો છે. તે બધા જ ચમકે છે અને સાથોસાથ ચાલે છે. આપણે ચાલીએ તો

આપણે પણ પ્રકાશવાન બનીએ, પછી જોશો કે જે જનતાના માટે તમે ઈચ્છતા હતા તેઓ અમોને અનસુરવા લાગ્યા અને અમારી નકલ પણ અમારા જેવી કરવા લાગ્યા. તમે જોશો કે તમો ચાલો છો તો બીજા લોકો પણ ચાલતા જણાશે. તમે સ્વયં ચાલશો નહીં અને એવી અપેક્ષા રાખો કે બીજા લોકો અમારું કહેવું માને તો આ મુશ્કેલ વાત છે. તમે પીગળો અને વૃક્ષ બનો, વૃક્ષ બનીને તમે તમારી અંદર તમારા જેવા અસંખ્ય પેદા કરો. અમારે બીજની જરૂર છે. તમો બીજ બનો, પીગળો, વૃક્ષ બનો અને તમારી અંદર જ ફળ પેદા કરો. તે પ્રત્યેક ફળમાં અસંખ્ય બીજ પેદા કરો. તમે સ્વયંની અંદરથી જ બીજ કેમ બનાવતા નથી.

મિત્રો, જે લોકોએ પોતાની જાતનું નિર્માણ કર્યું છે તેમને એ પૂછવું જરૂરી નથી કે તમે શું કરશો. તેઓની પ્રત્યેક ક્રિયા એવી બની ગઈ કે તે બધું જ કરાવી શકવા માટે શક્તિમાન બની ગઈ. તેઓનું વ્યક્તિત્વ જ એટલું આકર્ષક બન્યું કે પ્રત્યેક સફળતાને અને પ્રત્યેક મહાનતાને મેળવવા માટે પૂરતું હતું. શીખોના ગુરુ રામદાસના શિષ્ય અર્જુનદેવજી વાસણ સાફ કરવાનું કામ કરતા હતા. તેઓએ સ્વંયને શિસ્તબદ્ધ કર્યું હતું જ્યારે તેમના ગુરુ એ શોધવા લાગ્યા કે કયા શિષ્યને પોતાનો વારસદાર બનાવવામાં આવે ત્યારે સમગ્ર વિદ્વાનો, નતાઓ અને ગુણવાનોના બદલે તેમણે અર્જુનદેવને પસંદ કર્યા. ગુરુ બોલ્યા કે અર્જુનદેવે પોતાની જાતને તૈયાર કરી છે. અન્યથા લોકો એવા પ્રયત્નો કરતા હોય છે આપણે બીજા પાસે શું કરાવીએ અને સ્વંય શું કરે. જ્યારે થવું એ જરૂરી હતું કે જે રીતે અર્જુનદેવે કશુંય કર્યું ન હતું કે કશુંય કરાવ્યું ન હતું માત્ર સ્વંય પોતાની જાતને બનાવી લીધી હતી. આથી ગુરુએ માન્યું છે તે સૌથી સારો માણસ છે. સપ્તઋષિઓએ સ્વંય પોતાને બનાવી લીધા હતા. તેઓની અંદર તપની મૂકી હતી, જેથી જે કોઈ કયાંય પણ ફરતા

રહ્યા અને જે કોઈ પણ કામ તેમણે કર્યા તે બધા મહાનતાની શ્રેણીના ઉચ્ચસ્તરના કામ કહેવાયા. જો તેઓનું વ્યક્તિત્વ નિમ્ન હોત તો પછી વાત કેવી રીતે બનત.

ગાંધીજીએ સ્વંય પોતાને બનાવી હતી, ત્યારે તો હજારો વ્યક્તિઓ તેમની પાછળ ચાલ્યા. બુદ્ધે સ્વંય પોતાને બનાવી લીધું, હજારો વ્યક્તિઓ તેમની પાછળ ચાલ્યા. આપણે પણ આપણામાં ચુંબકત્વ જન્માવીએ. ખાણોમાં લોખંડ અને અન્ય ધાતુઓના કણ જમા થઈ જાય છે, તેનું કારણ એ છે કે જ્યાં જ્યાં ખાણો હોય છે ત્યાં ચુંબકત્વ રહેતું હોય છે. ચુંબકત્વ નાની-નાની વસ્તુઓને પોતાની તરફ આકર્ષે છે. આપણે આપણી 'ક્વોલિટી' વધારીએ, આપણે ચુંબકત્વ વધારીએ, આપણું વ્યક્તિત્વ વિકસાવીએ, આ બધા કરતાં સૌથી મોટું કરવા યોગ્ય કામ છે. સમાજસેવા પણ કરવી જોઈએ, પરંતુ હું એ કહું છું કે સમાજસેવાથી પહેલાનું પ્રથમ મહત્ત્વનું કામ પોતાની 'ક્વોલિટી' વધારવાનું છે, કોલસો અને હીરોમાં રાસાયણિક દૈષ્ટિથી કોઈ ફરક નથી ? કોલસાનું અપર રૂપ હીરો છે. ખાણમાંથી જે ધાતુઓ નીકળે છે તે કાચી હોય છે. પરંતુ તેને પકાવીને ઠીક કરવામાં આવે છે અને ચોખ્ખી બનાવવાથી તે જ ધાતુઓનું નામ સોનું શુદ્ધ સોનું બને છે. તેનું જ નામ પોલાદ બને છે. આપણે સ્વંયને પોલાદ બનાવીએ. આપણે સ્વંયને શુદ્ધ કરીએ. જો આપણા માટે આટલું કરવું શક્ય બનશે તો સમજી લેવું કે આપણે શું કરવાનું છે. તે પ્રશ્ન પૂરો થઈ ગયો. શું ન કરવું ? તમે સારા બનો. સમાજસેવા કરતાં પહેલાં એ જરૂરી છે કે સમાજસેવા માટેનું યોગ્ય હથિયાર તો આપણે સ્વંયને બનાવી લઈએ. એ વધુ સારું છે કે આપણે સ્વંયની સફાઈ કરીએ.

મિત્રો, એક બીજી વાત કહીને અમે અમારી વાત પૂરી કરવા ઈચ્છીએ છીએ. એક અમારું આમંત્રણ જો તમે સ્વીકારી શકો તો ઘણી આનંદની વાત ગણાશે. તમે અમારી દુકાનમાં જોડાઈ જાઓ,

તેમાં ઘણો ફાયદો છે. તેમાંથી દરેક વ્યક્તિને પૂરતો નફાનો હિસ્સો મળી શકે છે. માંગવાથી તો અમે થોડું જ આપીશું. ભીખ માંગનારને કયાં કોઈએ કેટલું આપ્યું છે. લોકો થોડું જ આપી શકે છે. તમો અમારી દુકાનમાં ભાગીદાર કેમ બની જતા નથી. આંધળા અને લંગડાની જોડી કેમ બનાવતા નથી. અમારા ગુરુ અને અમોએ ભાગીદારી કરી છે. શંકરાચાર્ય અને માન્ધાતાએ એ દુકાનમાં ભાગીદારી કરી હતી. સપ્રાટ અશોક અને બુદ્ધે ભાગીદારી કરી હતી. સમર્થ ગુરુ રામદાસ અને શિવાજીએ ભાગીદારી કરી હતી. રામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદે ભાગીદારી કરી હતી. શું તમો અમારી સાથે જોડાઈ જવાનું પગલું ભરી શકતા નથી ? અમે અને તમે ભેગા મળીને એક મોટું કામ કરીએ. તેમાંથી જે નફો મળે તે વહેંચી લઈએ. જો તમે એટલી હિંમત કરી શકતા હોવ કે અમે પ્રામાણિક આદમી છીએ અને જે રીતે અમે અમારા ગુરુની દુકાનમાં ભાગ કરી લીધો છે, તમે આવો અને અમારી સાથે ભાગ કરવાનો પ્રયત્ન કરો. તમારી મૂડી તેમાં જોડો. સમયની મૂડી, બુદ્ધિની મૂડી અમારી દુકાનમાં લગાડો અને એટલો નફો કમાઓ કે જેથી તમો ન્યાલ થઈ જાઓ. અમારી જિંદગીના નફાનો આ જ રસ્તો છે. અમે અમારી મૂડીને અમારા ગુરુદેવ સાથે જોડી દીધી છે, તે જ કંપનીમાં ભળી ગયા છીએ. અમારા ગુરુદેવ અમારા ભગવાનની કંપનીમાં જોડાયેલા છે. અમે અમારા ગુરુદેવની કંપનીમાં જોડાયેલા છીએ. અમારું તમો બધાને આહવાન છે કે જો તમારી હિંમત હોય તો તમો આવો અને અમારી સાથે જોડાઈ જાઓ. અમે જે કોઈ ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક લાભ કમાઈશું, તેમાંથી એટલો ભાગ તમારા હિસ્સામાં આવશે કે તમે ધન્ય બની જશો અને ન્યાલ થઈ જશો, જેવી રીતે અમે ધન્ય થઈ ગયા અને ન્યાલ બની ગયા. આ બદલતી વિષમ વેળાએ અમારા સાધકોને આજ અમારી આગ્રહભરી વિનંતી છે. ઠું શાંતિ.

ધારાવાહિક વેશષ લેખમાળા-૧૫

(પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય ગાયત્રી રૂપી વટવૃક્ષ જમની
બ્રાહ્મણત્વરૂપી ફળદ્રુપ જમીનમાં પલ્લવિત થયું.)

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવનું મહાપ્રયાણ આજથી ચાર વર્ષ પહેલાં આજના દિવસોમાં ગાયત્રી જ્યંતીના દિવસે થયું હતું. જ્યારે તેઓએ પોતાના અંશી વર્ષના વીતેલા જીવનના દૈશ્યરૂપને રામેટીને સ્થૂળ-દૈશ્ય શરીરના બંધનોમાંથી મુક્ત થઈને સ્વયને તે મહાવિરાટ સાથે જોડી દીધું હતું, જેમનું માર્ગદર્શન તેઓની જ સૂક્ષ્મ અને કારણ સત્તાના રૂપમાં આજે સૌ કોઈએ મળી રહ્યું છે. સોળમાં ચિત્રકૂટ અશ્વમેધ યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ વેળાએ લખવામાં આવી રહેલા આ વિશેષ લેખમાં પૂજ્યવરના બ્રાહ્મણ રૂપમાં જીવવામાં આવેલા જીવનની વિશિષ્ટ પળોના માધ્યમ દ્વારા બ્રાહ્મણત્વની તે ચિંતનયોગ્ય વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, જે આજે સમાજમાં કહેવાતા રાજનીતિ કરનારા હલકા મનની દુષ્ટ વ્યક્તિઓના જીભ પર બીરાજમાન છે. બ્રાહ્મણ કોણ છે ? કેવો હોય છે ? હરકોઈ કેવી રીતે બની શકે છે ? તેનું તત્ત્વજ્ઞાન લેખના પછીના ભાગમાંથી વાંચશો. શરૂના ભાગમાં અમે તેઓના જીવનના વ્યાવહારિક પાસાંઓના બ્રાહ્મણત્વને ધ્યાનમાં રાખીને તે માર્ગદર્શન કરાવીશું, જે આપણે બધાઓ આંખો દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોયું છે.)

જે વૃક્ષનું મૂળ જમીનમાં ન હોય તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે. બસ, એ જ રીતે બ્રાહ્મણત્વ વિકસિત કર્યા વગર ગાયત્રી સાધનાના ચમત્કારી પરિણામ પ્રાપ્ત કરવાનો વિચાર નિરર્થક છે. બ્રાહ્મણત્વ જ તે આધાર છે, તે ફળદ્રુપ ભૂમિ છે જેની ગોદમાં ગાયત્રીનું વડનું બીજ પોતાનું ચમત્કારી પરિણામ પ્રસ્તુત કરે છે. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના જીવનમાં આપણે બધાએ ગાયત્રી મહાશક્તિની જે આશ્ચર્યકારક શક્તિઓને જોઈ, જાણી, અનુભવી, લાભ મેળવ્યો. તેના રહસ્યને સ્પષ્ટ કરતાં તેઓના જ શબ્દોમાં “અમારું જીવન પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ છે. અમે સમગ્ર જીવન દરમિયાન બ્રાહ્મણ બનવાની સાધના કરી. તેના માટે પળેપળ તપ્યા અને ઈચ્છે-ઈચ્છે વિકસ્યા. જીંદગીમાં યજ્ઞોપવિત સંસ્કારની તે પળોને કદી ભૂલ્યા નહીં, જેને મહોદય મદનમોહન માલવિયાજીએ ગાયત્રી

મહામંત્ર સભળાવતી વેળાએ કહ્યું હતું, “ગાયત્રી બ્રાહ્મણની કામધેનું છે.” બ્રાહ્મણ જન્મથી નહીં જીવન સાધનાથી બને છે. આ સત્યને ન સમજનાર ઉપર છલ્લી પૂજાપાઠ કરીને અને આડી અવળી માળા ફેરવીને મોટા સ્વપ્ના જુએ છે અને નિષ્ફળ થઈને નિરાશ બને છે.

સામાન્ય ક્રમમાં આ સત્ય કોઈને કબીરદાસની ઉલટી વાણી જેવું જણાય છે. તે કેમ ન જણાય ? બ્રાહ્મણના ધરમાં જન્મ લેવાથી, બ્રાહ્મણ કહેવડાવવા છતાંય, બ્રાહ્મણ બનવાનો ઉપદેશ કોઈ અજાણી શરૂઆતથી ઓછો છે. આ મુંઝવણને સમજાવતાં તેમના શબ્દો છે, “બ્રાહ્મણત્વ એક સાધના છે. માનવતાનું સર્વશ્રેષ્ઠ સોપાન છે. આ સાધના તરફ તત્પર થનાર ક્ષત્રિય વિશ્વામિત્ર અને ક્ષુદ્ર એતરેય પણ બ્રાહ્મણ બની શકે છે. સાધનાથી વિમુખ થવાથી બ્રાહ્મણકુમાર અજામિલ અને ધુંધકારી ક્ષુદ્ર બની ગયા. સાચું છે કે જન્મથી કોઈ ક્યારે બન્યું હોય. બ્રાહ્મણ તે છે જે સમાજ પાસેથી ઓછામાં ઓછું લઈને તને વધુમાં વધુ આપે છે. સ્વંયના તપ, વિચાર અને આદર્શ જીવન દ્વારા અનેકને સન્માર્ગ પર ચાલવાનું શીખવે.”

આ વાતને ન સમજી શકનાર મોટેભાગે ભ્રમમાં રહે છે. ઘણા લોકો તેનું નામ સાંભળીને ગર્વ કરે છે. પોતાની જાતિના દંભમાં ફૂલાઈ જાય છે. અનેકના મુખ પર “બ્રાહ્મણ” શબ્દ તિરસ્કાર અને અવગણનાના ભાવને ગાઢ બનાવે છે. પરંતુ આ બધા ભાવોની ઉત્તેજના માત્ર ખોટી સમજનું પરિણામ છે. જો સમજ સાચી હોય તો વૈદિક સાહિત્યના પારિભાષિક શબ્દોનું સાચું જ્ઞાન એના વિવાદોમાં કોઈ ફરક પડવા દેતું નથી. પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાની આઈ. એ. રોજેટે પણ પોતાની રચના “વૈદિક ઈન્ડિયા”માં આ સત્યનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેમના મત મુજબ આ શબ્દ જાતિ, ફળ, ગોત્ર, રૂપ રંગનું પ્રતિબિંબ નથી પાડતો, પરંતુ એક મનોવૈજ્ઞાનિક અવસ્થાનું રૂપ છે. આ વિકસિત વ્યક્તિત્વની વિશિષ્ટ અવસ્થા છે. તેનો સાચો

સમાનાર્થી શબ્દ જ્યારે અહીંના પ્રાચીન અને અર્વાચીન ચિંતનમાં નથી ત્યારે પશ્ચિમના ખાલી કોશથી કંઈ આશા કરવી નિરર્થક છે.

આમ જોઈએ તો પશ્ચિમના મનોવિજ્ઞાને મોટાભાગે રોગીઓની જાંચ તપાસ કરી છે. બીમાર અને હતાશ માનસિકતા આ વિચારકોના કાર્યની મર્યાદા બની ગઈ. સ્વસ્થ લોકોના અભાવમાં તેઓની બધી શોધખોળો રોગના અભ્યાસ પર આધારિત છે અને એક સ્વસ્થ વ્યક્તિ હંમેશ માટે અસ્વસ્થ વ્યક્તિ કરતાં ભિન્ન હોય છે. કોઈકે કદી સ્વસ્થ વ્યક્તિનો સામનો કર્યો નથી. કરે પણ શા માટે? સહીસલામત વ્યક્તિને વૈદ દાકતરો પાસે જવાની શી જરૂર છે. આથી તેમણે સમગ્ર વ્યક્તિત્વને માં, ગુદા, લિંગસંબંધી, કામવાસના તેમજ જનન અંગોની અવસ્થા પૂરતું મર્યાદિત રાખ્યું. આ સ્થિતિ તેમના જેવા અનેકની છે. તેઓનું વિવેચન જાણવાથી સમજાય છે કે વ્યક્તિના જીવનમાં કામવાસના સિવાય બીજું કંઈ વધ્યું નથી. પરંતુ આ સિદ્ધાંતની રચનામાં તેમની ક્યાં ભૂલ છે? જો માનસિક રીતે બીમાર ન હોય તો તેને મનઃચિકિત્સક પાસે જવાનું શા માટે સૂઝશે? આ કારણને લીધે કોઈક, એડલર, જેનેવ જેવાઓએ પોતાના સિદ્ધાંતોની ઈમારત બીમાર મનની જમીન પર ઊભી કરી.

આ બધી બાબતોને ધ્યાનમાં લેતાં સમગ્ર વ્યક્તિત્વલક્ષી અભ્યાસ ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી શક્યા છે. એક સમગ્ર પશ્ચિમનો અભ્યાસ રોગલક્ષી મુદ્દાઓમાં સમાવિષ્ટ છે. હમણા હમણા કેટલીક ધારણાઓ મજબૂત પકડ જમાવી રહી છે કે તેઓ સ્વસ્થ વ્યક્તિઓ વિશે વિચારે છે. પરંતુ તેની હજુ શરૂઆત જ છે. પહેલાં પગલાં લેવાયાં ન હતા. બીજા પ્રકારનો અભ્યાસ જે સ્વસ્થ વ્યક્તિઓ વિશે વિચારે છે, તે સ્વસ્થ મન પર આધારિત છે. આ અભ્યાસ પૂર્વના મનોવિજ્ઞાન પરનો છે, જેમાં બૌદ્ધ, પતંજલિ, ઝેન, સૂફી વગેરેએ એના પર ઊંડી શોધ કરી છે. અહીં વિવિધ પ્રકારની સાધના પદ્ધતિઓનો વિકાસ થયેલો જોવા મળે છે. વિકસી શકે તેવા વ્યક્તિત્વની બધી અતીન્દ્રિય ક્ષમતાઓની ચર્ચા અહીં સાંભળવા મળે છે. આ બધાનું સમગ્ર ધ્યેય વ્યક્તિત્વના વિકાસની પૂર્ણતા તરફનું છે.

એક ત્રીજો પ્રકાર છે, જેને ગુરજિએક 'પરમ

મનોવિજ્ઞાન' કહે છે. તેની સ્થિતિ અવિકસિત છે. એમા પૂર્ણ વિકસિત વ્યક્તિત્વનો અભ્યાસ કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે. શ્રી અરવિદનું પુસ્તક 'સીક્રેટ ઓફ વેદ'માં વૈદિક ઋષિઓના એ પ્રયત્નો પર સંકેત કરેલ છે. તેમનો પોતાનો પણ થોડો ઘણો પ્રયત્ન એ વિશેનો છે. બ્રાહ્મણત્વની સાધનાના ચરમ શિખર પર પહોંચનારો કેવો હશે? એના વિશેની અહીં એક આછી રૂપરેખા જોવા મળે છે.

સ્વસ્થ વ્યક્તિત્વના રહસ્ય વિશે જો તપાસ કરવામાં આવે, તેની વિકાસ યાત્રાના આરંભ બિંદુની તફર જોવામાં આવે તો તે અવસ્થા છે જડતાની. એક તમસ (અંધકાર) તેને ઘેરી વળ્યું છે. આ આવરણને કારણે ન તો તેને વિચારવાનું સૂઝે છે કે ન તો કંઈ કરવાનું. ચિંતન અને કર્મ બંનેથી વિયોગ એક માત્ર તેનું લક્ષણ છે. તેને તોડવાનું અને આગળ વધવાનો એક જ ઉપાય છે - કઠોર શ્રમ. શ્રમનો ઘા જ તમસના પડળને તોડવામાં સક્ષમ બને છે. આ તરફ પ્રયત્ન કરવાનો મતલબ છે બ્રાહ્મણત્વની તરફ આગળ વધવું. શ્રમ હશે તો પ્રાપ્તિ થશે. પછી શરૂઆત ભલે શરીર કરે. મોડે મોડે મન પણ સાથ આપવા લાગશે. કર્મ અને ચિંતન એ બે પગ સિવાય બ્રાહ્મણત્વના માર્ગ પર કેવી રીતે ચાલી જઈ શકાય. આની પ્રાપ્તિની અવસ્થામાં રજસનું જાગરણ થાય છે. કામનાઓ અને ઈચ્છાઓનો ઉદય, તેમજ અતૃપ્તિની વાસનાની અનુભૂતિ આ જ અવસ્થાની ભેટ છે. પ્રાપ્તિનો સદુપયોગ પોતાના માટે નહીં પરંતુ અન્ય માટે થાય. આ ભાવનાનો વિકાસ ધીમે ધીમે વ્યક્તિત્વને એ ભૂમિ પર લાવીને ઊભું કરે છે કે જ્યાં તે અનેકને સંરક્ષણ આપી શકે છે.

મનુષ્યમાં કર્મ, ચિંતન અને ભાવ ત્રણેનો વિકાસ યોગ્ય પ્રમાણમાં થઈ શકે તેનું વિજ્ઞાન વિધાન (વાક્ય) ગાયત્રી મંત્ર છે. તેને ઋષીઓએ એવી વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિના રૂપમાં રજૂ કર્યું છે કે તેનો પ્રયોગ માનવના વ્યક્તિત્વમાં છૂપાયેલી સમગ્ર શક્તિઓને જગાડી શકે અને તેને પૂર્ણતા આપી શકે. આ રીતે બ્રાહ્મણત્વ અને ગાયત્રી એક જ સિક્કાની બે બાજુઓ છે. એકની ઈચ્છા બીજાનો પ્રયોગ કરવા માટે પ્રેરણા આપે છે. બીજાનો પ્રયોગ પહેલાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

આધુનિક યુગમાં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે પોતાના જીવનમાં આ ગંભીર પ્રયોગની સફળ સાધના કરી.

સારાંશમાં તેમણે કહ્યું, “ગાયત્રીની તુલના અમૃત, પારસ અને કલ્પવૃક્ષની સાથે કરવામાં આવી છે. તેના તત્ત્વજ્ઞાનના સંપર્કમાં આવીને મનુષ્ય પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને બળ અને મહત્ત્વને પક્ષ તેમજ પ્રયોજનને સારી રીતે સમજી લે છે. આ આસ્થાના આધાર પર રચાયેલી કાર્યપદ્ધતિને દૈઢતાપૂર્વક અપનાવતા રહીને તે બ્રાહ્મણ બની જાય છે, પછી ભલે લૌકિક રૂપમાં તેને સામાન્ય પરિસ્થિતિવાળું જીવન જીવવું પડે. બ્રાહ્મણની આસ્થાઓ તેમજ વિચારો એટલા ઊંચા સ્તરના હોય છે કે તેના અંતઃકરણના નિવાસસ્થાનમાં અમૃતનું ઝરણું વહેવવા જેવો આનંદ પ્રત્યેક પળે પ્રાપ્ત થતો રહે છે.

ગાયત્રી નિઃશંક પારસમણિ છે. જેણે તેનો સ્પર્શ કર્યો છે તે લોખંડમાંથી સોનું બની ગયું છે. ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવમાં સૌથી ઊંચી શ્રેષ્ઠતા પેદા કરવી તે તેનું મુખ્ય પ્રતિક્ષણ છે. જેની આંતરિક મહાનતા વિકસશે, તેની બહારની પ્રતિભા તેજસ્વી થવી હંમેશા સ્વાભાવિક છે અને પ્રખર પ્રતિભા જ્યાં કંઈ પણ હશે, ત્યાં સફળતાઓ અને સમૃદ્ધિઓ બે હાથ જોડીને સામે ઊભેલી દેખાશે. લઘુને મહાન બનાવવાનું સામર્થ્ય કોઈ બીજા હાથમાં નહીં, ફક્ત અંતરંગના મહત્ત્વ ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવની શ્રેષ્ઠતામાં છે. ગાયત્રીનું તત્ત્વજ્ઞાન તેને ઉગારે છે, વિકસાવે છે અને માવજત કરે છે. પરિણામે તેને પારસ કહેવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી. તેને મેળવીને અંતરંગ જ હર્ષોલ્લાસમાં ડૂબેલું રહેતું નથી, બહિરંગ જીવન પણ સોના જેવા તેજથી દીપી ઉઠે છે. ઇતિહાસનું પાનેપાનું આની સાબિતીથી ભરેલું છે કે આ તત્ત્વજ્ઞાનને સ્વીકારીને કેટલુંય અશુદ્ધ અને કુરુપ લોખંડ સોના જેવું કિંમતી, મહાન, અગ્રણી તેમજ પ્રકાશવાન બનવામાં સફળ થાય છે.

કલ્પનાનો લલકાર અને ચાલ જ માનવ જીવનનું સૌથી મોટું આકર્ષણ છે. કલ્પના લોકમાં ઉડનાર અને ઉડવનાર જ કલાકાર કહેવાય છે. સારાપણના નામની જે અનુભૂતિઓ આપણને પ્રવાહિત, આકર્ષિત તેમજ આનંદિત કરતી રહે છે, તેમનો નિવાસ કલ્પનાક્ષેત્રમાં જ છે. ભાવનાઓમાં જ આનંદનો ઉદ્ભવ છે. આહાર, નિદ્રાથી લઈને ઈન્દ્રિયોની તૃપ્તિ સુધીની સામાન્ય શારીરિક ક્રિયાઓ

પણ મનોરમ્ય ત્યારે લાગે છે જ્યારે તેની સાથે સુવ્યવસ્થિત ભાવકલ્પનાના તાર જોડાયેલા હોય, નહીંતર તે નીરસ અને ભારરૂપ ક્રિયા પદ્ધતિ બનીને રહી જાય છે. ઉચ્ચ કલ્પનાઓ અભાવયુક્ત, અસમર્થ જીવનમાં પણ આશાઓ અને ઉમંગો પ્રસરાવે છે. દુનિયામાં જેટલું શરીર સંપર્ક દ્વારા સુખ પેદા થાય છે તેનાથી લાખ-કરોડ ગણું કલ્પના, વિચારણા તેમજ ભાવના પર આધારિત છે. આ દિવ્ય સંસ્થાને સુવ્યવસ્થિત રીતે તાલમેળ બેસાડવા માટેનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય ગાયત્રીના સાધનાપરક પ્રયોગો દ્વારા મળે છે. આથી તેને કલ્પવૃક્ષ કહેવામાં આવે છે.

પરંતુ ગાયત્રી સાધનાના આ બધા લાભ જીવનમાં ત્યારે મળે છે જ્યારે લક્ષ્ય બ્રાહ્મણત્વની પ્રાપ્તિનું હોય, નહીંતર આ સમર્થ મહામંત્ર પણ સામાન્ય કર્મકાંડ બની રહે છે. એકવાર પરસ્પર ચર્ચા કરતી વેળાએ પૂજ્ય ગુરુદેવે બ્રાહ્મણત્વને સમજાવતાં કહ્યું હતું, “બ્રાહ્મણની સાચા અર્થમાં મૂડી તો વિદ્યા અને તપ છે, જે તેને ગાયત્રી મંત્રની સાધના દ્વારા મળે છે. ભૌતિક સગવડોની બાબતમાં તો તેણે હંમેશા અપરિગ્રહી બનવું જોઈએ.” પછી થોડું અટક્યા બાદ થોડો રોષ વ્યક્ત કરતાં બોલ્યા, “દુઃખ છે કે આજે અપરિગ્રહને ગરીબાઈ સમજી લીધી છે, પરંતુ અપરિગ્રહનો અર્થ છે સ્વંય પર વિશ્વાસ, સમાજ પર વિશ્વાસ અને ઈશ્વર પર વિશ્વાસ અને બ્રાહ્મણનું જીવન તેનો પરમ આદર્શ છે. જ્યારે મનુષ્યનો સ્વંય પરનો, સમાજ પરનો અને ભગવાન પરનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ઊઠી જાય છે ત્યારે તે લાલચુ બનીને સગવડો ભેગી કરવા લાગે છે.

આવા વિશ્વાસુ અને ઉદાર વ્યક્તિત્વો જે યુગમાં મોટી સંખ્યામાં હતા, તે સમયને પૃથ્વીનો સતયુગ માનવામાં આવ્યો. શ્રીમદ્ ભાગવતના અગિયારમાં સ્કંદમાં બારમા અધ્યાયના દસમા શ્લોકમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે સતયુગમાં ફક્ત એક વર્ષ (વર્ગ) હતો બ્રાહ્મણ (હંસ) ત્યારે સતયુગનું એક બીજું નામ પ્રચલિત બન્યું બ્રાહ્મણયુગ. તેનો અર્થ એ નથી કે વ્યક્તિત્વની બીજી વ્યવસ્થા હતી નહીં, પરંતુ બધા લોકો પોતપોતાની અવસ્થાથી આ બાજુ નિષ્ઠાપૂર્વક

વધી રહ્યા હતા અને બ્રાહ્મણત્વની તરફ જે નિષ્ઠાપૂર્વક વધે તે બ્રાહ્મણ. જે રીતે બ્રહ્મચર્યનો સાધક બ્રહ્મચારી કહેવાય છે, તે રીતે બ્રાહ્મણત્વનો સાધક પણ બ્રાહ્મણના નામથી વિભૂષિત થાય છે. પોતાની આ જ નિષ્ઠાના પરિપાક રૂપે ધીવર કન્યાના પુત્ર વ્યાસ, દાસીપુત્ર સત્યકામ જાબાલ બ્રાહ્મણત્વની પરમ અવસ્થા પર પહોંચ્યા. આજના જમાનામાં પણ કાયસ્થ કુટુંબમાં જન્મ લેનારા શ્રી અરવિંદ સ્વામી વિવેકાનંદ, વૈશ્યકુળમાં જન્મ લેનારા ગાંધી જેવા અનેક છે. જેઓએ પોતાના વ્યક્તિત્વના વિકાસની સાધના દ્વારા બ્રાહ્મણત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. વિદેશોમાં આ નામ ભલે પ્રખ્યાત હોય પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે ત્યાં બ્રાહ્મણ થયા નથી. સુકરાત, થોરો, ઈમસન, આઈન્સ્ટીન સો ટકા સાચા બ્રાહ્મણ હતા.

વ્યક્તિત્વ વિકાસની આ સાધના પૂરી થઈ તેને કેવી રીતે જાણવું? આ બાબતને ગીતાના અઢારમાં અધ્યાયના બૈતાલીસમાં શ્લોકમાં સમજાવાઈ છે. તે મુજબ અંતઃકરણનો નિગ્રહ, આચરણ તેમજ વ્યવહારની શુદ્ધ સ્થિતિ, સરળ આસ્તિક બુદ્ધિ, અપરિગ્રહ વગેરે એવા લક્ષણો છે જેનાથી તેને ઓળખી શકાય છે. પ્રાચીન યુગમાં બ્રાહ્મણોએ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન પણ કર્યું. સ્મૃતિઓની વિવિધતા તેનું પ્રમાણ છે. જેને જોઈને હર્ષના યુગમાં આવેલા ચીની મુસાફર હ્યુનસાંગે તેને બ્રાહ્મણોનો દેશ જાહેર કર્યો. આધુનિક યુગમાં બ્રાહ્મણત્વ વિકસિત કરવાની પ્રેરણા આપનાર પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે સામાજિક બક્ષિસની દૈષ્ટિથી તેને બે વર્ગમાં વહેંચી દીધા - વિચારક તેમજ પ્રચારક બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો બ્રાહ્મણ અને સાધુ. વાસ્તવમાં બંને એક જેવા છે. વિચારક તે સ્થિતિ છે જે નવ વિધાનનું નિર્માણ કરે છે અને સામાજિક સમસ્યાઓનું સમાધાન શોધે છે. પ્રચારક વર્ગ સમાજને જુના અને બિનઉપયોગી વિધાનને છોડવા અને નવ વિધાન પર ચાલવા માટે કટિબદ્ધ થાય છે. કર્મની જવાબદારી બંનેની સરખી છે.

આની જવાબદારીના નિભાવ પર ભાવિ સમાજની સ્થિરતા, સમૃદ્ધિ અને સત્યુગની દુનિયા ટકેલી છે. આ કારણને લીધે તેને સાવધાન કરતાં

ભાગવતકાર અગિયારમાં સ્કંદના બારમા અધ્યાયના બૈતાલીસમાં શ્લોકમાં કહે છે, “બ્રાહ્મણસ્યહિ દહોડયં ક્ષુદ્ર કામાય નેખ્યતે”- બ્રાહ્મણનું જીવન ક્ષુદ્ર કામનાઓ માટે નથી. જીવન અને સમાજના સંરક્ષણની જવાબદારી તેની જ છે.”

તેનું જ આહ્વાન કરતા પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના શબ્દો છે, “આ અવળા સમયમાં સંસ્કૃતિએ બ્રાહ્મણત્વને પોકાર્યું છે. જો તે ક્યાં જીવંત હોય તો આગળ આવે. જાતિ અને દેશમાં આપણે વર્ણનો સંબંધ જોડતાં નથી. અમે બ્રાહ્મણ એમને કહીએ છીએ જેઓના મનમાં આદર્શવાદ માટે એટલું દર્દ જણાતું હોય કે તે પોતાની વાસના અને તૃષ્ણાથી બચીને શક્તિઓનો એક અંશ અધ્યાત્મની પ્રાણરક્ષા માટે લગાડી શકે. કોઈપણ વંશમાં કેમ જન્મ્યો ન હોય, પરંતુ જેનામાં માનવીય આદર્શોની રક્ષા કરવા માટે કંઈક ત્યાગ અને બલિદાન કરવાનું શૌર્ય તેમજ સાહસ પેદા થતું હોય, ખરેખર તે બ્રાહ્મણ કહેવડાવવાનો અધિકારી છે. તે જ વર્ગ સમય સમય પર ઈશ્વરીય પ્રયોજનની પૂર્ણતામાં મહત્વની ભૂમિકાઓ પ્રસ્તુત કરે છે.

આજે ફરીથી તે જ પરીક્ષાનો સમય આવી ગયો છે, જ્યારે માનવતાની જીવનરક્ષા કરવા માટે મોટામાં મોટો ત્યાગ કરવાની હિંમત બતાવવામાં આવે અને સંસ્કૃતિને એ કલંકથી બચાવવામાં આવે કે તેનું સંરક્ષક બ્રાહ્મણત્વ મરી ગયું હતું. આથી તેની જીવનરક્ષા થઈ શકી નહિ. આપણા પરિજનો જેઓમાં બ્રાહ્મણત્વનું શૌર્ય સાહસ હોય તેઓને સમાજનો પોકાર પૂરો કરવા આમંત્રણ છે. આમંત્રણને સ્વીકારીને ગાયત્રી સાધનાની તે ચમત્કારી વિભૂતિઓને પોતાના જીવનમાં મેળવે, જેને અમે મેળવ્યું અને ઘન્ય બન્યા.”

તેમની વાણીનું આ દર્દ તેમજ બ્રાહ્મણત્વનું રહસ્ય આપણી સમજમાં આવી જાય તો મા ગાયત્રી અને જ્ઞાન ગંગા ભાગીરથીનો અવતરણ દિવસ આપણા જીવનમાં સંપૂર્ણ સાર્થકતા અને પ્રેરણાઓની સાથે ઉતરી જશે, તેમાં આપણે સહેજ પણ અવિશ્વાસ કરવો જોઈએ નહીં.

અપનોસે અપની બાત

શ્રદ્ધાંજલિ પર્વથી ચિત્રકૂટ અશ્વમેધ સુધી

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ કે જેમના વિરાટ બહુમુખી વ્યક્તિત્વ અને આત્મીયતાના આધારે આવડું મોટું સંગઠન સ્થપાયું છે તેવા યુગપુરુષે ૧૯૮૦ની ગાયત્રી જ્યંતીના પવિત્ર દિવસ પર સ્થૂળ શરીરમાંથી મુક્તિ લઈને સૂક્ષ્મ શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ સૂક્ષ્મમાં પ્રવેશ એવો હતો જેમાં આપણે જેના તેઓના પ્રિય પ્રાણપુત્રોને તેમના સ્થૂળ શરીરનું દર્શન થનાર નથી. આ એક વિરાટ પુરુષનું લૌકિક દૃષ્ટિએ એક અનંત યાત્રાપર મહાપ્રયાણ હતું, પરંતુ તેઓની શક્તિ અને બળ સામર્થ્યનું દિગ્દર્શન પરમ વંદનીય માતાજીનાં માધ્યમ દ્વારા આંશિક રૂપમાં તથા રામનવમી ૧૯૮૪થી શરૂ થયેલા સૂક્ષ્મીકરણ પ્રયોગોના રૂપમાં કરી જઈ શકાતું હતું. પ્રત્યક્ષ રૂપમાં પૂજ્યવરે ૧૯૭૧ની સાલમાં હિમાલય પ્રવાસ પર જતી વૃણાએ સમગ્ર વ્યવસ્થાની જવાબદારી વંદનીય માતાજીને સોંપી દીધી હતી. એક વર્ષ પછી પાછા ફરીને તેમણે પશ્ચાત્ ભૂમિકામાં રહીને દેવ પરિવાર સ્થાપનાની પ્રક્રિયા જ ચલાવી. આના નિમિત્તે પ્રાણ પ્રત્યાવર્તન કલ્પ સાધના, સંજીવની સાધનાના સત્રો ચાલ્યા. ઋષિ યુગ્મની છત્ર છાયામાં વિકસેલો લગભગ દસ લાખથી વધુ સંખ્યાનો આ પરિવાર હાલમાં ઘણું ખરું સાગ્ર પાંચ કરોડની સંખ્યા સુધી પહોંચ્યો છે.

સૂક્ષ્મીકરણ જે પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા ૧૯૮૪ની રામનવમીથી આરંભ થયું તે અગણિત દેવી પ્રકોપો અને દુષ્ટકો જેવી વિટંબણાઓથી જનજનનું રક્ષણ કરવા માટે હતું. યુગ સંધિકાળમાં ચાલેલા વીસ વર્ષનું મહાપુરસ્કરણ જે સમગ્ર ગાયત્રી પરિજનો હાથ ધરી રહ્યા હતા, તેમની સાથે જોડાઈને તેઓએ તે ભૂમિકા બજાવી જે આજે દેવસંસ્કૃતિના અને વિશ્વસંસ્કૃતિના રૂપમાં વિસ્તાર પામી દિગ્વિજય કરીને દુંદુભિ વગાડી રહેલી જોવા મળે છે. ૧૯૮૬ની વસંત

પંચમી પર જે એકાંત સાધનાનો ક્રમ ચાલ્યો તે પાચ વીરભદ્રોની શક્તિ જાગરણનો હતો, વિશ્વામિત્રની દેવાત્મશક્તિ કુંડલિનીના જાગરણનો હતો. એક નવું રૂપ લઈને પૂજ્યવરે પંચવર્ષીય 'એક્સટેશન'ની સાથે નવી નવી યોજનાઓ મૂકીને બધાને મળવાનો ક્રમ શરૂ કર્યો અને ૨ જૂન ૧૯૮૦ના ગાયત્રી જ્યંતીના દિવસે પોતાની બધી શક્તિ પરમવંદનીય માતાજીને આપીને તેઓ મહાપ્રયાણ કરી ગયા.

અંતિમ સંદેશમાં પૂજ્યવરે કલ્પું કે આ સ્થૂળ શરીરની ક્રિયાપદ્ધતિઓની માત્ર આ શરીરથી સમાપન પ્રક્રિયા છે. અસલી કાર્ય તો સૂક્ષ્મ અને કારણ સત્તાના રૂપમાં તેમના પછી થનાર છે. વિરાટ શ્રદ્ધાંજલિ પર્વ જેમાં લગભગ પંદરથી વીસ લાખ પરિજનો ૧થી ૪ ઓક્ટોબર ૧૯૮૦ની તારીખોમાં પોતાના ઈષ્ટ આરાધ્યને શ્રદ્ધા સુમન અર્પવા હરિદ્વાર પહોંચ્યા તે જ આ વિશાળ ગાયત્રી પરિવારની શ્રદ્ધા પર આધારિત સામર્થ્યનો પરિચય હતો. ત્યારબાદ, શક્તિ સાધનાની પ્રક્રિયા ભારતભૂમિના ખૂણેખૂણામાં સૂતેલા સંસ્કારોને જગાડવાના હેતુથી શરૂ કરવામાં આવી. વિરાટ સંસ્કાર મહોત્સવોના માધ્યમ દ્વારા ઉત્તર, મધ્ય, પૂર્વ, પશ્ચિમ ભારતની સાથે વિશ્વભરના સત્તાવીશ દેશોમાં આ આયોજનો સફળતાપૂર્વક યોજાયા. પંજાબ અને આસામ સમસ્યાનું સમાધાન પ્રત્યક્ષ રૂપે તો કોઈ બીજાઓ દ્વારા સર્જાયેલ દેવી અનુકૂળતાઓની મારફત અગણિત મુશ્કેલીઓ સામે ટક્કર લેવાની અને તેને મારી હઠાવવાની મુખ્ય ભૂમિકા આ જ શક્તિ માધ્યમથી સફળ થઈ.

૧૯૮૨ની ગાયત્રી જ્યંતી પર જે શપથ સમારંભ શાંતિકુંજના અને આસપાસના વિસ્તારમાં હાથ ધરાયો તેમાં દેવસંસ્કૃતિ દિગ્વિજયનો દુંદુભી અવાજ થયો. આ નિમિત્તે પૂજ્યવરનું અશ્વમેધી પરાક્રમ,

“અશ્વમેધાદિક રચાએ યજ્ઞ પર ઉપકરકી” જેને ગાયત્રી યજ્ઞાયોજન પ્રક્રિયાની એક અનિવાર્ય સ્તુતિ જાહેર કરવામાં આવી હતી, તે સાકાર રૂપ લેવા લાગી. અશ્વમેધ યજ્ઞો દ્વારા અસુરતાનું નિવારણ, ઉત્પીડિતો અને શોષકોનું દમન, તથા સજ્જનતા અને દેવત્વનું જાગરણ તેમજ સંગઠન, ઉત્પીડિતોનું સંરક્ષણ અને શોષણની સામે બુદ્ધિના જાગરણ દ્વારા તેમની સામે ઝગમવાનો સંકલ્પ અને તેના માટે પરિજનો વધુમાં વધુ સમયનું સમયદાન અને અંશદાન કરે. આ હૃદયસ્પર્શી અપીલ પરમ વંદનીય માતાજી દ્વારા શપથ સમારોહના પ્રસંગે કરવામાં આવી હતી. દાંઢ લાખ પરિજનોનું ત્રણ મહિનાનું સમયદાન એટલી માત્રાનું થઈ ગયું કે જો બધી વ્યક્તિઓ આવનાર દસ વર્ષમાં ફક્ત એક જ વખત ત્રણ મહિનાનો સમય સમાજનિર્માણના નિમિત્તે આપી દે, તો શાંતિકુંજ આવનાર સમયમાં તે કામ કરી શકવાની એવી સ્થિતિમાં આવી ગયું જે સાધારણ રીતે ચાર હજાર વર્ષમાં શક્ય બને.

સિંહનું બરચું સિંહ હોય છે. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે અંશી વર્ષનું જીવન તેમજ તેની પળેપળ સમાધિની જેમ વિરાટ સમાજરૂપી હવનકુંડમાં હોમી દીધી છે તો તેમના દિકરા-દિકરીઓ, પ્રાણપ્રિય શિષ્યો કેમ પાછળ રહેશે. સમયદાન, સાધનદાન, પ્રતિભાદાન, ભાવનાઓ વિસ્તરીકરણની પ્રક્રિયા દ્વારા ૧૦૮ અશ્વમેધ યજ્ઞોની શ્રૂંખલા શરૂ કરવાનો તેમને સંકલ્પ મહાકાળની પ્રેરણા દ્વારા પ્રગટ્યો. આ સંકલ્પે જોતજોતામાં ભારતીય સંસ્કૃતિના વિસ્તારની પ્રક્રિયાને ખૂબ આગળ વધારી. પ્રત્યેક અશ્વમેધ યજ્ઞની કળશયાત્રા પ્રયાજક્રમમાં ગ્રામ પ્રદક્ષિણા, ગ્રામતીર્થ સ્થાપના, રજવંદનથી શરૂ થતો તે સંસ્કાર મહોત્સવ અને તેની પછી અશ્વમેધ આયોજનના રૂપમાં એક મોટા સ્તરની શક્તિ શુદ્ધિકરણ કરવાના હેતુથી થયું. આ કાર્ય એક ઐતિહાસિક માઈલસ્ટોન બની ગયું. જ્યાં સુધી યુગ પરિવર્તન નહીં થાય ત્યાં સુધી આ ક્રમ ચાલતો રહેશે અને કુલ ૧૦૮ અશ્વમેધ યજ્ઞોનું આયોજન

નાના મોટા સ્તરના સંસ્કાર મહોત્સવોના માધ્યમથી દેશ અને વિદેશની ભૂમિની ઈચ્છેઈચ જગ્યામાં ફેલાઈ જઈને સતયુગની પુનરાવૃત્તિનો ઉપક્રમ બનશે. આ જ સંકલ્પને વારંવાર લેવડાવવામાં આવ્યો.

પ્રથમ આયોજન જયપુર રાજસ્થાનમાં થયું જે કારતક માસની પૂનમે ૧૯૯૨માં એક ઐતિહાસિક આયોજનના રૂપે પરિપૂર્ણ થયું. આ ધર્મભીરુ વ્યક્તિઓનું ટોળું ન હતું, પરંતુ ગાયત્રી અને યજ્ઞનો સંદેશ જીવનમાં ઉતારીને જનજન સુધી તેને પહોંચાડવા કટિબદ્ધ અને શ્રદ્ધાયુક્ત પરિજનોના રૂપે મણિમુક્તકોની એક માળા હતી. આ પરિજનો વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ્યો સાથે સવાઈ માનસિંહ સ્ટેડિયમ, જયપુરમાં એકત્રિત થયા હતા. લગભગ વીસ લાખ વ્યક્તિઓએ રાષ્ટ્રને એક સમર્થ, સશક્ત અને અખંડ બનાવવાનો સંકલ્પ કર્યો.

આ કડીની સાથે સંકળાયેલા બીજા યજ્ઞો ભિલાઈ (દુર્ગા મ.પ્ર.) ગુના (મ.પ્ર.) તથા ભુવનેશ્વર (ઓરિસ્સા)માં યોજાયા અને તે યજ્ઞો દ્વારા સમગ્ર ભારતમાં એક વિશિષ્ટ વાતાવરણ બની ગયું. ભારતના આ ચાર યજ્ઞો પછી વિશ્વના ઈતિહાસમાં પ્રથમ વખત અઢી મહિનાના સમયગાળામાં ભારતની બહાર ત્રણ અશ્વમેધ યજ્ઞો, જેમાં એક લેસ્ટરશાયર (યુ. કે.) ૯, ૧૦, ૧૧ જુલાઈમાં બીજો ટોરોન્ટો (કેનેડા) ૨૩, ૨૪, ૨૫ જુલાઈમાં ત્રીજો લૉસ અંજેલસ (યુ. એસ. એ) ૨૦, ૨૧, ૨૨ ઓગષ્ટમાં ૧૯૯૩ના વર્ષ દરમિયાન યોજાઈ ગયા. લાખો પ્રવાસી ભારતીય, યુવાન ભાઈબહેનો તથા અમેરિકન, કેનેડિયન અને બ્રિટિશ મૂળ રહેવાસીઓ સુધી ગાયત્રી મહાવિદ્યાનું જ્ઞાન પહોંચ્યું. શિકાગોમાં જે વિશ્વધર્મ સંસદ ભરાઈ તે પણ આ જ વર્ષ સપ્ટેમ્બરમાં યોજાઈ હતી તથા તેમાં મિશનના પ્રતિનિધિઓને ઐતિહાસિક સફળતા પ્રાપ્ત થઈ.

આ સાત યજ્ઞોની સાથે અનુયાજ ક્રમ પણ ચાલતા રહ્યો અને આવનાર યજ્ઞોનો પ્રયાજ ક્રમ પણ શરૂ થયો. ઓક્ટોબર ૯૩ની શરદપૂર્ણિમા પર લખનો

ગાયત્રી પરિવારની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ

યજ્ઞાગ્નિની સાક્ષીમાં દુર્વ્યસનોની હોળી

સંપાદક- ડા. પ્રણવ પંડ્યા, મુદ્રક-પ્રકાશક-લીલાપત શર્મા, યુગ નિર્માણ યોજના ટ્રસ્ટ ,યુગ નિર્માણ પ્રેસ, મથુરામાં મુદ્રિત

(ઉ. પ્ર.)માં આયોજિત આઠમાં અશ્વમેધ યજ્ઞે અગાઉના બધા રેકર્ડ તોડી દીધા. નેપાળ અને સમગ્ર ઉત્તર ભારત આ યજ્ઞનો લાભ ઉઠાવી શક્યું. પ્રેસ, મીડિયા, ટી. વી.ના માધ્યમ દ્વારા પૂજ્યવરનો સંદેશ જનજન સુધી પહોંચ્યો. કોઈપણ પ્રકારની રાજનૈતિક મહત્વાકાંક્ષાથી દૂર રહીને આ યજ્ઞોમાં બધા જ વર્ગોના પ્રતિનિધિઓ જોડયા અને નાતજાત તેમજ સંપ્રદાયના નામ પર સમાજને તોડવાની વાતથી દૂર રહીને મૂળ પ્રયોજનની પરિપૂર્તિમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા. 'સતયુગ પુનઃ આવશે' તે પણ ઘણો ઝડપથી.

નવમો અશ્વમેધ વડોદરા, ગુજરાતનો હતો. આ ભાવનાશાળી રાજ્યના ખૂણેખૂણાને પ્રયાજ ક્રમમાં માપવામાં આવ્યો હતો. આ યજ્ઞની સફળતા ત્રીસ લાખ વ્યક્તિઓની ભાગીદારી તેમજ વિશ્વના બધા મુખ્ય મીડિયાઓની તેમાં દિલચસ્પી દ્વારા આંકી જઈ શકાય છે. મોટી સંખ્યામાં પ્રવાસી ભારતીયો પણ તેમાં જોડયા હતા. દસમો યજ્ઞ ભોપાલ, મધ્યપ્રદેશનો હતો. કાર્યકર્તાઓની ખાણ કહેવાતા આ ક્ષેત્રના યજ્ઞ સંપૂર્ણ પશ્ચિમ મધ્યપ્રદેશ અને માળવા અંચલને જ્ઞાનગંગાથી પ્રભાવિત કર્યાં. અનુયાજ ગોષ્ઠિઓમાં જોડાયેલા કાર્યકર્તાઓના ઉત્સાહ જોતાં જણાતું હતું કે જે જે કાર્યપદ્ધતિઓ ભોપાલ યજ્ઞ પછી આવનાર દિવસોમાં અશ્વમેધોની મહત્વપૂર્ણ સિદ્ધિ કહેવામાં આવશે.

અગિયારમો અશ્વમેધ નાગપુર (મહારાષ્ટ્ર), બારમો બ્રહ્મપુર (ઓરિસ્સા), તેરમો કોરબા (વિલાસપુર) મ. પ્ર. તથા ચૌદમો પટના (બિહાર)નો આ વર્ષના પ્રથમ ચાર યજ્ઞો ચાર રાજ્યોમાં ૧૯૯૪ના પૂર્વાર્ધમાં હતા. તે બધાએ સમગ્ર જન સમુદાયને અશ્વમેધિક દિગ્વિજયના પ્રયાસોથી પરિચય કરાવ્યો. પંદરમો યજ્ઞ માર્ચના અંતમાં અને એપ્રિલના સપ્તાહમાં કુરુક્ષેત્રમાં તથા સોળમો યજ્ઞ એપ્રિલની નવરાત્રિમાં ચિત્રકૂટ (મધ્યપ્રદેશ અને ઉ. પ્ર.ની સીમા પર)માં યોજાયો. ક્રમશઃ ભગવાન કૃષ્ણની કર્મભૂમિ કુરુક્ષેત્ર જ્યાંથી શ્રી ગીતાનો ઉપદેશ

ફેલાવાયો હતો. તથા ભગવાન રામની તપોભૂમિ ચિત્રકૂટ જ્યાં તેઓએ પવિત્ર કામઈગરી પર્વત પર સાડા અગિયાર વર્ષ તપ કરીને પોતાનો વનવાસ વિતાવ્યો હતો, આ બે યજ્ઞો ઐતિહાસિક માઈલસ્ટોન બની ગયાં છે.

આ પંક્તિઓ લખાઈ રહી છે ત્યાં સુધીમાં ભિણ્ડ અશ્વમેધ યજ્ઞ પૂરી તૈયારીઓ સાથે પરિપૂર્ણ થવાની તૈયારી હતો અને શિમલા મહાયજ્ઞની તૈયારીઓ સંપૂર્ણ જોરશોરથી રાજ્યની કાર્યપદ્ધતિઓની સાથે ગરમીમાં થનાર છે. પરમ વંદનીય માતાજીએ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓને લીધે પોતાનો જવાનો કાર્યક્રમ એ બે યજ્ઞો સહિત આગામી બધા કાર્યક્રમો માટે સ્થગિત કરીને પોતાના પ્રતિનિધિઓને મોકલવાનો નિર્ણય કર્યો તથા સ્વંયને આબંલખેડાની અર્ધપૂર્ણાહુતિના માટે સુરક્ષિત રાખવાનો નિર્ણય લીધો. આ નિર્ણયો કરવા પાછળ નિશ્ચિત કોઈ એવા સ્તરનું મહત્વપૂર્ણ કારણ હશે, જેને ધ્યાનમાં રાખી પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે ક્ષેત્રીય પ્રવજ્યાનો ક્રમ પોતાના ઉચ્ચ પ્રતિનિધિઓના ખભા પર સોંપીને સ્વંયને સાધનાના પુરુષાર્થમાં જોડીને સૂક્ષ્મીકરણમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. કામ મહાકાલની સત્તા કરાવી રહી છે. નિશ્ચિત રૂપે તે જે પણ નક્કી કરશે, તે વિશ્વ માત્રના હિતમાં હશે. હવે પછીના અશ્વમેધ યજ્ઞો કે સંસ્કાર મહોત્સવો કે નાના સ્તરના યજ્ઞો-દેવસ્થાપના કાર્યક્રમોમાં કોણ જાય છે, એ મહત્વપૂર્ણ નથી કારણ કે શક્તિ સતત પોતાના અખૂટ સ્ત્રોતમાંથી હંમેશા વહેતી રહેશે. તે શક્તિ નિમિત્ત કોઈ પણ અર્જુન, હનુમાન, નિશાદ, ખિસકોલી કે શબરીને બનાવી શકે છે. નિશ્ચિત છે કે દેવસંસ્કૃતિ દિગ્વિજયની દુંદુભિ આ રીતે વાગતી રહીને સમગ્ર વિશ્વ બ્રહ્માંડને ગજવતી રહેશે અને સને ૨૦૦૦ની સમાપ્તિ સુધીમાં પોતાના લક્ષ્યની નજીક લઈ જશે.

બ્રહ્મભોજની સ્થાયી યોજના

અશ્વમેધોમાં બ્રહ્મભોજ સાહિત્યના માધ્યમથી પૂજ્ય ગુરુદેવના વિચાર જન-જન સુધી પહોંચાડવામાં આશાભરી સફળતા મળી છે. ક્ષેત્રીય પરિજનોમાં પણ આ દિશામાં અસાધારણ ઉત્સાહ ઉભર્યો છે. તેઓ તેને અશ્વમેધો સુધી જ સીમિત ન રાખતા વધુ વ્યાપક તથા સ્થાયી રૂપ આપવા માટે બરોબર આગ્રહ કરતા રહ્યા છે. પરિજનોના ઉત્સાહભર્યા અગ્રહનું ઔચિત્ય સ્વીકાર કરતા બ્રહ્મભોજ સાહિત્ય માટે “સ્થાયી ફંડ યોજના” બનાવવામાં આવી છે જે આ પ્રમાણે છે.

* સ્થાયી ફંડને બેંકમાં જમા કરવામાં આવશે તથા તેના વ્યાજને બ્રહ્મભોજ નિમિત્તે લગાવવામાં આવશે.

* અશ્વમેધ પછીના કાર્યક્રમમાં ઘેર-ઘેર વિદ્યા મંદિર સ્થાપિત કરવા માટે સાહિત્ય અડધી કિંમત પર આપવામાં આવશે પરંતુ જે ક્ષેત્રમાં જેટલું સ્થાયી ફંડ જમા થશે તે અનુસાર તે ક્ષેત્ર માટે બ્રહ્મભોજ સાહિત્ય પ્રાપ્ત કરાવવામાં આવશે.

* જ્યાંથી વધુ ફંડ જમા થશે ત્યાં વિદ્યા મંદિર યોજનાથી વધેલ ફંડને તે ક્ષેત્રમાં મોટા-નાના આયોજનોમાં બ્રહ્મભોજ હેતુ ખર્ચ કરવામાં આવશે.

* “બ્રહ્મભોજ સ્થાયી ફંડ” માં ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૦૦) જમા કરાવી શકાય છે. પોતાની કામતા તથા શ્રદ્ધાના આધારે વધુ ફંડ ,પણ મોકલાવી શકાય છે.

* જે પરિજન તથા સંગઠન આ હેતુ ફંડ મોકલવા માંછે તેઓ યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા સરનામે પ્રફેટ બનાવી મોકલી શકે છે. સાથેના પત્રમાં “બ્રહ્મભોજ સાહિત્ય સ્થાયી ફંડ” ની વાત સ્પષ્ટ લખવી.

* સ્થાયી ફંડમાં અનુદાન રકમ જમા થયાના એક વર્ષ પછી વ્યાજ રકમ પ્રાપ્ત થતાં જ બ્રહ્મભોજ સાહિત્ય આપવાનું સંભવ થશે.

આશા છે પરિજન આ દિશામાં ઉત્સાહપૂર્વક સહાય થશે.

વ્યવસ્થાપક

લીલાપત શર્મા

યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા

નવાં પ્રકાશનો

(૧) પ્રગતિ અને સમૃદ્ધિનો રાજમાર્ગ	રૂ. ૩-૦૦	(૮) સમૂહ ગાન ભાગ-૨	રૂ. ૨-૦૦
(૨) કૌટુંબિક જીવનની સમસ્યાઓ	રૂ. ૩-૦૦	(૯) અડધી જનશક્તિ અપંગ ન રહે	રૂ. ૩-૦૦
(૩) પ્રસિદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ	રૂ. ૩-૦૦	(૧૦) આપણા મહાન વારસદારો	રૂ. ૬-૦૦
(૪) માનવીય વિદ્યુતના ચમત્કાર	રૂ. ૪-૦૦	(૧૧) બ્રહ્મવર્યસનીસ્યાગ્નિવિદ્યા	રૂ. ૧૨-૫૦
(૫) ધર્મ શું ? અધર્મ શું ?	રૂ. ૩-૦૦	પ્રાપ્તિ સ્થાન : યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા	
(૬) જીવન કેમ જીવવું ?	રૂ. ૩-૦૦	શાખા : અમદાવાદ, ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ, પાટીદાર સોસા	
(૭) સમૂહ ગાન ભાગ-૧	રૂ. ૨-૦૦	જૂના વાડજ, અમદાવાદ-૧૩, ફોન : ૪૮૩૨૫૨	